

PŘÍLIŠ MNOHO PORTÁLŮ A SCHODIŠŤ ANEB KOMUNIKAČNÍ PERIPETIE V DOMĚ ČP. 506 A 507/I NA HAVELSKÉM TRHU

MICHAEL RYKL – LADISLAV BARTOŠ

Průzkum suterénních partií domu na Havelském trhu přinesl překvapivě detailní obraz středověké a raně novověké dynamické proměny zdánlivě obvyklého domu na obvyklé lokační parcelaci. Při hledání obecnějšího významu výsledků průzkumu, jenž by umožnil i nastínění významu domu pro poznání dějin stavební kultury středověku v městském prostředí, můžeme definovat pět dějinných etud:

- » Dům středně široký (šíře parcely 13 m), z 2. poloviny 13. století, založen ve své parcelaci a vztahu k sousedovi systémově jako ostatní dříve zkoumané domy v téže frontě Havelského trhu. Na své parcele je však nestandardně vyvinutý, rychle expanduje, a tudíž ihned s dalšími úpravami. Od počátku bylo v suterénu (a pravděpodobně nejen tam) zakódováno dvojité provozní uspořádání – fáze GIa–c.
- » Dům po požáru 1316, charakteristicky s popožárovými nouzovými opravami a s odstupem s rozsáhlejší přestavbou, stále na stejné parcele – fáze GIIa–d.
- » Rozdělení domu na dva domy roku 1426. Tato skutečnost vyvolala „vzorové“ přeskupení dispozice z domu průjezdového na dva domy síňové. Nejprve improvizovaně a mírně zmateně – fáze GIIIa+b, posléze přehledněji – fáze PGRII–III.
- » Několikrát novověké úpravy krkolomných přístupů do suterénu ve stísněných prostorových podmínkách rozděleného domu.
- » Opětovné spojení na počátku 19. století, které nevědomky obnovuje princip středověkého dispozičního stavu.

TOO MANY PORTALS AND STAIRCASES, OR THE COMMUNICATION RIGMAROLE IN THE HOUSE NO. 506 AND 507 AT THE HAVEL'S MARKET IN PRAGUE

A survey of the house basement at The Havel's market revealed surprisingly detailed picture of the medieval and early Post-medieval dynamic transformation of this seemingly common house on a standard location plot. Five historical phases may be defined as results of the survey, illustrating the significance of this house within the building history in medieval town surroundings.

- » House of medium width (13 m plot), 2nd half of the 13th century, its layout and relation to the neighbor correspond with previously documented houses in the same frontage of Havel's Market. Its development within its plot however is non-standard; it expands fast with immediate partial modifications. Since the beginning its basement (and probably elsewhere) had dual utility premises – phases GIa–c.
- » The house after the fire in 1316, with characteristic emergency reparations after the fire and more extensive later reconstruction still on the same plot – phases GIIa–d.
- » Division of the house into two in 1426, which required “exemplary” transformation of the layout from a single house with a central passageway into two houses with a central hall. Improvised and slightly confused in GIIIa+b phases, later clearer in PGRII–III phase.
- » Several Post- medieval alterations of the hazardous accesses into the basement in constricted spatial conditions of the divided house.
- » Re-joining of the house at the early 19th century, unconsciously renewing the medieval layout principle.

Klíčová slova — městský dům – rozdělení domu – komunikační schéma – stavební historie – Havelské Město – sklep – suterén – polosuterén – dispozice

Key words — town house – house layout – communication scheme – building history – Havel's town – cellar – basement – semi basement – layout

Staroměstský dvojdům čp. 506+507/I¹ (dále bez označení katastru) s klasicistní fasádou a dvojicí hrotitých různě velkých oblouků loubí je součástí severní fronty Havelského trhu (obr. 1). Jediným dosavadním průzkumem byl pasport SÚRPMO (Státního ústavu pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze), ve kterém je správně rozpoznáno gotické zdivo (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a). Úměrně době vzniku a účelu průzkumu však není dále rozlišeno.²

Z kapitoly o historii domu uvádíme alespoň několik základních údajů:

V roce 1404 patřil dům Margaretě (Markétě), vdově po Ondřeji Ottonovi suknakraječi. V roce 1426 došlo k rozdělení do té doby jediného domu a toto rozdělení pak přetrvalo velice dlouhou dobu, až do počátku 19. století (TOMEK 1866, 113; 1872, 217; PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 1). Východnější z obou domů – čp. 506 – byl nazýván U Teplých, podle majitele z 1. poloviny 18. století Václava Teplého doloženého v letech 1713 a 1726 (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 1–5). Ve vizitačních tabellách z roku 1726 byl dům čp. 506 zapsán jako dvoupatrový, dobře z kamene postavený. V přízemí je uveden klenutý pokoj, pět kvelbů, dvě kuchyně, dvorek a dole dva sklepy.³ Dům čp. 507 (U Modrého lva) patřil v roce 1726 Bernardu Wondrákovi a byl v tabellách zapsán, jak lze

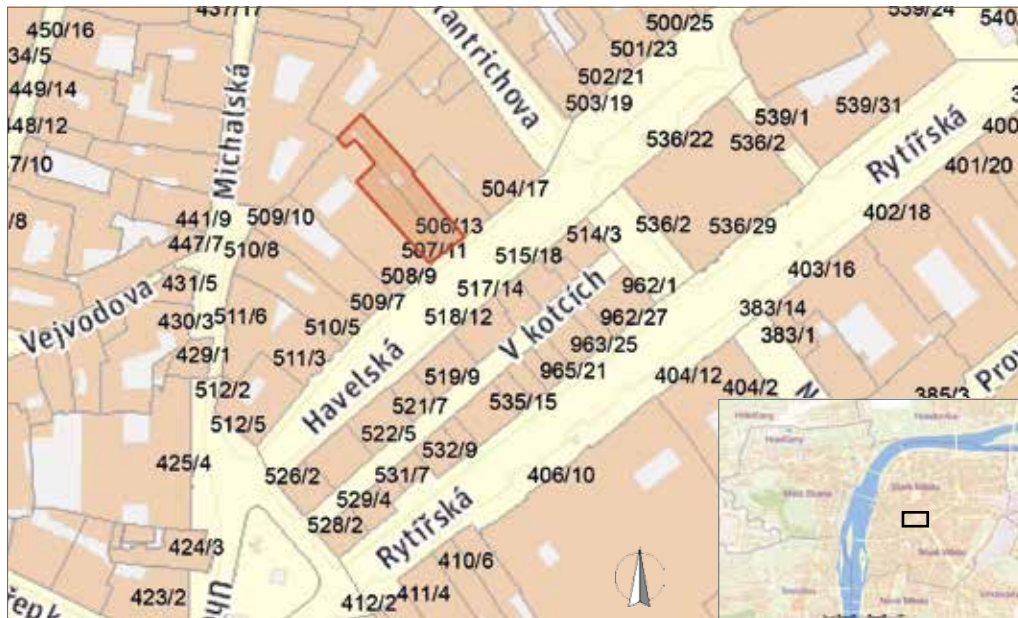
1 Dům má dvě popisná čísla. Rozdělen byl roku 1426, opět spojen 1804 (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 1–5).

2 Oficiální název tehdejší rozsahem a efektivitou ohromující akce, kterou by v dnešních podmínkách již nebylo možné napodobit, zněl *Stavebně historický průzkum Prahy a dokumentace k asanačnímu plánu*.

3 NA TK, sign. 129, podrobnější popis na rubu folia 16, cit. in PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 2.

parafrázovat, coby dvoupatrový, dole dobře z kamene, nahoře však špatně ode dřeva postavený. V přízemí měl dva pokoje, z nichž jeden byl klenutý, dva kvelby, kuchyni, dva sklepy a dvorek.⁴

K opětovnému spojení domu došlo v roce 1804. Tehdy Franz Grüner, kterému od roku 1798 patřil dům čp. 506, koupený za 4000 zl., získal čp. 507 a obě poloviny původního středověkého domu byly po dlouhých letech znovu spojeny. Krátce poté byly provedeny stavební úpravy – fasády získaly svou nynější luisézní podobu (obr. 2). Celková adaptace spojená s úpravami dispozic, průjezdu, pilířů v loubí a vybudováním nového schodiště byla provedena v roce 1810 Z. Fiegerthem (VLČEK 1996, 342).

Obr. 1. Praha 1-Staré Město, vyznačení pozice zkoumaného domu Havelská čp. 506+507/I v Topomape Prahy 1. Dostupné na <<http://www.geoportalpraha.cz/mapy-online>> [vid. 2018-11-05]; © IPR Praha; upravila S. Babuškova, 2018).

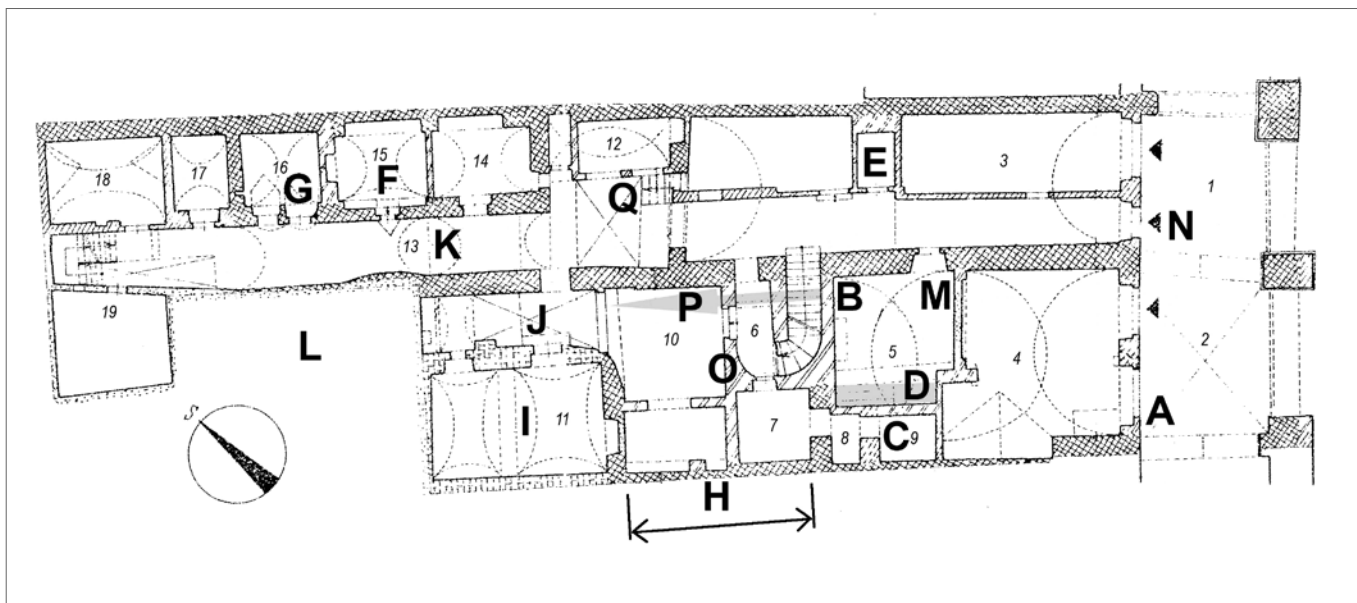
Dům byl v roce 2017 podroben detailnímu stavebněhistorickému průzkumu sklepů. Po více než půlstoletí se tak naskytla příležitost posunout a obohatit naše poznání vývoje domu alespoň v jeho spodních partiích. I zde byl ovšem průzkum omezen – část dispozice nebylo možné zkoumat, nachází se zde totiž trafostanice.

Soubor sklepů – suterénů domu – je recentně spojen. Dnes jediný funkční přístup vede ze dvora dlouhými vnitřními schody meziválečného stáří do sklepa S1, z něj pak chodbou kolem trafostanice S2 do recentního průrazu mezi sklepy S2 a S6. Druhý přístup do západní skupiny sklepů je momentálně zneprůchodněn. Vedl z průjezdu klasicistním schodištěm do S3, ale v přízemí je předprostor schodů přičleněn k obchodu, a tudíž tento přístup do sklepa uzavřen.

Obr. 2. Praha 1-Staré Město, Havelská čp. 506 (vpravo) a 507. V období 1426–1804 samostatné domy U Modrého lva (vlevo) a U Teplých (vpravo). Navzdory sjednocující klasicistní fasádě je dlouhodobé rozdělení domu stále čitelné (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

4 NA TK, sign. 129, podrobnější popis na rubu folia 16, cit. in PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 5.

Obr. 3. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507. Půdorys přízemí dle SÚRPMO (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a). Půdorys je natočen shodně s analytickým půdorysem suterénu. Výsledky aktuálního průzkumu přibližuje následující komentář autorů příspěvku: **A** – bývalé místo vyústění sklepní šíje ze sklepa S6 (min. od fáze G IIIa); **B** – půlkruhový portál v SV koutě dnešního obchodu (fáze G IIIa); **C** – bývalé místo vyústění stísněných schodů ze Z portálu sklepa S5; **D** – zaslepení otvoru v pozdně gotické klenbě (PGR III) pro někdejší schody do patra západní části rozděleného domu (**šedě**); **E** – bývalé místo schodů východní části rozděleného domu; **F** – dvorní samostatné křídlo s pozdně gotickým portálem, část stratigraficky starší; **G** – dvorní samostatné křídlo s pozdně gotickým portálem, část stratigraficky mladší; **H** – půdorysný rozsah zadní komory v úrovni přízemí nad sklepem S3; **I** – dvorní křídlo západní poloviny domu po rozdělení, poslední přestavba pro klasicistní stáje; **J** – dvorek západní části rozděleného domu, zkrácený v 1. čtvrtině 19. století; **K** – dvorek východního domu po rozdělení; **L** – část parcely západního domu odprodaná v 1. čtvrtině 19. století sousednímu čp. 508/I; **M** – místo bývalého vyústění barokních schodů (fáze B I) ze sklepa S5; **N** – barokní portál s dveřním křídlem, datovaným 1716, s monogramem WT (Václav Teplý); **O** – zeď klasicistního schodiště, spočívající na velké arkádě ve sklepě S3; **P** – šedá šipka ukazuje polohu průchodu na dvůr od rozdělení domu až do vzniku schodů v barokní fázi B II, poté průchod posunut asi 1,5 m západněji; **Q** – vyústění sklepní šíje, v této poloze od barokní přestavby.

Všechny prostory jsou dnes klenuté. Klenby vznikly až v pokročilém 16. století, jak bude zřejmé z rozboru stavebních fází. Ve sklepe S3 je nápadná dodatečná vestavba substrukce klasicistního schodiště a pas pod nově stavěnou klasicistní zdí ve vyšších podlažích.

V přízemí vede na dvůr průjezd, podélně dělený příčkou. Přední část západní poloviny domu zaplňuje krám, zabírající hloubku dvou dispozičních dílů, ale zaklenutý též v pokročilém 16. století. Dodatečné členění krámského prostoru, zakreslené ještě v průzkumu z roku 1960, již neexistuje (obr. 3).

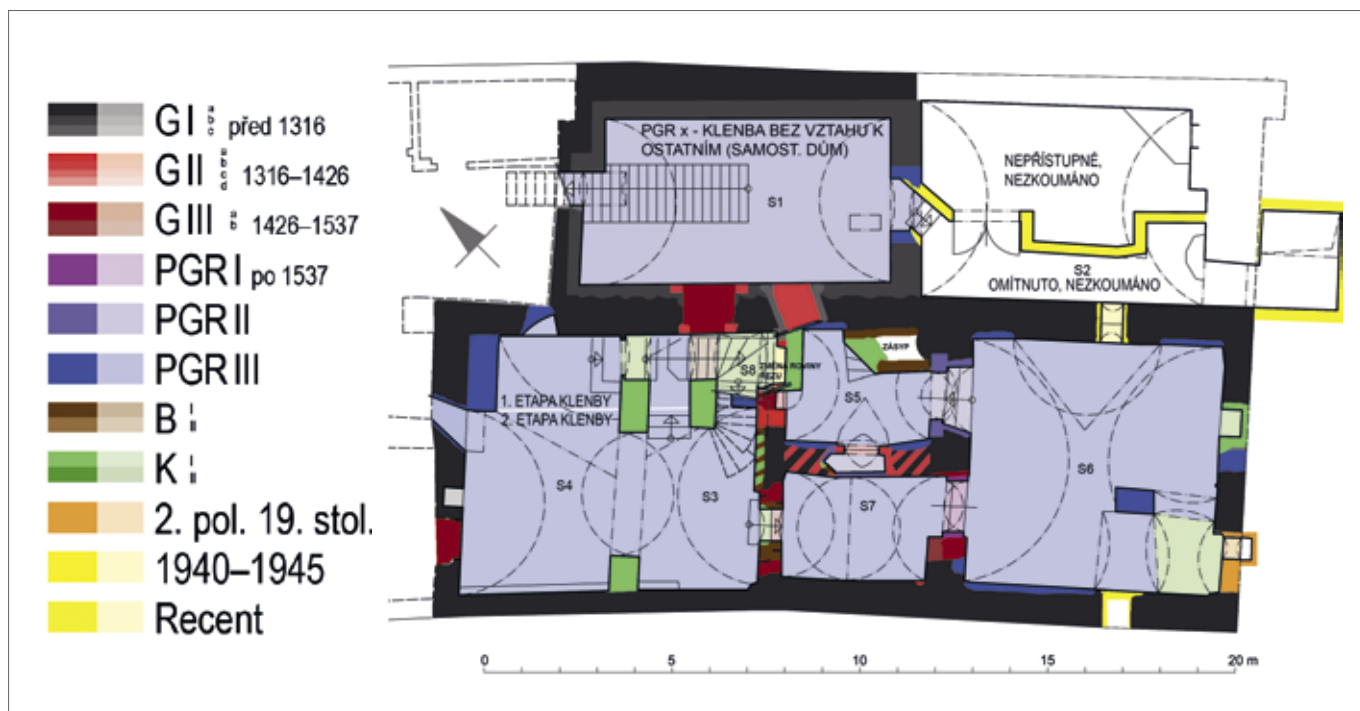
Iniciací pro prohloubený průzkum bylo zahájení nepovolených úprav pro nové využití suterénních prostorů. Průzkum se odehrál ve fázi, kdy již byla otlučena většina středověkých omítek na zdivu a část otisků bednění na klenbách. Podrobná dokumentace vyvolala otázky interpretace nálezo-ových situací. Povrchovému ohledání byly podrobeny navazující prostory v přízemí, intenzivně využívané, tudíž podrobněji nezkoumatelné. V souběhu s průzkumovými pracemi probíhalo ve sklepiích restaurátorské ošetření povrchů, včetně drobných lokálních dozdívek v místech výraznějších poruch zdiva (práce vedl restaurátor Miroslav Bielik).

Ke způsobu práce na průzkumu nálezo-ových situací a jejich interpretaci, širší souvislosti, srovnatelné průzkumy

Většina staroměstských domů analýzu stavební historie v podrobnosti, kterou předkládáme v této studii, bohužel dosud postrádá. Touto prací chceme upozornit mimo jiné na fakt, že informace v historických objektech obsažené s každou další výraznější úpravou či opravou mizí a zanikají. Pověstinou se tak děje bez povšimnutí a bez náležité dokumentace.

Z domů, kterým byla potřebná podrobná pozornost věnována, zde zmiňme alespoň domy čp. 150 a 151 v Karlově ulici, které představují určitou analogii v tom smyslu, že i v tomto případě došlo k rozdělení původně širší parcely na dva úzké domy (viz kap. 9–10 v tomto příspěvku). Dalším zevrubně zkoumaným domem, včetně potřebné spolupráce s archeologií a restaurátorským průzkumem, byl výstavní dům čp. 234 na rohu Jilské a Jalovcové ulice (RYKL/BERÁNEK 2006). Dům čp. 507 je situován v „ostře sledované“ domovní řadě na severní straně Havelského trhu. V této frontě byly již dosti detailně zkoumány blízké domy čp. 509 a 510. Průzkum domu čp. 509 proběhl v roce 2008 a získané poznatky byly již opakovaně publikovány při různých tematických příležitostech (např. RYKL 2012; 2015; RYKL v tisku). Podrobný průzkum prováděný v prvním patře domu čp. 510 v roce 2016 byl z hlediska metodického v mnohém podobný nynějšímu průzkumu sklepií čp. 507. V obou případech bylo možné detailně zkoumat pouze jednu výškovou úroveň domu a na základě získaných poznatků do jisté míry usuzovat na vývoj navazujících podlaží, resp. domu jako celku. Také průzkum domu čp. 510 byl již publikován (BARTOŠ/RYKL 2017b), poznatky ze suterénu tohoto domu byly publikovány již dříve (HAUSEROVÁ 2012; KOVÁŘ 2012).

Při průzkumu ve sklepiích domu čp. 507 bylo možné znovu potvrdit některé poznatky platné obecně pro celou domovní řadu, zjištěné již při průzkumech výše uvedených domů (např. postup

výstavby od východu k západu se sdílenými hloubkovými sousedskými zdmi, patřícími domu východně od nich). Zároveň byly rozpoznány určité výrazné odlišnosti nyní sledovaného domu od nedalekých domů dříve prozkoumaných.

Při prvním pohledu na půdorys udiví nezvyklý počet a vzájemně nelogické umístění portálů v různých zdech a výškových úrovních. Interpretace nutně musela vyjít z výškopisu a polohopisu jednotlivých jevů – portálů, kleneb a rozhraní základového a nadzemního zdiva. Jednotlivé jevy v náleзовých situacích byly vůči sobě výškově definovány vztahem k průběžně stanovené „výškové nule“ (tzv. vágrys), stanovené na niveletě 195,30 m n. m./Bpv. Nalezené jevy byly zaznamenány do pracovní výškopisné tabulky a v konkrétních náleзовých situacích stratigraficky uspořádány pomocí tzv. Harrisova diagramu. Pro úvahy o komunikačním schématu bylo podstatné zaznamenat orientaci portálů a u některých změnu této orientace při přestavbách.

Zvláštní zmínku vyžaduje odvození výškopisu a jeho proměny – konkrétně vztahu domu k niveletě náměstí. Před domem ve vozovce roku 2004 provedena archeologická dokumentace výkopu pro plynovod,⁵ v němž byla nalezena významná pochozí dlážděná plocha. Tato rovina koresponduje s náleзовou situací výzkumu před domem čp. 509 (STÁNKOVÁ/SEMERÁD 2015), tedy jen cca o 20 m západněji. Ze srovnání obou situací vyplývá, že terén směrem k východu mírně klesal. Nárůst terénu k dnes víceméně vodorovné dlažbě loubí před domem čp. 509 dosahoval 0,95 m, před domem čp. 506 je to již 1,30 metru. V relativním výškopisu pro výzkum domu tedy odpovídá předpokládaná úroveň pro 13. století niveletě –2,50 m,⁶ což bude nadále významný údaj pro úvahy nad charakterem domu ve smyslu vztahu místností k historické proměně terénu.

Z výsledků výškopisné tabulky a z prostorového modelu M. Stočese dále vyplynula zajímavá skutečnost: ve 13. či na počátku 14. století podlaha průjezdu stoupala, asi obdobně jako dnes, jen byla položena níže. Skutečnost byla odvozena z portálu v suterénu, jeho nezbytné výšky a potřebné tloušťky stropu nad suterénní místností S1.

Obr. 4. Praha 1–Staré Město, čp. 506+507. Půdorys sklepu s chronologickou analýzou jednotlivých dochovaných konstrukcí. V legendě vlevo barva konstrukce v řezu, vpravo světlejší odstín konstrukcí nad rovinou řezu – klenby, záklenky (analýza M. Rykl a L. Bartoš; kresba L. Bartoš, 2017).

5 Sonda z roku 2004 – dokumentační bod (ADB) č. 3296 (STAREC 2007; HRDLÍČKA 2009, 445).

6 Niveleta chodníku v loubí čp. 509 je dnes 194,18–194,06 m n. m./Bpv (dále jen 194,18–194,06/Bpv; STÁNKOVÁ/SEMERÁD 2015, zvl. 19, 20, 23, plán č. 9). Niveleta odvozená z výzkumu P. Starce před domem čp. 506–507 je následující: asfalt před domem 193,95/Bpv (STAREC 2007; HRDLÍČKA 2009), úroveň chodníku v loubí u domu odvozena na 194,10/Bpv. U čp. 509 byl terén podle parapetu okénka na cca 193,20/Bpv (STÁNKOVÁ/SEMERÁD 2015, 23), nárůst terénu od 13. století u čp. 509 byl tedy 0,95 metru. V ploše náměstí před domem čp. 507 byla pochozí oblázková plocha, patrně dlažba (vrstva 0106), nalezena na niveletě 192,80/Bpv (STAREC 2007; HRDLÍČKA 2009), což obnáší nárůst terénu 1,30 m do dnešní úrovně. V relativním systému je nynější úroveň dlažby chodníku před výkladci v loubí ve výšce –1,20 m vůči srovnávací rovině – „vágrysu“. Tudíž podle tohoto nálezu vychází odvozený terén 13. až začátku 14. století na niveletu –1,30 + (–1,20) m = –2,50 m.

Niveleta pro 14. století vychází ze zřejmé skutečnosti, že domy získávají loubí. Detaily loubí v nedalekém čp. 510 jasně ukazují, že nejpozději v době výstavby loubí došlo k nárůstu téměř na dnešní niveletu. Bylo odpočítáno 0,20 m pozdějších nepodstatných nárůstů, tedy získána niveleta –1,40 m (dnes –1,20 m), a výsledek překvapivě koresponduje s portálem v zadním SV koutě krámu JZ místnosti přízemí.

Pro výškopisnou práci v interiéru je metodickým nástrojem výpočet schodů a podchodných výšek, ověřující prostorové možnosti (RYKL 2014).⁷

V posledku je pak důležitá i úvaha nad charakterem jedné každé kompletní fáze či mikrofáze. Přestavba či úprava pojatá koncepčně bude mít kdykoli v dějinách parametry úpravy uživatelsky pohodlnější a promyšlené. Úprava improvizovaná může být různě stísněná. Potřeba takové úpravy i její stísněnost či jiná „nestandardnost“ má pojmenovatelnou příčinu, která je předmětem výzkumu a skrze ni se pokusíme poodhalit více podrobností z dějin domu.

Při interpretaci bylo zjevné, že po prohloubení podlah a po zaklenutí prostorů mnohdy beze zbytku zanikly starší nezbytné součásti, zvláště schodišťové konstrukce. Při kresebné rekonstrukci bylo tedy třeba počítat s „nenalézaným“. Některé jevy také není možné vysvětlit situací v suterénech, ale odrážejí změny výše položených dispozičních proměn, a tím proměn konstrukcí pod nimi. Proto i některé zdánlivé marginálie v suterénu jsou dokladem činnosti v přízemí a výše. Proměnu dispozice v přízemí však můžeme sledovat jen v útržcích nebo ve variantách či jako příčinu změn v suterénu, jak již bylo uvedeno.

Řadu situací bylo třeba mnohdy diskutovat a argumentovat ve variantách a zvažovat jejich pravděpodobnost. Pro tyto úvahy zde v publikační formě není dostatek prostoru,⁸ bude tedy pouze odkazováno na elaborát SHP, uložený v NPU ÚOP v Praze (BARTOŠ/RYKL 2017a).

Dům je pootočen vůči světovým stranám, takže jeho hlavní průčelí v Havelské je orientováno k jihovýchodu. **V textu bude pro zjednodušení orientace průčelí do Havelské označováno jako jih (J).** Podle toho, ke kterému historickému období se ta která část textu vztahuje, může být označení „dům“ vztahováno pro celek (jeden dům v rané fázi a znovu od roku 1804 dodnes), nebo jako „domy“ budou označovány soběstačné poloviny – tedy čp. 506 a čp. 507 v mezidobí 1426–1804 (obr. 4).

1. Fáze G I a (GOTIKA I a) – 2. třetina 13. století

Nejstarší fázi domu představuje zachované zdivo z lokační fáze z doby po založení Havelského Města roku 1230. Fáze G I představuje trojici rychle po sobě jdoucích mikrofází, zakončených intenzivním požárem. Požár je obdobně jako u jiných domů datovatelný k roku 1316, tedy k plošnému požáru podstatné části Starého Města.

1.1. Situace na parcele a materiál

Parcela včetně obvyklé západní zdi byla vytyčena běžným způsobem – jako hloubkový dvojtrakt s průjezdem při východní straně městiště. V zadní, tedy severní partii parcela dosahovala k zadní uličce, zrušené až koncem 14. století. Šířka parcely 14 m ničím nevybočuje z místní zvyklosti.

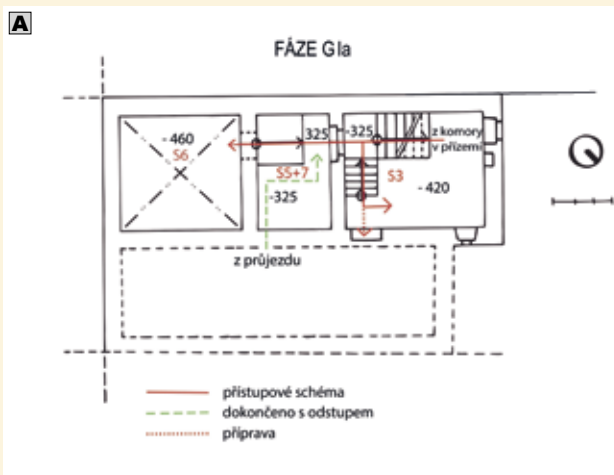
Domy od západního konce severního bloku, tedy od čp. 512 až po čp. 507, měly možnost obsluhy zezadu od severu – nejprve z Michalské, dále východněji ze zaniklé uličky ústící v koutě Melantrichovy. Zrušenou uličku si „rozebrali“ okolní majitelé, ústí do Melantrichovy zaslepil nově stavěný dům čp. 464 (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960b), doložený písemně již roku 1360 (TOMEK 1866, 114). Tato zvláště ulička byla bezpochyby kompromisně vytyčena mezi již relativně ustálenou strukturou severně položenou a mezi založenou a rozměřenou parcelací havelskou jižně od ní (CYMBALAK/RYKL 2018).

Tvar pozemku je víceméně pravoúhlý, rozhodně pravidelný. Struktura domu ani tvar parcely (kromě severní hranice) nevykazuje ovlivnění čímkoliv starším, předlokačním. Snad jen nápadné množství bulžníku a břidlice⁹ použité na zdění severnější a východnější části půdorysu (sklepy

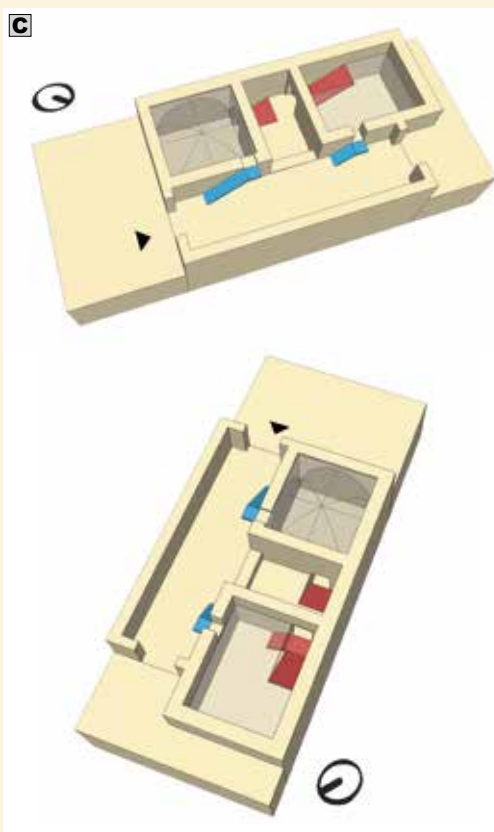
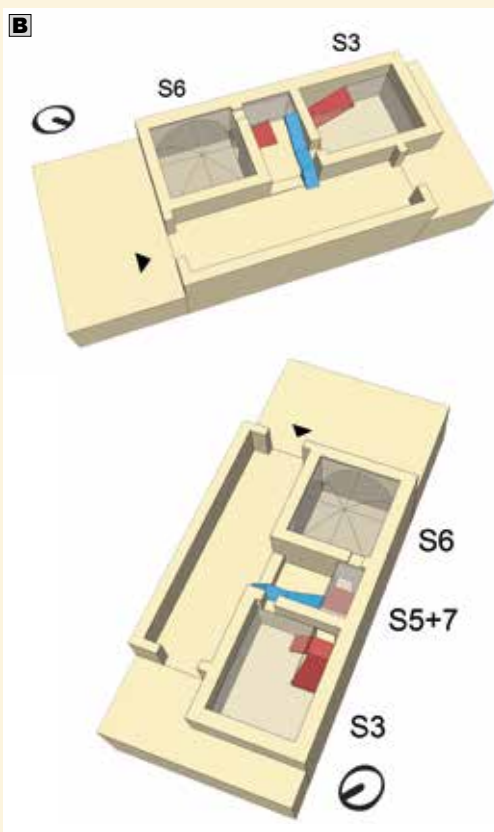
7 Podstatná je výška schodišťového stupně 17–20 cm s odpovídající šířkou 25–20 cm, což je pro dispoziční a prostorově-komunikační úvahy dostatečná přesnost i tolerance zároveň. Přijatelná podchodná výška se počítá od 1,80 m výše. Výška portálů, pokud nejsou úplně zachované, by neměla klesnout pod 1,65 metru.

8 Metoda práce s variantami, jejich zvažování i odůvodněnou eliminaci nepravděpodobných verzí a „slepých uliček“ by byla možná v monografii, jako je tomu v případě průzkumové metodické prezentace domu čp. 2 v Týnci nad Labem (RYKL ET AL. 2015). Tato diskuse je představena v nálezkové zprávě SHP (BARTOŠ/RYKL 2017a) s tím, že některé interpretace byly ještě precizovány.

9 Větší množství tohoto materiálu je patrně např. na obr. 8, 10, 11B nebo 3E: 1.

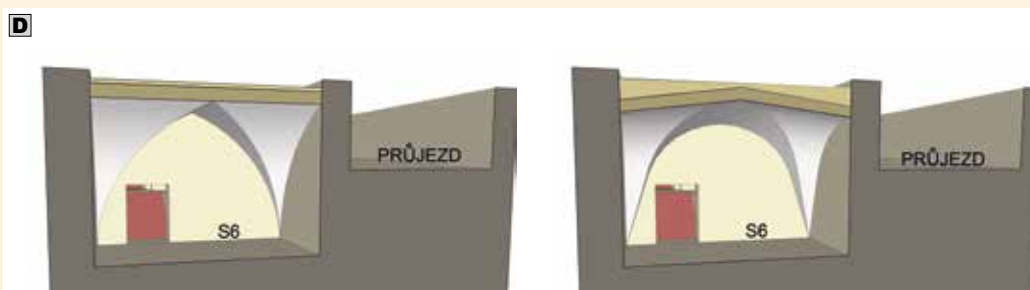

Obr. 5. Praha 1-Staré Město, p. 506+507. **A** – Rekonstrukční půdorys suterénu pro nejstarší středověkou fázi (G1a). Červeně vyznačeno přístupové schéma (šipky tedy nejsou výstupní čáry schodišť, ale směr pohybu přichozícího). Zeleně vyznačen druhý přístup po dokončení přízemí, realizovaný asi s časovým odstupem, nejpozději však ve fázi G1b (kresba M. Rykl a D. Nadrchalová, 2017).

B – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro nejstarší středověkou fázi (G1a). **Popis modelu (společný pro rekonstrukční modely všech dalších vývojových fází):** Model je svrchu „oříznut“ na srovnávací rovině – „vágrysu“ ± 0 . Stropy a klenby jsou pro lepší přehlednost vymodelovány jako průhledné. Schodiště jsou zobrazena pouze jako desky, tedy prostorové schéma bez nároku na modelaci stupňů a bez konkrétní podoby konstrukčního provedení. Pod některými z nich je rostlý terén, jiná musela být samonosná, tedy dřevěná. Červeně jsou v modelech vyobrazena schodiště a rampy do sklepů, modře schody zpřístupňující prostory přízemí z úrovně terénu, žlutě schody do patra. Na obrázku je alternativa s přístupy do přízemních místností skrze střední díl půdorysu (modeloval M. Stočes, 2018).

C – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro nejstarší středověkou fázi (G1a). Alternativa s přístupy do přízemních místností přímo z průjezdu (modeloval M. Stočes, 2018).

D – Prověření tvaru a velikosti klenby v suterénu na modelu ve dvou variantách. Základem pro vyobrazení je stopa čelního oblouku na západní zdi v JZ koutě (viz obr. 6), dále rozměry sklepa S6 a předpoklad, že diagonální oblouk byl blízký půlkruhu. Pro neúplně doložené čelní oblouky je možné uvažovat o deformovaném vyvýšeném půlkruhu nebo dokonce o hrotitém oblouku. V úvahu přichází jak vodorovná (pokročilejší), tak lomená stoupající vrcholnice (běžné provedení ve 13. století). Velikost klenby a běžné dimenze její konstrukce nutně předurčily polohu podlahy vyvýšeného přízemí nad S6 – na niveletě $-0,20$ pod srovnávací rovinou – viz obr. 5B–C (modeloval M. Stočes, 2018).

S1, S3+4) by mohlo nasvědčovat použití materiálu z blíže neznámé rozebrané starší stavby. Na žádném z kamenů však nejsou prokazatelné stopy druhotného použití, takže tato eventualita je ryze hypotetická. Bulizník a břidlice tohoto typu mohly být těženy např. na Vítkově. Převažujícím materiálem je opuka, hlavně lomová. Některé řady, v odstupu cca 1 m, jsou nápadně vystavěny z velkých, nepřilíš pravidelných kvádrů. Tato technologie je čitelná jen tam, kde jsou zachované a viditelné souvislé plochy zdiva, tedy hlavně ve sklepe S6.

Zahájení stavby domu tedy proběhlo na běžné parcele a hlavně běžným vztahem západní společně zdi k sousedovi. Z výzkumu domů čp. 509 a 510 a jejich návazností na čp. 508 a 511 (RYKL 2012) jednoznačně vyplývá posloupnost raně gotické výstavby: domy se stavějí od východu k západu tak, že trakt místností je vždy při západní straně městiště a JZ kout je provázán. Západní zeď je společná pro oba sousedy, přičemž západně od sousedské zdi je trakt sousedova průjezdu. Také JZ kout suterénu S6 je vyvázan obdobným způsobem. A západní sousedská zeď k čp. 508 se jeví jako souvislá, byť v podstatně své části dodatečně podezděná.

Prvopočáteční fáze výstavby, označená souborně jako G Ia, náleží tudíž k systematické výstavbě předpožárové, raně gotické, po založení parcelace Havelského Města. Celý soubor rozpoznávaných fází G Ia–c je datovatelný do intervalu od 2. třetiny 13. století do začátku 14. století.

1.2. Dispoziční rozvrh ve střední části půdorysu domu

Obdobně jako u dosud podrobněji probádaných domů (čp. 509 a 510) zjistíme pro první fázi zdejšího domu, že se v západním traktu nacházejí za sebou tři díly půdorysu v suterénu (byly bezesporu i v přízemí). V případě čp. 507 však mají jisté odlišnosti (obr. 5A–C). Půdorysný střední díl schodišťového uzlu S5 začíná v tomto domě již cca 7 m za uliční čarou (loubí nepočítaje), u čp. 510 je to rovněž cca 7 m, u čp. 509 cca 8,5 m, odlišná je tedy hloubka prvního dílu od ulice. Důležitějším rozdílem je vymezení středního dílu S5+7. Od uličního dílu S6 je střední díl S5+7 oddělen zdí standardní síly, což je cca 1 metr. Ale od zadního – severního – dílu S3 je střední díl se schodišťovým uzlem S5 oddělen jen tenčí zdí (cca 0,60 m). Prostor S3 byl podle větráčku na severu koncový. Znamená to, že střední díl v případě čp. 507 je „navázán“ na díl zadní (S3) a nebyl alespoň zpočátku chápán jako samostatná konstrukční jednotka.¹⁰ V přízemí musela být dispozice obdobná, tedy se třemi díly za sebou (od náměstí, ještě neexistující loubí nepočítaje), stejně jako v suterénu. Jinak by silné zdvo v suterénu nemělo smysl. Indicie vyčtené z přestaveb v následujícím období (G IIb+c) to potvrzují.

1.3. Dispoziční rozvrh v přední části půdorysu domu – zdánlivě obvyklý průjezdový dům, ale...

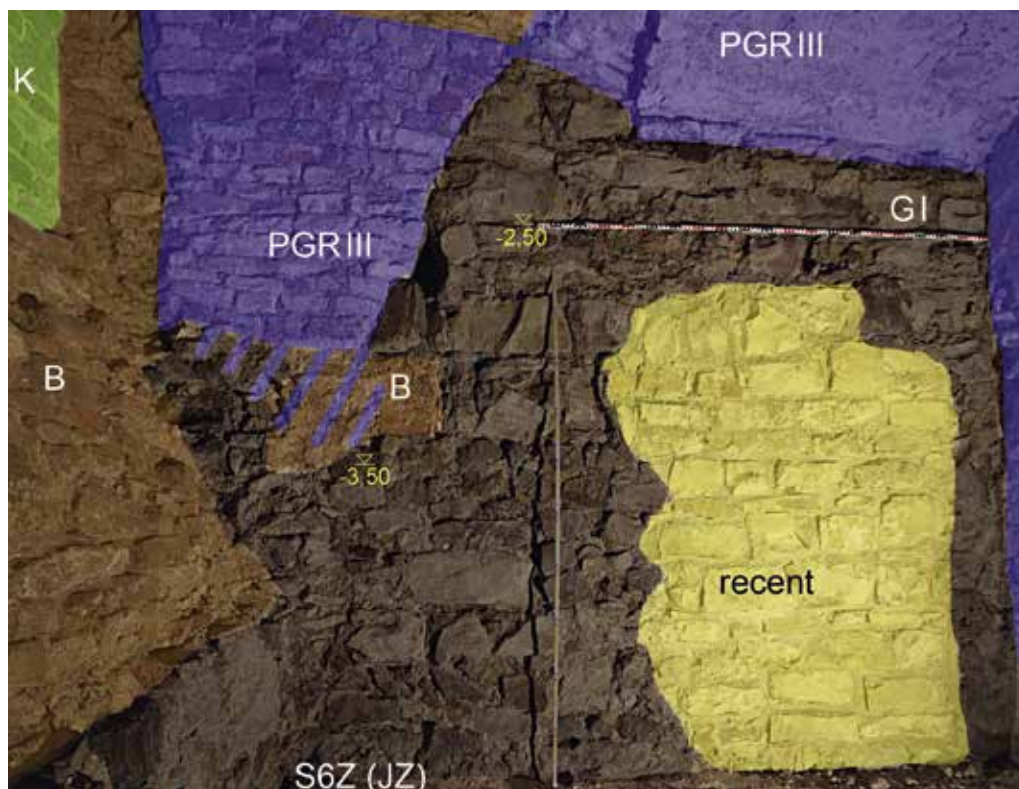
V přední části půdorysu u náměstí je nápadný křížově klenutý prostor S6 – nespalný suterén vyčnívající (výpočtem klenby) cca 2,30 m nad terén,¹¹ takže můžeme legitimně hovořit o polosuterénním řešení (obr. 6). V jiných situacích by takový prostor byl umístěn spíše v zadním traktu (v pozici S3). Pozice takového klenutého polosuterénu při uličním traktu vedle průjezdu již v první fázi evokuje starší tradici některých staroměstských románských domů (např. čp. 156, viz DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002, 114–123), ale i raně gotických – konkrétně na jižní straně Havelského trhu (DRAGOUN 2009, 438–441; LÍBAL/MUK/PAVLÍK 1966, 44–45; LÍBAL/MUK 1996, 66–67). V žádném případě však půdorysný čtverec klenutého prostoru S6 nelze v nadzemních partiích považovat za věž.¹²

Promyslíme-li situaci do důsledků, pak zjistíme, že útvar je sice nápadný, ale pozice takového suterénu je shodná s pozicí kvalitně zděného suterénu při ulici v čp. 509 i 510. I tam suterén v době vzniku mírně vystupoval nad terén, tedy výše než průjezd. Rozdíl je ve výšce, o níž nad terén vystupoval, dále v půdorysných proporcích (zde je to prakticky čtverec) a hlavně v použitém způsobu zastropení (klenba). Pro klenbu je ovšem čtverec výhodným tvarem. V každém případě útvar vyčnívající 2,30 m nad terén, a tím stejně i nad průjezd, nemohl být přímo přístupný z náměstí (jako dílna či krám) nebo jen za cenu nepravděpodobně vysokých předložených schodů. Spíše se tu projevila starší tradice přespříliš neotevírat domy do veřejného prostranství. Do přízemí nad S6 tak bylo možné vstoupit teprve po otevření vjezdových vrat. Pro přístup do

10 U čp. 509 a 510 je střední schodišťový uzel jasně půdorysně vymezen silnými zdmi jak od uličního, tak od zadního dílu půdorysu, a to již od suterénu počínaje.

11 Terén byl na úrovni –2,50 metru. Podle možného tvaru vzdutí klenby, zvl. z předpokládaného (téměř) půlkruhového diagonálního oblouku, vychází podlaha přízemí na cca –0,20, z čehož vyplývá vyvýšení přízemí nad terén cca 2,30 metru (obr. 5D).

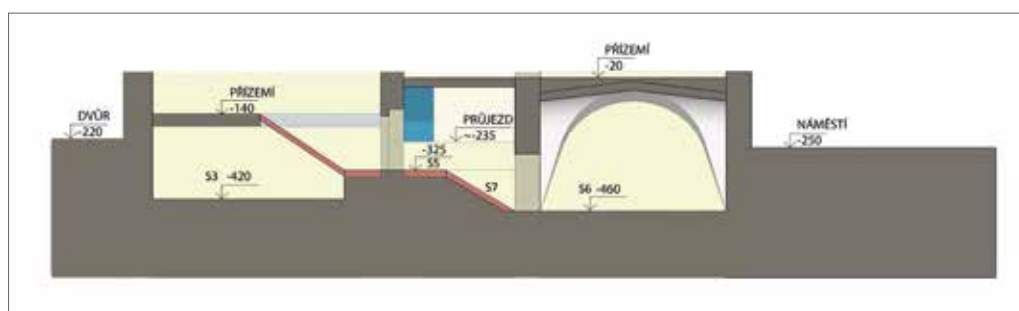
12 Cf. domy s věžemi na jižní straně Havelského trhu, dnešní Rytířská čp. 401–403 (LÍBAL/MUK/PAVLÍK 1966, 44–45; LÍBAL/MUK 1996, 66–67).

Obr. 6. Praha 1-Staré Město, čp. 507. Pohled na jižní část západní zdi předního (JZ) sklepa S6. **Nahoře** je dobře patrná část obloku čela původní křížové klenby. **Vlevo** postupné novověké zaddivky vstupní šíje z loubí. Vodorovně uložená lať na niveletě -2,50 m (tj. 192,80/Bpv), což odpovídá přibližně úrovni okolního terénu ve fázi GIa-c. **Vpravo dole** recentní zaddivka druhoválečné průlezky do sousedního domu čp. 508 (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

místností v přízemí pro nejstarší skupinu fází GIa-c nemáme dostatek dokladů a možnosti jsou v zásadě ve dvou variantách pro všechny tři fáze (podrobněji viz kap. 1.5).

Další úvaha musí směřovat k umístění vytápěné místnosti, kterou pro zjednodušení nazvěme světnicí. Pokud přiřadíme „model“ domů čp. 510 a 509 na nyní sledovaný objekt, vychází někdejší prostor pro nezbytnou světnici v dvorním křídle nad nezvykle krátký trakt S3, ovšem až v patře nad přízemím (viz přízemí průchozí do suterénu, diskutované dále). Jasnou odlišností od srovnávaných domů čp. 509 a 510 je zde podlažnost: přízemí dvorního traktu bylo nad terén vyvýšeno o cca 0,40 m (nebo o nevýznamně více), takže se víceméně blíží úrovni terénu. Nebylo zde ani v první fázi typické členění na polosuterén a výrazně zvýšené přízemí či mezipatro. Takové členění výšek bylo naopak v předním – uličním dílu půdorysu (obr. 7). Situace je tudíž opačná oproti jiným jmenovaným domům (509 a 510).

Obr. 7. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507. Podélný řez suterénními prostory (zleva) S3-S7-S6 pro fázi GIa. Zřetelný je vztah k terénu – prostor S6 je polosuterénní, vystupuje cca 2,50 m nad tehdejší terén. Schodišťová ramena a mezipodestý jsou zobrazeny stejnými barvami jako v prostorovém zobrazení. Model je svrchu omezen srovnávací rovinou ±0 (modeloval M. Stočes, 2018).

Nabízí se tedy druhá alternativa lokalizace světnice: vytápěná místnost mohla být umístěna v uličním dílu půdorysu nad S6, tedy ve vyvýšené poloze zvýšeného přízemí či (méně pravděpodobně) ještě výše.¹³ Posloupnost výstavby zdí ve vztahu k sousedům to neovlivňuje. Zánik by byl automatický s plošným požárem roku 1316.¹⁴

¹³ Z mladších analogií se nabízí např. srovnatelná situace s domem čp. 102 na Mírovém náměstí v Žatci, zvaným Mederhaus. Světnice na polosuterénu zaujala téměř polovinu délky průčelí širkové parcely o šířce 16 metrů. Nad dnešním terénem je vyvýšena o 1,50 m, bylo to ale nejméně o 0,20 m více. Vedle světnice je průjezd, v němž je nástupní peron do světnice. Stropní trámy pod světnicí pocházejí z intervalu s dendrodatací 1380–1383. Atypickým projevem je stíněná, malá hloubka parcely u hradeb, takže na skutečný dvůr za průjezdem není místo (Brož/Skopec/Rykl 2014).

¹⁴ Způsob vytápění samozřejmě není znám. S jistotou opatrností lze již uvažovat o kachlových kamnech s obvyklým stavebním doprovodem topeniště. V takovém případě přístup zezadu – od severu – se jeví jako logický.

V tomto kontextu není nezajímavá informace z popisu z roku 1726 (viz pozn. 3): západní polovina domu je v patře stavěná „špatně ode dřeva“ – není to stabilizovaná pozice světnice, pouze snad po požáru posunutá z mezipatrové polohy do patra.

1.4. Přístupové schéma, dispoziční anomálie a jejich možné příčiny; konfrontační případy a analogie z jiných domů

Nyní se dostáváme k zásadním anomáliím již první fáze výstavby. Kromě výše uvedeného nestandardního rozměru tloušťky zdi mezi S5+7 a S3 je znepokojivá orientace portálu mezi S3 a S7. Je namířen do prostoru suterénní komory. Očekávali bychom ostění od jihu, tedy z komunikačního středu (ze strany S5+7), jak bývá obvyklé, a to zcela všeobecně, nejen ve výše zmíněných domech čp. 509 a 510 (HAUSEROVÁ 2012; RYKL 2012).

Průjezdové domy s komunikačním jádrem ve středním dílu vedle průjezdu, s portály jak do zadní komory, tak k šíji do sklepa, jsou dostatečně doloženy početnou skupinou domů zkoumaných M. Hauserovou a předložených v její disertaci (HAUSEROVÁ 1988/1989). Z nejbližších tam uvedených analogií takových průjezdových domů v založených městech jmenujme např. Kutnou Horu čp. 143 (HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog, 80–81). Obdobnou situaci nalézáme v Čáslavi v čp. 165, v kombinaci středního komunikačního uzlu a šijového vstupu z ulice do předního sklepa (HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog, 70). „Vzorný“ příklad se středním náročněji provedeným komunikačním uzlem a s portály „správně“ do něj orientovanými představuje dům čp. 154, také v Čáslavi (HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog, 73), ovšem navíc se šíjí z náměstí do předního sklepa.

Problematickým místem námi sledovaného průjezdového domu na Havelském trhu, oproti právě uvedeným analogiím, je orientace líce portálu ze sklepa pod zadní komorou (S3) nikoli do středního dílu půdorysu, ale do dílu zadního. Je tedy třeba nastolit překvapující verzi, podle níž vedlo schodiště k portálu prostorem S3 z přízemí nad ním.

Diskusi o nejpravděpodobnější podobě přístupového schématu a jeho příčinách¹⁵ v nejstarší fázi můžeme shrnout následujícím způsobem:

Postup výstavby byl asi poněkud nestandardní, čímž vznikla potřeba zprovoznit západní trakty dřívě, než bylo hotovo napojení sklepů schodištěm na průjezd. Cílem bylo brzké zprovoznění uzavíratelného klenutého

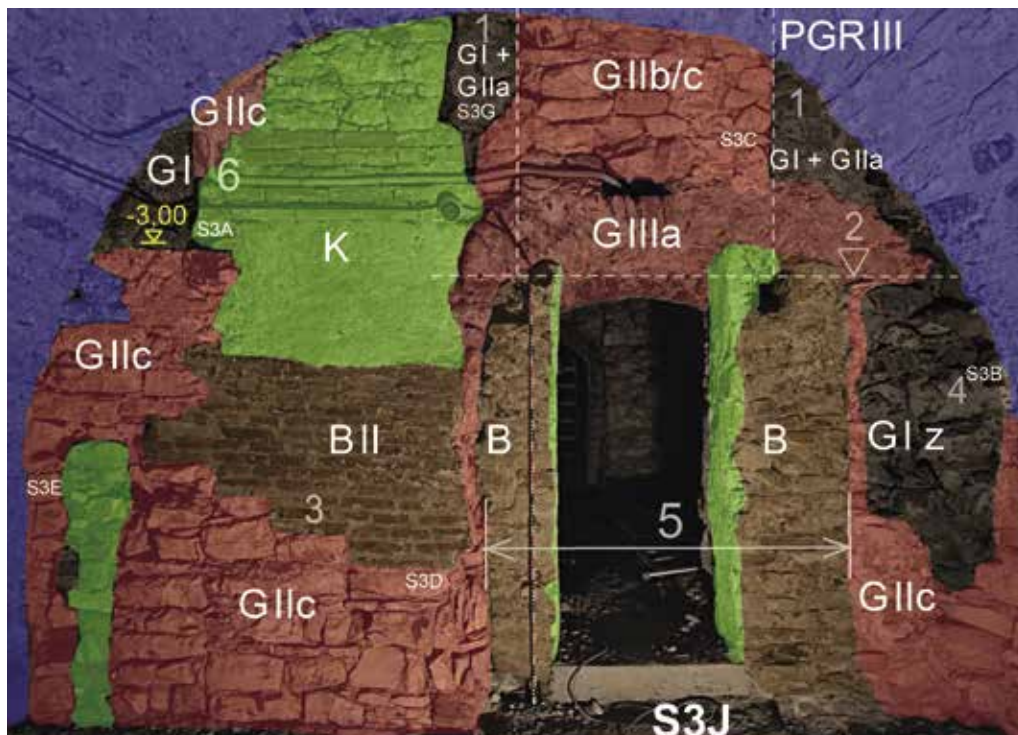

Obr. 8. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S7. Západní zeď. Vysvětlivky: 1 – úsek nápadně šikmého rozhraní mezi základovým a lícovaným zdívem – odpovídá směru klesání šíje; 2 – podezdění, prohloubení z fáze GIIc, nejpozději GIIla; 3 – odbouraný líc zdíva fáze GI ze 13. století pro nasazení paty klenby fáze PGR III z 2. poloviny 16. století; 4 – snížená část klenby z fáze PGR III kvůli schodišti po rubu klenby (viz obr. 32B; foto L. Bartoš, 2017; kresba M. Rykl, 2018).

prostoru S6. Příčinou zpoždění ve výstavbě uzlu v S5 mohla být i vleklá či proměňovaná podoba stavby v průjezdové části domu a středního dílu půdorysu v nadzemních partiích. Ačkoliv je to dispozičně nezvyklé a nijak zvláště výhodné, poloha prvotního schodiště tím vychází vylučovací metodou a posloupností jeví do prostoru S3. Klesalo sem z komory v přízemí podél západní zdi. K portálu S3-S7 se tak přicházelo z lícové strany. Z opačné, tedy jižní strany jej jistě bylo možno uzavírat, jak bývá u portálů tohoto typu a umístění zvykem.

Portálem a poté klesající šíjí S7 přichází dále sestoupal do předního, důležitého sklepa S6, od počátku zaklenutého. Klesající šíje je jednoznačně doložena odhaleným klesajícím základovým zdívem v západní zdi S7 (obr. 8). Po východní straně klesající šíje byl jen opěrnou vyrovnávací zídou vymezen prostor S5, připravený na zatím nedokončený schodišťový uzel. Z podesty u „kritického“ portálu klesalo na podlahu sklepa S3 další vyrovnávací schodiště podél jižní zdi,

¹⁵ Pokud by schody od počátku mířily prostorem S5 k portálu do S3, vedly by k němu bez zjevné příčiny „naruby“, což nemá opodstatnění. Zbytek provozu je možné považovat za vyhovující, dokonce vlastně velmi logický při srovnávání s jinými domy. Ale orientace portálu je jasným signálem, že výklad uvažující o kopii uspořádání v domech čp. 509 a 510 není pravděpodobný. Jinou zavrženou variantu představují schody v prostoru S3 při jižní zdi. Pokud by se zde sestupovalo z průjezdu, koliduje schodiště s odkládací nikou v jižní zdi východně od portálu mezi S3 a S7. Podrobnější diskuse jsou uvedeny v elaborátu SHP (BARTOŠ/RYKL 2017a, 40–41).

Obr. 9. Praha 1-Staré Město, čp. 507, severní sklep S3. Pohled na jižní zeď. Vysvětlivky: 1 – ohořelá stojky portálu z fáze GIa, doplněné čárkovaně až k úrovni odpovídající mezipodestý; 2 – výšková úroveň bývalého prahu a podesty ze strany S3 na kótě –3,25; 3 – negativ schodů z fáze GII v opačném směru – viz obr. 18B; 4 – nepravděpodobné základové zdivo z fáze GIa před portálem, do úrovně kóty cca –3,25, viz (2), odlámané a odhalené ve fázi GIIc při otočení směru schodů; 5 – nově proražený široký portál z fáze GIIa, vlámaný do zdiva GIIc, vedoucí do páteřní chodby provozu suterénu po dělení domu roku 1426 (schody č. 3 zrušeny); 6 – nika na schodech fáze GI, ohořelá požárem a zrušená ve fázi GIIb (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

k němu náleží i nika ve zdi (obr. 9: 6). Připravena byla i nika na průraz z S3 do zatím ještě neexistujícího sklepa S1 pod průjezdem.

Teprve s časovým odstupem byl dokončen schodišťový uzel v S5 zpřístupňující obvyklým způsobem sklepy z průjezdu. Stalo se tak v průběhu fáze GIa, nejpozději při fázi GIIb, nebo dokonce až GIIc. Schodiště z průjezdu po zvážení možností a co nejjednodušších řešení a jejich následných úprav musíme hledat nejspíše při jižní zdi S5.¹⁶ Z následujících stavebních dějin zjistíme, že dispoziční improvizace se schody v komoře S3 s velkou pravděpodobností setrvala i po dokončení „správného“ schodišťového uzlu v S5. Zdvojení schodišť vytvořilo možnost a zároveň pobídka k vymezování jakýchsi provozních samostatných jednotek v následujících předpožárových i popožárových úpravách. Zcela jistě ve fázi GIIc již bylo schodiště v S5 hotovo.

Jak již bylo naznačeno, takové řešení je anomální, neboť automaticky činí zadní komoru v přízemí prostorem průchozím, napojeným dispozičně na suterény (alespoň jejich část). Analogie se hledají obtížně. Shodou okolností byl v poslední době zkoumán dům v rakouském Retzu (AUGUSTINKOVÁ/KOUŘILOVÁ 2018), kde taková situace existuje.¹⁷ Do sklepů se vchází jedině přes zadní komoru, přístupnou z průjezdu domu. Zadní komora vykazuje znaky určité reprezentace, sklepy (jako v celém městě) jsou vinařské. Lze uvažovat právě o potřebě kontaktu zadní komory se sklepy, např. jako místa prodeje a „vzorkovny“ vína.

V plejádě domů zkoumaných Milenou Hauserovou nacházíme také ojedinělý příklad suterénu přístupného nikoli z chodby či průjezdu, ale ze zadní komory.¹⁸ Jde o dům čp. 97 v Kutné Hoře (HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog, 75–79). Příčina této anomálie příliš jasná není. Lze uvažovat také o nějakém váhání v posloupnosti výstavby nadzemních partií. Při pohledu na půdorys ale vysvětlení nabízí též nápadně kratší průjezdový díl půdorysu, takže do sklepů bylo snazší vstupovat přes zadní komoru.¹⁹ Řešení tu setrvalo až do barokní přestavby (HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog, 76).

16 Poloha těchto schodů v rámci prostoru S5 není jasná a sotva ji kdy půjde prokázat. Souvisí se dvěma faktory: je ovlivněna jednak oběma možnými variantami přístupu do místností v přízemí (viz dvě kresběné verze v prostorových modelech, obr. 5B–C), jednak úvahou o pozdějších minimálních úpravách. Z těchto limitů vyvstává jako nejpravděpodobnější nadále stabilizovaná poloha při jižní straně S5, s nástupem na schody přímo z průjezdu.

17 Za sdělení autoři děkují Lucii Augustinkové, autorce průzkumu domu č. 19 na náměstí v Retzu, okres Hollabrunn v Rakousku. V případě domu čp. 506 na Havelském trhu nám však motiv anomálie uniká. Budto zde byla také nějaká specifická forma prodeje, nebo lze uvažovat (ve smyslu výše uvedeného váhání nad definitivní podobou středního dílu dispozice) o improvizaci v přístupovém schématu.

18 Také zde je ostění sklepní šíje orientováno do komory, nikoliv směrem do střední části dispozice.

19 Pro zásobování předního suterénu kutnohorského domu čp. 97 byl v čelní zdi do ulice umístěn rozměrný portál šíje. Zásobování sklepa z ulice a potažmo i komory tedy probíhalo přímo z veřejného prostoru, nikoliv přes průjezd. Šíje z komory do sklepa příliš pohodlná nebyla.

1.5. Možné polohy vstupů do místností v přízemí

Při kresebné rekonstrukci (obr. 5C) vyvstaly otázky přístupu do místností v přízemí, konkrétně nad S3 vzadu a nad S6 vpředu. V zásadě se nabízí dvě alternativy označené jako verze 1 a 2, které bude možné jen obtížně prokázat kvůli množství mladších úprav v kritických místech. Jednou možností jsou vstupy po vyrovnávacích schodech – peronech – podél vnitřní zdi průjezdu. Průjezd je dost široký, tím je v něm pro takovou úpravu dost místa a řešení s nástupními perony podél hloubkové zdi průjezdu není nijak výjimečné.²⁰ Druhou verzí jsou přístupy z prostoru nad S5+7, tedy ze středu dispozice, pro něž je rovněž dostatek srovnávacích příkladů (viz výše). Nejblíže jsou např. oba často zmiňované domy čp. 509 a 510 v nedalekém sousedství. Tuto možnost, později i nutnost, však prokázat již nikdy nepůjde, protože severní zeď předního dílu dispozice v průběhu pozdně gotických fází zmizela. Ani kombinace obou verzí není vyloučena.

1.6. Souhrnná charakteristika prostorů ve fázi GIa

» SKLEP S6

Stručně zopakujeme: podlaha byla na úrovni –4,60 metru. Jediné pole křížové klenby mělo značný rozpon čelních, a tím i diagonálních oblouků, takže podlaha přízemí nad prostorem S6 nutně musela vystupovat o cca 2,30 m nad tehdejší terén, který byl na kótě cca –2,50 metru.²¹ Klenutý prostor S6 byl přístupný šíjí S7. Podobu tehdejšího portálu mezi S7 a S6 neznáme. Spíše byl jen užší než dnes, výškově posazený tak, aby navázal na šíji S7. Zda zde byla i šíje z náměstí, nelze vzhledem k velké pozdně gotické přestavbě říci (viz fáze PGR III).

» SKLEP S3

Skladovací prostor v zadní části půdorysu. Byl to téměř plnohodnotný suterén, s niveletou podlahy –4,20 m, plochostropý. Strop, resp. podlaha přízemí musely mírně (asi 0,30–0,60 m) vyčnívat

nad terén. Takové vyvýšení je logické a žádoucí kvůli osazení stropních trámů do suššího zdiva nad terénem. Podlaha přízemí severního dílu půdorysu nad S3 mohla být odhadem na cca –1,40, soudě dle pozdějšího portálu v přízemí v prostoru 05. Terén v průjezdu lze předpokládat cca na –2,00 až –2,30. Víme z kontaktu s portálem S3-S1 v následující fázi GIb, že průjezd musel stoupat. Přesnou kótu nelze zatím blíže prokázat.

Obr. 10. Praha 1-Staré Město, čp. 507, severní sklep S3 (+S4). Pohled na severní zeď. Vysvětlivky: 1 – zádívka původního větracího otvoru; 2 – odkládací nika; 3 – mladší „větrací“ okénko z fáze PGR III, zároveň s dnešní klenbou; 4 – úroveň podlahy pro fázi GI (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

V kresebné rekonstrukci uvažujeme kótu –2,00, mohl být i o něco níže, max. však –2,30. Kótu může definovat až archeologický výzkum na dvoře. Ve sklepe S3 je v severní zdi odkládací nika a větrací otvor se strmě stoupajícím parapetem. K severu tedy nepokračovala žádná pevná zástavba (obr. 10). Ve zdivu je hojné použití břidlice a bulizníku.

» ŠÍJE S7

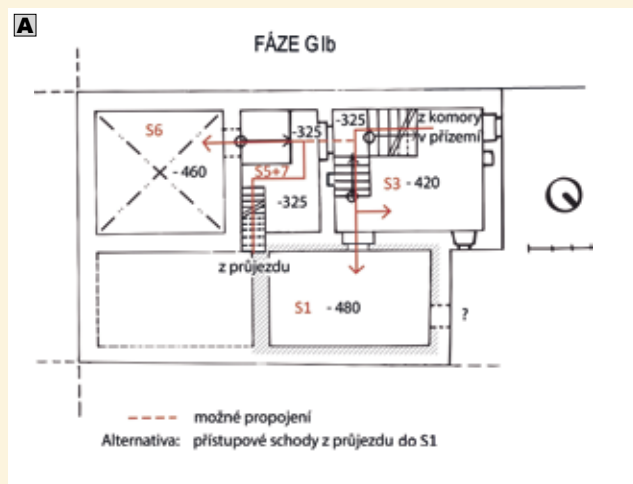
Severní část je podestou na úrovni –3,25, niveleta je daná portálem do S3. Doložen je konec omítky špalety, prostředek byl později probořen pro níže položený portál. Jižní část prostoru S7 klesá jako šíje až na –4,60 u průchodu do S6, což je doloženo později odhaleným rozhraním základového a nadzemního zdiva, které klesá k jihu. Převýšení šíje je 1,40 m na délku 2,00 metru. Vůči prostoru S5 byla šíje otevřená, vymezená jen mělce (do roviny podlahy na –3,25) založenou vyrovnávací zídou v S5.

²⁰ Viz v pozn. 13 zmíněný Mederhaus čp. 102 v Žatci.

²¹ Výpočet viz pozn. 6 a 11.

» SUTERÉNNÍ PROSTOR S5

Podlaha byla na niveletě $-3,25$, kóta je doložena rozhraním nadzemního a základového zdiva v SZ koutě. Niveleta odpovídá portálu S7-S3, který byl hned vedle (zeď S5-S7 ještě nestála, byla zde jen jako vyrovnávací zídka podél klesající šije S7), viz dále. Po dokončení schodišťového uzlu sloužil S5 asi výhradně jako prostor komunikační. Připomeňme, že v daném místě byla niveleta stoupajícího průjezdu cca $-2,30$. Takže místnost s niveletou $-3,25$ je vlastně také polosuterénní.

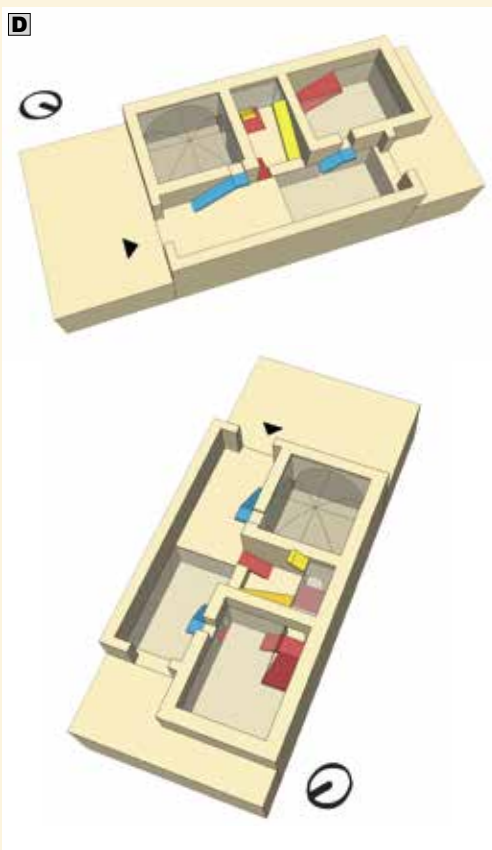
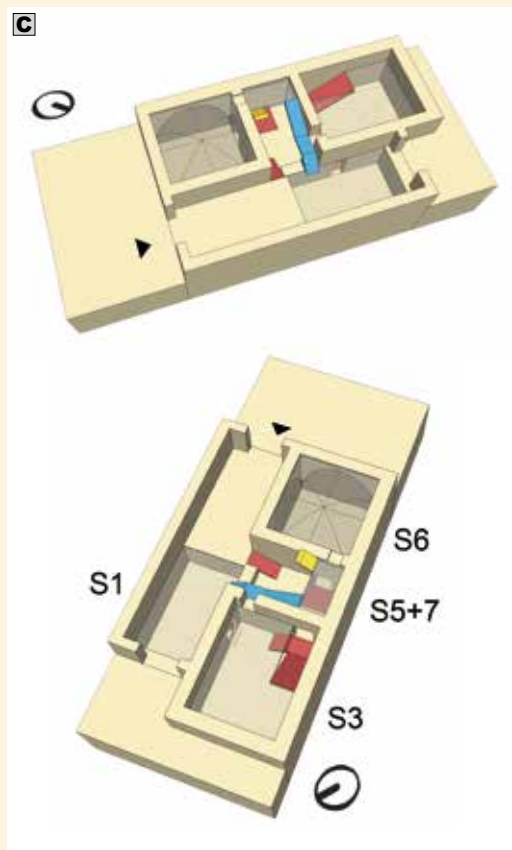

Obr. 11. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507.

A – Rekonstrukční půdorys suterénu pro fázi G1b. Červeně v půdorysech značeno přístupové schéma, šrafovou jsou ve všech následujících půdorysech vyznačeny změny proti předchozí fázi – nové zdivo. Přístup z průjezdu do S5+S7 je již pravděpodobný, ale stále není zcela nezbytný. Novinkou je vyhloubení sklepa S1 (kresba M. Rykl a D. Nadrchalová, 2017).

B – Jihozápadní kout sklepa S1. Vysvětlivky: **1** – obehzení základů sklepa S3 z fáze G1a zdivem z drobného buližníku ve fázi G1b (viz též na obr. 12B); **2** – obehzení základů již existujícího pilíře vrat na dvůr; **3** – nově zděné lícované zdivo fáze G1b; **4** – podezdění a klenba z pozdně gotické fáze PGR, obecně z 1.–2. třetiny 16. století (v době rozdělení domu); **5** – větrací okénko nejpozději z fáze klenby, které koliduje s průjezdem, nikoli však se zúženým průchodem v přízemí (foto L. Bartoš; úprava M. Rykl, 2017).

C – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro středověkou fázi G1b. Alternativa s přístupy do přízemních místností skrze střední díl půdorysu. Zásadní novinkou je nový sklep pod průjezdem. Přístup z průjezdu do S5+7 je již pravděpodobný, ale stále není zcela nezbytný (modeloval M. Stočes, 2018).

D – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro středověkou fázi G1b. Alternativa s přístupy do přízemních místností přímo z průjezdu. Tyto dvě alternativy setrvávají z fáze předešlé (modeloval M. Stočes, 2018).

2. Fáze G Ib (GOTIKA Ib) – asi poslední třetina 13. století vyhloubení sklepa S1, obezdívka

V blíže neznámém časovém odstupu od zprovoznění sklepů v západním hloubkovém traktu domu byl vyhlouben sklep pod průjezdem. Již víme, že se s ním počítalo od začátku, portálová nika byla připravena.²² Tím byla také předdefinována podlaha průjezdu, stoupající na dvůr.²³ Protože základové zdivo západní zdi bylo při hloubení sklepa nejen obnaženo, ale i obezděno (obr. 11B), byl portál součástí této obezdívky.²⁴ Protože šlo o adaptaci již nějakého předchozího stavu či odlišného záměru, orientace ostění portálu nemusela být rozhodující – viz výše (obr. 11A, C, D).

Přístup z průjezdu do S5+7 je již pravděpodobný, jak je zobrazeno (obr. 11A, C, D) v půdorysu i prostorovém modelu, ale teoreticky stále není nezbytný. To, že již byl nejspíše dokončen, lze odvodit z fáze následující – pokud by již ve sklepech neexistovaly dvě „provozní jednotky“ (a tudíž i dvojí schody), neměla by následující úprava G Ic žádný smysl.

V nadzemních partiích přístupů do přízemí nad S6 u náměstí i do přízemní komory nad S3 v zadní části dispozice zůstávají obě varianty 1 a 2 jako ve fázi G Ia (tedy buď přes perony v průjezdu, nebo z prostředního dílu půdorysu).

3. Fáze G Ic (GOTIKA Ic) – konec 13. nebo začátek 14. století úpravy ve dvou jednotkách v domě

Nově byl proražen portál z S5 do S1, osazený opukovým ostěním. Ve zdi je nika proražena nakoso. Profilace okoseného portálu, opracovaného zubákem, je orientována k S1 (obr. 12D). Podle směru profilace se zdá, že přístup byl veden od východu (niveleta –4,80), ze strany S1 (obr. 12A, C, D). Eventualitu nové hlavní přístupové trasy od východu však musíme kvůli výškopisu vyloučit – nemá smysl, aby příchozí z průjezdu nejprve klesal do S1 k portálu a pak stoupal o metr výše do S5 a dále opět klesal do S3 nebo S6. Podstatným předpokladem pro vznik takového portálu bylo dokončení schodů v prostoru S5 a setrvalá existence výše uvedených dvou funkčních sklepních jednotek, mezi nimiž se mohly prostory přeskupovat. Příčiny se pokusme stručně diskutovat.

3.1. Příčina vzniku nového portálu S5-S1

Příčiny vzniku nového opukového portálu mohly být následující: pokud byl dosud sklep S1 přístupný portálem z S3, mohla vzniknout potřeba sklep S1 úplně osamostatnit, a tedy navázat přímo na schodišťový uzel v S5, a nikoli složitě přes S3. K podobnému výsledku dospějeme i při úvaze, při které by do S1 vedl přístup po schodech z průjezdu, ale sklep S1 by bylo potřebné i v tomto případě propojit vnitřkem s ostatními sklepy v jižní části pro manipulaci s komoditami uvnitř sklepů. Pak by orientace portálu nebyla tak podivná.

Proměnu návaznosti na sklepy v západní polovině domu lze vysvětlit také převedením sklepa S1 k druhé „jednotce“ – namísto připojení k sestavě S3-S1, přístupné svrchu z komory nad S3, měl být sklep S1 nově připojen k sestavě S5-S7-S6, pročež byl proražen nový portál a dosavadní do S3 zazděn.²⁵

3.2. Tvar portálové niky a vyrovnávacích schodů

Zdá se, že vznik portálu z S5 do S1 byl také příčinou prohloubení prostoru S5, nebo nejméně jeho severní části, z nivelety –3,25 na –3,80.²⁶ Vyrovnávací schodiště muselo klesat v prostoru S5 (nová niveleta –3,80) k novému portálu S5-S1, na úroveň prahu –4,80.²⁷

22 V domě čp. 509 byl průjezd podsklepen také s nevelkým časovým odstupem, bezpochyby ještě ve 13. století (RYKL 2012, 305). Přístup do něj byl novou šíjí z náměstí. Zevnitř ji identifikoval SHP v roce 2008, zveňčí archeologický výzkum roku 2015 (STAŇKOVÁ/SEMERÁD 2015). I zde v čp. 507 byly zvažovány dvě varianty přístupu do sklepa S1, z nichž pravděpodobnější se jeví ta, podle níž byl připravený vstup z S3 skutečně zprovozněn. Varianta samostatného přístupu do sklepa S1 z průjezdu je možná, ale méně pravděpodobná.

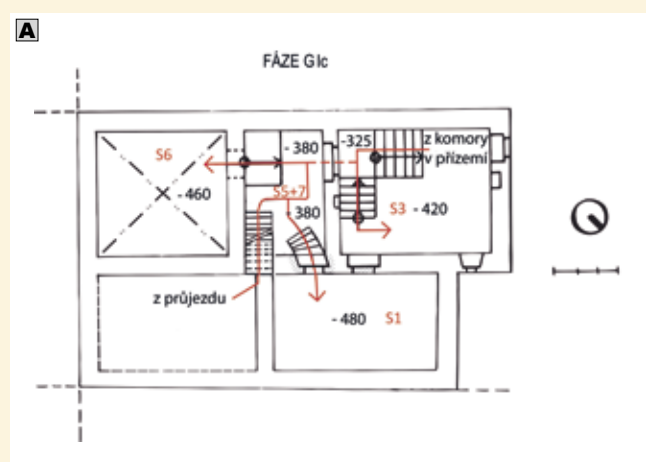
23 Přibližný výškopis průjezdu, jak již bylo uvedeno, vychází právě z tohoto portálu, jeho minimální výšky, záklenku a konstrukce stropu.

24 K tomu následující výklad: dnes existující hrany cihelných špalet z fáze G Ib ze strany S1 mohou nahrazovat jak starší ostění, tak provizorní záslepku z fáze G Ib, aniž je to možné rozlišit.

25 V potaz musíme též vzít variantu, že sklep S1 byl předělen příčkou a vyžadoval dva vstupy, to je ale málo pravděpodobné.

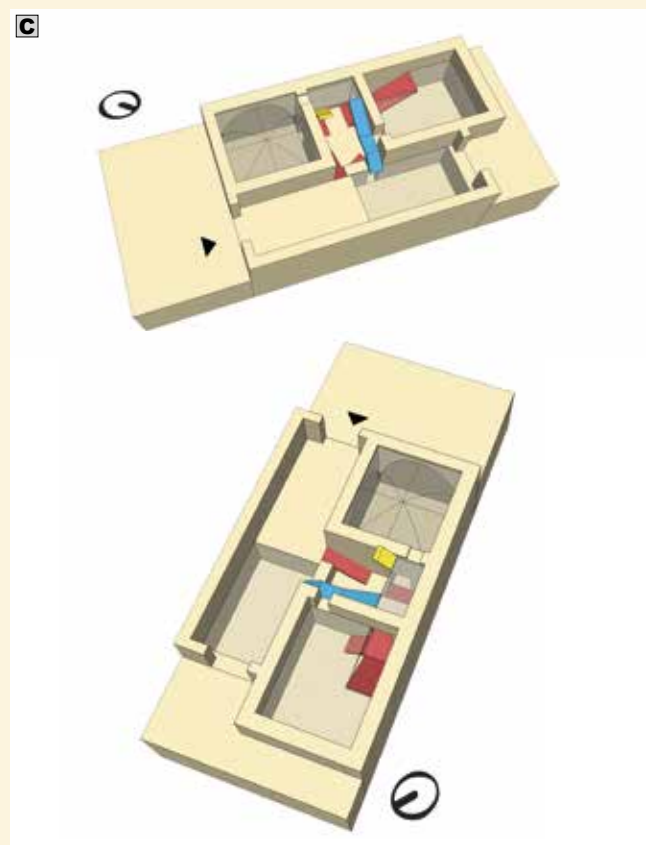
26 Podezdění k niveletě –3,80, dochované západně od pozdějšího portálu v severní zdi S5, náleží stratigraficky obecně mezi G Ia a G Ib, z níž pochází portál (do podezdívky vkopnutý). Zařazení podezdívky do fáze G Ic je odvozeno nikoli od důkazu, ale od motivu – tedy z potřeby prohloubení kvůli právě diskutovanému portálu a dále též z faktu, že podezdění je velmi pravděpodobně předpožárové.

27 Dílčí komplikace pro dosavadní schodiště v S5 a pro přístup dále, jakožto důsledek průrazu do S1, je podrobněji diskutována v elaborátu SHP (BARTOŠ/RYKL 2017a)

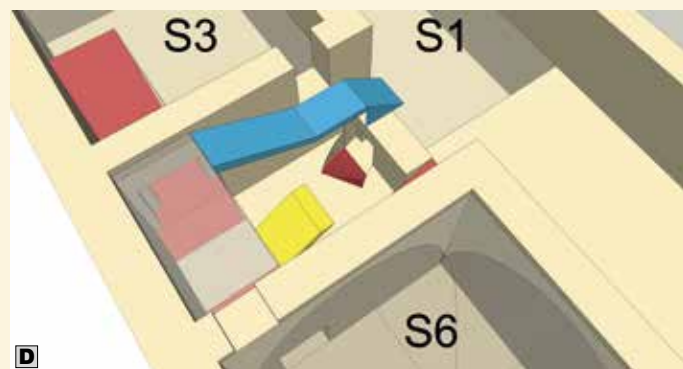

Obr. 12. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507.

A – Rekonstrukční půdorys suterénu pro fázi G1c. Novinkou je šikmý průraz z S5+7 do S1, viz též portál (č. 3, 5) na obr. 12B, a s tím související prohloubení S5+7 na hlubší niveletu (kresba M. Rykl a D. Nadrchalová, 2017).

B – Západní zeď sklepa S1. Vysvětlivky: 1 – obezdění základů sklepa S3 (z fáze G1a) zděvem z drobného bulžňáku ve fázi G1b; 2 – vkop portálu z S5 ve fázi G1c; 3 – opukové ostění portálu z S5, fáze G1c; 4 – dtto, negativ vylomeného ostění; 5 – dtto, opukový práh na niveletě -4,80; 6 – cihlami lemované špalety portálu z S3, viz též obr. 16C z fáze G1c, zazděného při dělení domu ve fázi G1IIa; 7 – podezdění a klenba z pozdně gotické fáze PGR, obecně z 1–2. třetiny 16. století, v době rozdělení domu (foto L. Bartoš; úprava M. Rykl, 2017).

D – Výřez z rekonstrukčního modelu sklepů a části přízemí pro středověkou fázi G1c, dílčí pohled od JZ do SV kouta s novým šikmo proraženým přístupem (červeně) do S1 ze středního dílu S5 (modeloval M. Stočes, 2018).

C – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro středověkou fázi G1c. Zásadní novinkou je změna vstupu do sklepa S1 novou šíjí z S5. Přístup z průjezdu do S5+7 je již v kontextu změny přístupu do S1 nezbytný (modeloval M. Stočes, 2018).

Šikmý průraz je dán potřebou nezužovat kónickými špaletami průchozí profil a snahou o méně ostré zatáčení. Z úvah nad prostorovými možnostmi schodiště se ukázala jako nejpravděpodobnější, tedy nejvýhodnější, šikmá půdorysná orientace vyrovnávacího schodiště. Její výhodou je bezkolizní nástup od východu, pokračující půdorysně šikmou nikou. Šikmá orientace šíje je rovněž výhodná tím, že není třeba podezdívat zdivo. Tím ovšem po svém zániku nezanechá na zdivu stopy. Pro adaptaci staršího stavu je tudíž šikmo orientovaná šíje pravděpodobnější než apriorní racionální badatelská „ortogonální“ představa. Stopy schodiště, ať již v jakémkoli z uvedených tvarů, zanikly při budování schodiště barokního v JV koutě S5.²⁸

28 Protože vznik schodiště byl akcí adaptační, je k nestandardnímu šikmému půdorysu dodatečných schodů řada analogií.

3.3. Shrnutí diskuse k fázím GIb+c: dvě funkční jednotky v suterénu domu

Připomeňme, že ačkoliv se to prvoplánově (a jistě i většinou) jeví nemožné, provizorní schodiště k portálu S3-S7 ze strany S3 podél Z zdi z komory přízemí asi nadále zůstávalo, i když bylo již postaveno schodiště na „správném“ místě v S5. Dvojí schodiště umožňovalo oddělit zde dvě skupiny sklepů (možná i k tomuto řešení vybízelo).

Jednu provozní jednotku tvoří S3 s komorou nad sebou v přízemí. Ve fázi GIb k nim přibyl i sklep S1 pod průjezdem. Později ve fázi GIc je sklep S1 oddělen a přičleněn k jednotce druhé.

Druhou jednotku tvoří přístup z průjezdu, sklep S5, dále šije S7 a sklep S6. Ve fázi GIc byl k této jednotce přičleněn S1, přičemž sklep S5 byl prohlouben a stal se jen průchozím. V obou jednotkách přichází systematicky a plynule klesá, což přidává této interpretaci na věrohodnosti.

Otázku výškopisu portálu S3-S7 mezi oběma skupinami sklepů lze zodpovědět následovně: nebyl zazděn, ale jen uzavřen, snad ponecháván pro případnou potřebu. V takovém případě odpadají problémy s přístupy vyhodnocenými jako neustálý pohyb dolů–nahoru–dolů, tedy nepravděpodobný. Odpadá tedy i potřeba portál mezi S7 a S3 prohlubovat a systematictěji vyrovnávat rozdíl cca 0,55 m vzniklý prohloubením v S5 ve fázi GIc. (Portál S3-S7 byl definitivně zazděn nejpozději až ve fázi GIc.)

4. Požár – nejspíše roku 1316

Obr. 13. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S3. Detail z obr. 9. Ohořelé stojky ostění raně gotického portálu z fáze GIa ze sklepa S3 do S7 (foto a úprava M. Rykl, 2017).

Stopy katastrofálního požáru můžeme bezpochyby přiřadit k obdobným jevům v dalších podrobně zkoumaných domech a časově přiřadit k poslednímu plošnému požáru podstatné části Starého Města v roce 1316. Prohořel zde prostor S3, zejména podél jižní zdi, kde lze na opuce stopy ohně sledovat nejvíce. I tato indicie podporuje představu o šíji k němu klesající, do níž napadaly hořící trosky z přízemí. Zeď ze strany S3 je požárem poškozena v celé pozorovatelné délce, velmi je poškozeno ostění portálu S3-S7 i zdivo východně od něj včetně niky (obr. 13).

Stopy požáru nacházíme dále pod opravami v zídce mezi S5 a S7 ze strany šije S7, tehdy ještě na vyrovnávací zídce kolem schodů. V témže prostoru jsou požárové depozity v koutě u podlahy při severní zdi ve spáře s pozdější zdí mezi S5 a S7. Stopy požáru nacházíme též v jižním okolí špalety někdejšího portálu z S5 do S1. Prostor S5+7 tedy nevyhořel kompletně: požár se „propadl“ do oblasti šije do S1 a zasáhl vyrovnávací zeď mezi S5 a S7, ne však v celé délce – na severním konci nehořelo. Tento detail nasvědčuje existenci mezipodesty nad nynějším prostorem S7, přinejmenším nad jeho severní částí. Její funkcí je nástup z přízemí do patra. Kresebná verze 1 v GIa,b i c s touto mezipodestou počítá též jako s nástupem zezadu do přední místnosti vyvýšeného přízemí nad S6.

Klenutý prostor S6 neprohořel. Prostor S1, pokud lze pozorovat v okolí portálu do S5 i S3, též nevyhořel. Dlažba průjezdu a zřejmě absence otvorů svrchu jej uchránily.²⁹

5. Fáze GIa (GOTIKA IIa) – nejprve oprava stávajícího stavu po požáru

Nejnápadnějším projevem je oprava portálu S3-S7 přes ohoření.

První oprava po požáru proběhla odhadem brzy po požáru 1316, soudě podle chvatného způsobu opravy ohořelého zdiva a portálu. Ale podle úvah o portálu v přízemí mohla ve sklepě takto provedená oprava přežít i dosti dlouho do pokročilého 14. století. Pohlédneme-li na srovnatelné příklady z podrobně prozkoumaných domů čp. 510 a 509, skupiny domů čp. 150–153 a domu čp. 234, zjistíme, že popožárové provizorium trvá do 30., někde i částečně 50.–60. let 14. století (RYKL 2012, 305–307, 321; 2015, 210, 215, 223, 226).

Není divu, že utilitární oprava GIa v suterénech bez „zkrášlovacích“ ambicí vystačila na dlouhou dobu, bezpochyby déle, než tomu bylo v nadzemních podlažích. Stopu „lepší“ opravy zaznamenáváme v podobě portálu v dnešním zadním koutě krámu P5 v přízemí, více není zatím známo (viz obr. 3). Teprve větší přestavba nadzemních partií se propsala do suterénu až někdy koncem 14. století ve fázi GIb a GIc.

5.1. Výškopis a komunikační schéma první opravy po požáru

Pro rychlou opravu je příznačné, že komunikační schéma a asi i obě „provozní jednotky“ zůstávají beze změny, jen s drobnými opravami. Zdá se, že nadále zůstala ve funkci i přístupová šije

²⁹ Další z důvodů, proč je verze přístupu do S1 přímo schodištěm z průjezdu nepravděpodobná, viz pozn. 9.

z komory v přízemí nad S3 (obr. 14). Strop nad vyhořelým S3 byl nutně nový, nejspíše snížený na niveletu projevující se o něco pozdějším portálem v přízemí v P5 (práh –1,38; viz kap. 5.2), čímž se patrně víceméně vyrovnal s průjezdem. V prostoru S5 zůstává nadále podezdění a niveleta –3,80, vytvořená asi již v předpožárové době. V koutovém náběhu omítky a zdiva východně od portálu na kótě –3,80 u podlahy při S zdi byly nalezeny stopy požárové špíny a uhlíky, ačkoli bezprostředně zde nehořelo.

Ohořelý portál S3-S7 byl zjevně primitivně opraven omazáním maltou. Dochovaná omítka špalety je totožná s popožárovou ledbylou vysprávkou ohořelého ostění. Funkce tohoto portálu s prahem setrvalé na kótě –3,25 není jasná. Víme, že byl opraven, tedy se s ním počítalo. Nicméně ze strany S7 byla podlaha již ve fázi Glc snížena o cca 0,55 m na –3,80 metru. Jistě to bylo možné vyrovnat třemi stupni, přesto se vnucuje otazník nad trvalým užíváním portálu nebo jen variabilní možností propojení obou sklepních jednotek (obr. 16A).

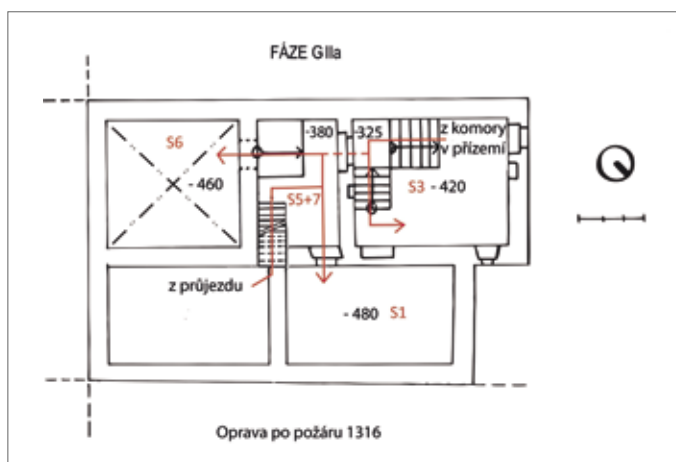
Soudě podle analogie z čp. 510 se již ve 2. třetině 14. století navyšuje terén v loubí, a to téměř na dnešní úroveň. Pracovně je tedy i zde s takovým navýšením počítáno, a tudíž je předpokládána úroveň na uliční straně na niveletě –1,40 až –1,50 (dnes –1,20). Odpovídá to portálu v dnešním krámě v přízemí, jemuž bude věnována kap. 5.2 (ten svým prahem na –1,38 definuje podlahu v severní části přízemí v P5 nad S5 a téměř jistě i podlahu nad S3).

Klenba suterénu S6 s neměnnou podlahou přízemí na cca –0,20 vystupuje již „jen“ o 1,20 nad aktuální terén. Přední prostor přízemí nad S6 tak stále nebyl pohodlně přístupný zvenčí, musel být přístupný pouze vnitřkem, patrně jen zezadu, jak bude zřejmé z podoby nového přístupu do sklepa S6. Lze si představit i přístup z loubí, který by mohl být v koutě krámu P5 v přízemí nad sklepem S6 veden po schodech nad rubem klenby v jejím zásypu.³⁰

5.2. Fáze GlIa (GOTIKA IIa) – vznik portálu v přízemí v P5

Portál je široce okosený, opracovaný jen špičkem, nikoli zubákem.³¹ Není ohořelý, musel tedy vzniknout po roce 1316 jako součást již definitivní a pečlivé opravy. Stratigrafické vztahy nejsou přístupné, průzkum není nyní možný. Portál byl obnoven při některé z oprav krámu P5 na přelomu 20. a 21. století. Dříve nebyl badatelům znám. Není zřejmé, zda jen nahradil zničeného předchůdce (viz verze 1 v GlIa–c; obr. 5B, 11C, 12C) nebo zde předtím nebyl (verze 2 v GlIa–c; obr. 5C, 11D).

Portál zpřístupňoval zadní komoru na úrovni přízemí, a to nejpravděpodobněji z půdorysného zálivu západně od průjezdu (obr. 15, 16B). Analogii nalezneme např. v domě čp. 509 v podobě portálu do komory, která je tam zahloubená (RYKL 2012, 317, 320). Posléze – ve fázi GlIII po rozdělení domu – byl portál nadále používán (viz fáze GlIII a PGR), a sice jako průchod na dvůr skrze zadní komoru, a to až do baroka.³²

Obr. 14. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507. Rekonstrukční půdorys suterénu pro fázi GlIa (cihelná) – první oprava po požáru roku 1316. Od předešlé fáze GlIc se prostorovým a přístupovým uspořádáním neliší, není proto ani zobrazena samostatným prostorovým modelem (kresba M. Rykl a D. Nadrchalová, 2017).

Obr. 15. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507. Přízemí, krám označený v zaměření SÚRP MO číslem 5, SV kout s portálem z fáze GlIa (foto L. Bartoš, 2017).

30 Alternativně lze uvažovat již tehdy o odstranění klenby a srovnání nivelety na –1,40 podle portálu v dalším traktu – dnes v SV koutě v P5 v přízemí. V popožárové fázi GlIa je to však nepravděpodobné, protože by to bylo příliš „mamotratné“ a nedlouho po požáru nepatřičné. K náhradě klenby trámovým stropem došlo spíše později, nejpozději však ve fázi GlIII – viz dále.

31 Analogické opracování nalezneme později v portálu přeneseném do zdi mezi S5 a S6.

32 Poté byl v BII proražením změněn na portál do sklepa (viz kap. 12.4; obr. 36) a nový průchod vyražen vedle. Výskopis portálu se nevylučuje s pozdějším půlkruhovým portálem S5-S3 v téže zdi na úrovni –3,80, ale částečně koliduje s minimálním propočítaným záklenkem portálu S7-S3. Diskusi jsme provedli výše. Vzhledem k předpokládané stále existující šíři v přízemí v S3 k portálu v jejím JZ koutě však kolize odpadá.

6. Fáze G IIb a G IIc (GOTIKA IIb a IIc) – obecně 2. a 3. třetina 14. století, včetně počátku 15. století

Tato dvojice úprav je jednoznačně popožárová, ale ještě před dělením domu. Jako starší z obou fází (G IIb) se jeví úpravy s použitím cihel, mladší (G IIc) jsou větší úpravy v S5.³³ Protože portál vzniklý ve fázi G IIc měl velmi krátký život, posouvá se datace fáze G IIc blízko k fázi následující – fázi G IIIa, tedy k dělení domu, kdy portál pozbyl významu.

6.1. Fáze G IIb (GOTIKA IIb) – odhadem 2.–3. čtvrtina 14. století sklep S1 opět připojen k severní sestavě sklepů, nový přístup do sklepa S6

Ve fázi G IIb je sklep S1 opět přičleněn k severní sestavě, skládající se nyní ze sklepů S3, S1 a komory nad S3. Rozdělení na dvě sklepní „jednotky“ tedy setrvává – jedna přístupná z komory nad S3, druhá z průjezdu přes S5. Opravu lze považovat za jednu z relativních marginálií (obr. 16A, B). Opukový portál z S5 do S1 se zazdívá.³⁴ Opravuje se proto portál S3–S1. Namísto zazděného opukového(?) ostění na straně S1 se vyzdívá ostění v opačné orientaci, tedy ostěním směrem do S3. Tím je také určen směr pohybu. Nový portál na straně S3 je hrotitý, z cihel, avšak bez profilace (obr. 16C). Oprava špalety ze strany S1 v místě někdejšího ostění je také cihelná.

Osudy nejstaršího ohořelého portálu S3–S7 nejsou v této fázi jasné, spíše je již zazděn (obr. 16A, B). Podle nálezové situace však nadále ještě funguje odkládací nika na schodech východně od portálu. Nepřímo tak dokládá, že musí fungovat dosavadní systém schodů první „jednotky“ – nejprve z přízemí na mezipodestu v JZ koutě v S3 a po stávajících schodech podél jižní zdi na podlahu S3. Zároveň nebo nedlouho poté je sklep S3 prohlouben na niveletu –4,70 (4,80). Tato kóta je předurčena opětovným spojením se sklepem S1 právě diskutovaným cihelným portálem (obr. 12B, 16C). Jinak by nahodile taková kóta nevznikla.

K fázi G IIb, používající cihly stejného formátu, lze v souladu se stratigrafickou posloupností následujících úprav přiřadit nový přístup do sklepa S6, tedy otvor proražený východní zdí, vyústěný do průjezdu (obr. 16B, D). Šířka jeho niky nejméně 1,16 m, obrácené do S6, nenechává na pochybách, že jde o otvor větší než jen větráček. Podle polohy prahu niky otočené do S6 vychází, že uvnitř v S6 vyžadoval ještě vnitřní schodiště a zvenčí měl předloženou šiji podél hloubkové zdi průjezdu. Po přičtení přiměřené výšky portálu a jeho niky se překvapivě ukázalo, že se ještě vejde pod klenební čelo raně gotické křížové klenby prostoru S6. Lze tedy předpokládat, že klenba nadále existovala.

Poloha šije v průjezdu již absolutně vylučuje možnost setrvání teoretického vstupu do přízemí nad S6 peronem z průjezdu. Tedy verze 1 ve fázích G Ia–c nemůže pokračovat a místnost nad S6 v přízemí (nadále zvýšeném) musela být z domu přístupná zadem, nad S7 (obr. 16B).

Nový přístup do sklepa S6 byl buď jen technickým opatřením interního přístupu do sklepa, anebo může být příčina závažnější: je to doba vzniku loubí u okolních domů, možná tedy i před námi sledovaným domem, a navyšování nivelety terénu v loubí. Tím mohl být jiný dosavadní způsob zásobování sklepa přímo z loubí na nějakou dobu znevýhodněn, či dokonce vyloučen, a proto byl proražen pro větrání i zásobování otvor z průjezdu.

Ačkoliv nelze dataci přesněji dokázat, lze s jistou pravděpodobností k „cihelné“ fázi G IIb přiřadit také nový portál vjezdu na dvůr (obr. 16E). Je sice omítnut, ale prozrazuje se užitím cihelných vyžlabených tvarovek. Přičlenění k fázi G IIb je logické i v tom smyslu, že jde o první větší a systematickou opravu po požáru.

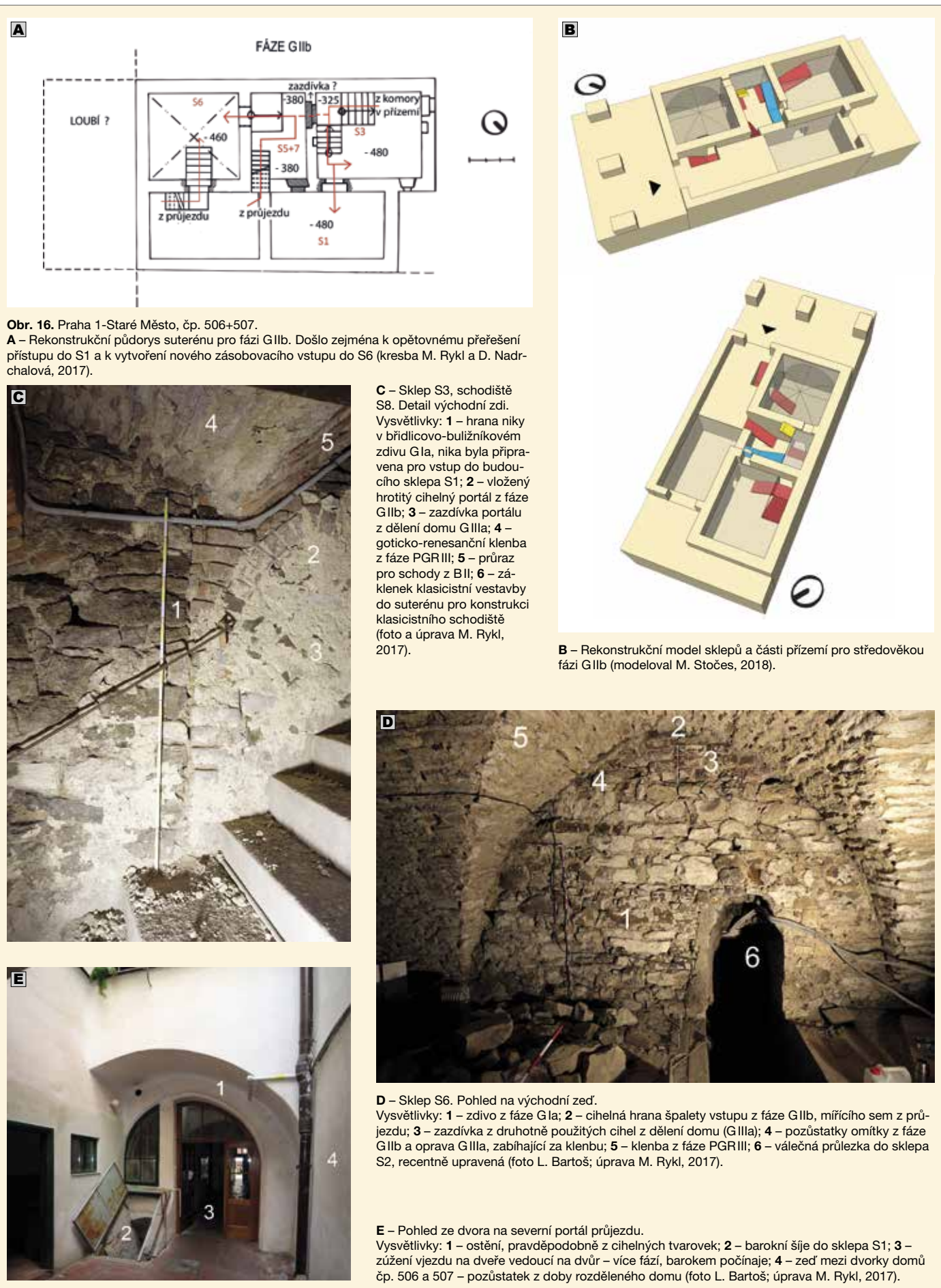
6.2. Vznik loubí(?)

Vzhledem k dosavadním poznatkům z průzkumu okolních domů náleží v této frontě náměstí k době 2. třetiny 14. století postupná výstavba zděných loubí s místnostmi v patře nad ním. Bylo by tedy logické, aby tento proces dospěl i k domu čp. 506+507. Protože nebyl proveden zatím žádný podrobnější průzkum v nadzemních partiích, zůstává zatím datace loubí do fáze G IIb na úrovni hypotézy.³⁵

33 Důvody jsou dva: niveleta prohloubení v S3 na –4,80 odpovídá podlaze v S1. Ve fázi G IIb nově prohloubená podlaha v S3 se tomu přizpůsobila, jiný důvod k takovéto niveletě není. Fáze G IIc reaguje oběma svými nově zřízenými portály v S5 na již hotové prohloubení v S5 a zrušení schodů při jižní straně S3.

34 Nutno ještě zmínit možnost koexistence portálu S3–S1 s portálem S5–S1. Není vyloučena, ale je nepravděpodobná. Pak by sklep S1 musel být dělen, a potřeboval by proto oba vstupy. Spíše se lze klonit k variantě, při níž je sklep S1 opět přičleněn k severní sestavě prostorů sestávajících z S3, S1 a komory nad S3, skrze niž je celá sestava přístupná.

35 Nevíme totiž, proč je každý z obou hrotitých oblouků jiný. Mohly být jeden nebo oba později přestavovány anebo mohly být vystavěny až po dělení domu roku 1426, tedy ve fázi G IIIa a dále. Nicméně předchůdce loubí v podobě stříšek

6.3. Fáze GIIc (GOTIKA IIc) – obecně konec 14. století, jistě před rokem 1426 nové portály a změna přístupového schématu

Jde o opravu popožárovou, ale již systematickou. Zasáhla bezpochyby i nadzemní partie domu, ale právě teprve fáze G IIc znamená zásadnější úpravy v suterénu.

Sklep S6 zůstává beze změny nivelety. Klenba mohla i nemusela zůstat, konkrétní důkazy chybí, počítejme tedy spíše s tím, že ještě setrvala. Klenba musela stále vystupovat nad terén, i když již lze předpokládat navýšení terénu na dnešní úroveň loubí. (I pozdější špalety mezi S6 a S3 zasahují vysoko nad dnešní klenbu.)

Nejvýraznější změny se udály v S5, S3 a S7. Prostor S5 byl jednoznačně přístupný z přízemí schodištěm, nejspíše již na stabilním místě u jižní zdi. Nyní průchozí prostor S5 je již delší dobu prohlouben na –3,80, čímž byla určena niveleta pro oba nově zřízené opukové portály v S5. Severní půlkruhový portál má ostění opracované zubákem a orientované na směr přístupu ze strany S5 směrem do S3. Na opravenou a podezděnou zídku mezi S5 a S7 je nadezděna zeď, do níž byl osazen hrotitý portál s okosením, rovněž opracovaný zubákem (obr. 17).³⁶ Důvodem nadezdění byla však nějaká stavební aktivita v přízemí či výše, jinak by takové oddělování a náročné podezdívání nemělo smysl. Z toho vyplývá, že v přízemí zde stále ještě byla nějaká členěná dispozice, a ne jen volná plocha krámu jako dnes. Protože se nacházíme v oblasti obvyklého schodišťového uzlu, je pravděpodobné, že od přízemí výše v něm nastaly významné změny. Konkrétní projevy se však nedochovaly – byly odstraněny nejpozději již koncem 16. století ve fázi PGR III. Oba nové portály jsou osazeny na niveletě –3,80. Oba mají jednotlivé díly ostění pojeny hlinou.

Úpravu lze označit za naplnění logické koncepce přístupu do sklepů, tak jak ji známe z obecně zažitých modelů (viz kap. 1.4) i ze srovnatelných domů čp 509 a 510. Sklep S5 se stává hlavním komunikačním uzlem. Prakticky to znamená definitivní zánik schodů z komory nad S3 do sklepa S3, definitivní zazdění nejstaršího ohořelého portálu z S3 do S7 a propojení logického schodišťového uzlu v S5 novým portálem se sklepem S3 (obr. 18A, B).

Komora nad S3 v přízemí tak (konečně) přestává být průchozí do sklepů a je možné ji využívat samostatně. Dvojí přístup do sklepů je zrušen, rozdělení „zón“ však může pokračovat: děje se tak v prostoru S5. Přinejmenším portál S5-S3 bylo možné (nebo mělo být možné) uzavírat i petlicí zvenčí – ze strany S5 (obr. 18C). Druhý portál (do S7) má stojky natolik poškozené, že se k možnosti uzavírání nelze vyjádřit.

Rozdělení sklepních „zón“ zůstává v podstatě stejné: severní „jednotku“ nadále tvoří S3 a S1, jižní „jednotka“ obsahuje S7 (šiji) a velký přední sklep S6. Portály v S5 představují potvrzení komunikačního schématu: z přízemí po schodech do S5, z něj nově proraženým portálem se pokračuje do S3 a z něj již existujícím cihelným portálem (z fáze G IIb) až do sklepa S1. Druhá větev pohybu se dělí v S5 – do šije S7 a nakonec do S6. Portál S5-S3 se však používal jen krátce, práh je téměř neošlapán. To je důležitá skutečnost, která posouvá vznik obou mělce okosených portálů (obr. 19A, B) někam do konce 14. nebo začátku 15. století, neboť roku 1426 byl již dům rozdělen a portál S5-S3 zazděn nebo alespoň nepoužíván – viz G IIIa.

Nové portály z S5 do S7, zeď mezi S5 a S7 a postupné navyšování úrovně okolního terénu, a tím i průjezdu, jistě komplikovalo podobu schodů z průjezdu do S5, tedy na stálou niveletu –3,80. Délka schodů se tak prodlužuje a při zachování vhodné strmosti nutí buď k zatočení dolního konce schodů (G IIc), nebo k překonání části převýšení ještě v ploše průjezdu.

V souvislosti s právě popsányi změnami prošla podstatnou proměnou také jižní část sklepa S3. Plocha sklepa S3 byla již nedlouhou dobu (od fáze G IIb) prohloubena na –4,80, a to ještě při existenci schodů klesajících k východu při jižní zdi. Nový, právě zřízený přístup do S3 (jak již bylo řečeno) vede z S5 novým půlkruhovým portálem S5-S3, který kolidoval s dosavadním schodištěm. Tím si nový portál S5-S3 vyžádal otočení vyrovnávacích schodů v S3. Odstraněn byl nástupní peron před právě zrušeným portálem S3-S7 v JZ koutě (obr. 19C) i celé těleso schodů podél prakticky celé jižní zdi S3. Tento zásah vyvolal potřebu podezdění pod celou zeď mezi S5 a S3, ale jen ze strany S3.³⁷ Od nově zřízeného portálu S5-S3 na kótě –3,80 bylo v S3 podél jižní

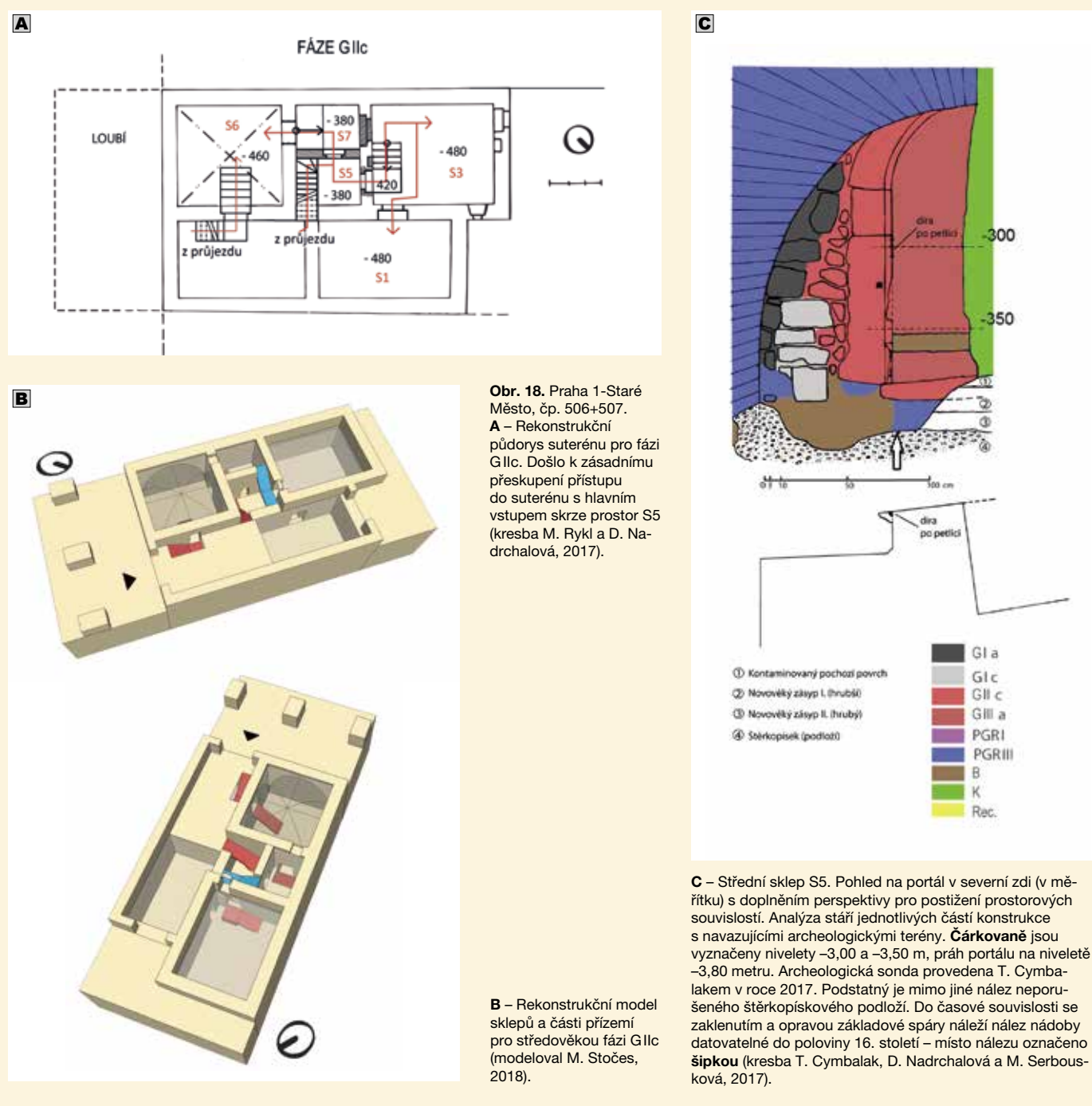

Obr. 17. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S5. Západní hrotitý portál. Detail stop původního opracování tzv. zubákem a ožehnutí lokálním požárem, jehož stopy jsou již překryty pozdně gotickou klenbou PGR III (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

nad sklepní šiji se s touto eventualitou pozdního vzniku zděného loubí nevylučuje. Průzkum posloupnosti výstavby loubí zde také ještě nebyl do důsledků proveden.

36 Není jasné, proč tento je hrotitý, a portál severní je půlkruhový. Sesazovány jsou oba najednou, stejnou technologií na hlinu. U hrotitého (podezře a bez příčiny úzkého) nelze vyloučit druhotné použití nedávno vyrobeného ostění.

37 Na opačné straně v S5 byla podlaha výše a navíc na –3,80 již podezděná z fáze G Ic, pod ní je na niveletě –4,13 šterkopisek. Podezdění staršího data v místnosti S5 se zdálo být dostatečné a nebylo třeba se jím zabývat. Nesourodé podezdění se však později ukázalo jako slabé místo, kde v novověku docházelo k opakovaným opravám.

zdi postaveno nové schodiště pro vyrovnání na podlahu $-4,80$. Klesalo opačným, tedy západním směrem (obr. 9: 3; 18B). Zachoval se po něm otisk, klesající z cca $-4,20$ do $-4,80$, tedy na úroveň již tehdy stávající (z fáze GIIb). Logickým důsledkem bylo i zazdění nyní výškově nepřístupné niky v jižní zdi místnosti S3.

Šije k jihu v S7 nadále obsluhovala bez velkých změn sklep S6. Portál před ní – mezi S5-S7 – je však poměrně úzký i nízký na to, aby byl jediný přístupový do celé skupiny sklepů.³⁸ Lze uvažovat tudíž i o dalším přístupu zvenčí z loubí do jižního sklepa S6. Z předešlé fáze GIIb již víme, že poměrně široký (nejméně 1,16 m) otvor také stále vede do S6 přístěnnou šjíí z průjezdu.

38 Právě proto, že byl nově zřizován, nebyl tím spíše důvod, proč by nemohl být větší.

Obr. 19. Praha 1-Staré Město, čp. 507.

A – Průhled k SZ koutu sklepa S5 s dvojicí portálů z fáze GIIc (foto L. Bartoš, 2017).

B – Sklep S5. Detail situace archeologicky dokumentované sondy pod západní stojkou severního portálu. Grafická analýza nálezové situace viz obr. 18C. Na dně sondy je štěrkopískový rostlý terén (podloží) na úrovni kolem -4,20 po pozdně gotickém podezdění (fáze PGR III) a barokní opravě. Podlaha byla od fáze GIc již setrvale na -3,80, včetně prahu portálu. Místo nálezů nádob v základové spáře pod podezděním PGR III je označeno šipkou (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

C – Jihozápadní kout sklepa S3. Pohled na západní zeď. Vysvětlivky: **1** – nepravdělné základové zdivo z fáze GIa před portálem, do úrovně kóty cca -3,25, odlámané a odhalené ve fázi GIIc při otočení směru schodů; **2** – přezdění odlámaných základů při otočení směru schodů (viz obr. 9, ve fázi GIIc); **3** – pilíř vznikl obezděním a podezděním odhaleného základového zdiva z fáze GIa, obezdění pochází z fáze GIIc; **4** – patka klenby z fáze PGR III; **5** – vložený pilíř pod klenbovým pasem klasicistních úprav dispozice v přízemí a výše (foto a úprava M. Rykl, 2017).

Obr. 20. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S6. Detail opravy průrazu z S6 do S7 s použitím prežů (foto L. Bartoš, 2017).

6.4. Diskuse vztahu sklepů S3, S1 a S2

O vzájemném vztahu sklepů S1 a S2 víme tolik, že průchod mezi nimi je dodatečný vůči zdivu z GIb. Ostění bylo ze strany S2, ze strany S1 je trámky přeložená nika, kterou se nepodařilo datovat. Přístupové schéma tedy vede od jihu, z S2. To nenasvědčuje vzniku v době, kdy vzniká portál S1-S3 orientovaný na přístup z S3. Takže i když to není příliš pravděpodobné, mohl průraz ze sklepa S2 do S1 limitně vzniknout nejdříve právě ve fázi GIIc, ale spíše pochází z fáze GIIla, kdy je k tomu pádný důvod – dělení domu a nouze o místo.

6.5. Prejzová krytina (?)

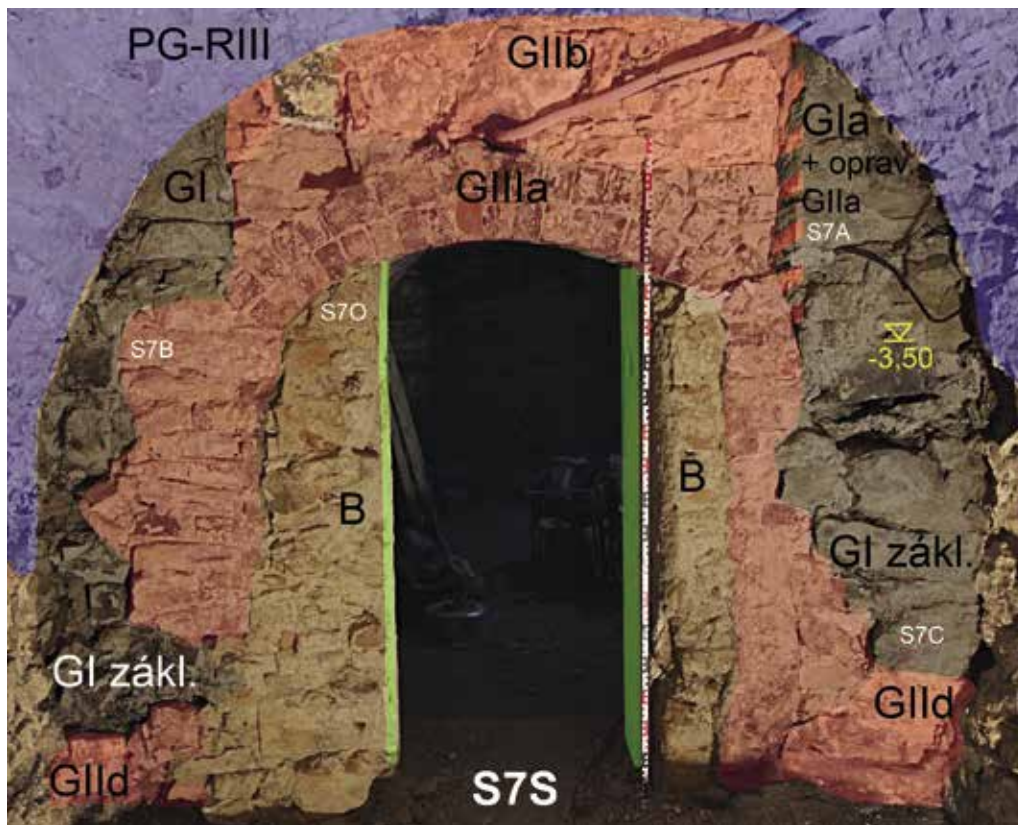
V následující fázi GIIla byly při opravě kolem průrazu S6-S7 hrany začištěny plentováním z úlomků prežů (obr. 20). Nelze určit, zda zlomky byly odpadem z pokrývání ve fázi GIIla nebo sejmутými prejzy již z fáze GIIc, či dokonce starší. V každém případě kolem roku 1420 byl dům pokryt prejzy (pokud pomineme méně pravděpodobnou variantu, že zlomky byly do plentování zavlečeny odkudsi ze sousedství).

6.6. Vztah fáze GIIc k úpravám označeným jako GIIb

Těsný stratigrafický vztah těchto fází neexistuje. Připomeňme, že fáze GIIb obnášela opětovné propojení S3-S1 a novou šíji z průjezdu do S6. Fáze GIIc znamenala přeřazení schématu s nově osazenými portály. Teoreticky by se mohlo jednat o fázi jedinou, ale tomu odporuje materiál: v GIIb jsou použity cihly, a to i na všech ostěních, zatímco portály GIIc jsou kamenné. Přitom fáze GIIc měla krátký život. Z toho plyne závěr: fáze jsou dvě, přičemž mladší je práce s kamennými portály – tedy GIIc.

7. Fáze GIId (GOTIKA IIId)

Tato fáze je pouhou epizodou, ale předznamenala další vývoj. Doložena je podezděním na S konci S7 (obr. 21). Toto podezdělení sahá pod zdivo s portálem do S3, který tím nutně byl zcela vyřazen. Jako samostatnou fázi ji lze označit proto, že následující průřez mezi S7 a S3 je do tohoto podezdělení vkopnut. Cílem této úpravy bylo zvětšení plochy sklepa S7, nadále přístupného hrotitým portálem z S5. Pokud by již v této fázi byl S7 propojen s S3, nebyl by v následující fázi

Obr. 21. Praha 1-Staré Město, čp. 507. Pohled na severní stěnu sklepa S7 s průchodem do S3, jednotlivé stavební fáze vyznačeny barevně. Legenda barev je u obr. 4. Vyznačena je také základní výškopisná kóta a pozice jednotlivých nálezoých situací. Výrazným prvkem je cihlový portál z fáze GIIa, nad ním jsou patrné hrany niky portálu z fáze Gla. Nálezová situace S7A ukazuje kout portálové niky na niveletě -3,25 z fáze Gla, zazděné nejpozději ve fázi GIId. Do ní je vkopnut cihelný portál GIIa (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

GIId důvod pro zřízení portálu nového, takže fáze GIId předcházela před GIIa. Nedlouhý život této fáze je nepřímo doložen krátkým životem fáze GIId s nepatrně opotřebovaným prahem opukového portálu. Fáze GIId a GIId je však třeba rozdělit – pokud by šlo o jedinou akci, asi by byl hrotitý portál S5-S7 koncipován příhodněji pro sestup do S7.

Prohloubením na niveletu cca -4,60, obdobnou jako v S6, byl pak předznamenán další vývoj – fáze GIIa. Fáze GIId lze též časově spojit s lokální opravou po dílčím požáru – viz kapitulu 8.

8. Dílčí požár – asi těsně před rokem 1426

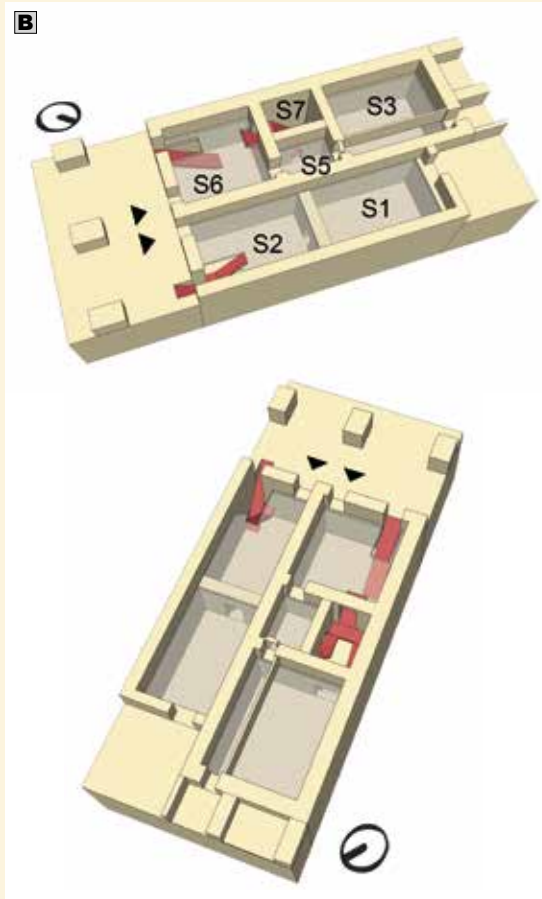
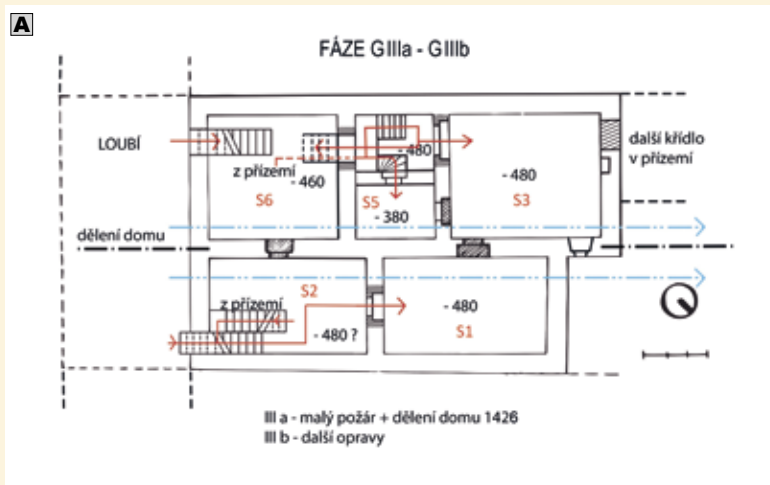
Lokální požár v domě je podle stratigrafie datovatelný po vzniku zdi s portálem S5-S7 a před dělení domu roku 1426. Poškodil jen okolí hrotitého portálu S5-S7. Ožehnutá je především severní polovina jeho oblouku ze strany S5, dále část jižní špalety a doutnavě prohořelo prahové prkno v podlaze niky. Pozorovatelné je to ze strany S7. Kromě zuhelnatělého prahu jde v okolním zdivu o ohořelou či spíše prodoutnalou a prodehtovanou maltu, která sama je opravou předcházející malty ožehnuté požárem roku 1316. Protože jiné části poškozeny tímto požárem nejsou, lze jej označit za lokální, za jakousi havárii – např. kahanu s olejem apod. Nerozšířil se nebo byl záhy uhašen. Oprava po tomto požáru již náleží do souboru oprav fáze GIIa, tedy po rozdělení domu. Požár tedy vypukl v tomto roce či těsně před ním.

Jak již bylo uvedeno, fáze GIId – rozsáhlejší prohloubení v S7 –, popsána v kap. 7, může být i součástí oprav v S7 právě po lokálním požáru jako první počín. Výpověď zdicích malt tomu neodporuje, ale není ani nijak zásadně průkazná.

9. Fáze G IIIa (GOTIKA IIIa) – dělení domu roku 1426

Ze vzácného písemného pramene (TOMEK 1866, 113, 263; 1872, 217) víme, že roku 1426 obec staroměstská odprodala větší část domu (tedy západní polovinu, čp. 507) koláři Mikulášovi za 30 kop grošů. Menší část zvanou U Černého koníčka staroměstští prodali Bušku Krušinovi. Ten byl rovněž kolářem a za svou část domu (východní trakt s průjezdem, čp. 506) zaplatil 20 kop grošů. Celý dům přešel na obec někdy v předcházejících letech za husitských bouří. Ještě v roce 1414 patřil celý nerozdělený dům jistému Albertovi z Brna.

Všechny indicie směřují k tomu, že ve fázi G IIIa byl dům rozdělen, tedy tato fáze náleží do roku 1426 nebo krátce poté (obr. 22A, B). Sklepy jsou nadále plochostropé, odstraněna musela být i klenba sklepa v S6, kterou nahradil strop v nižší úrovni.

Obr. 22. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507.

A – Rekonstrukční půdorys suterénu pro fáze G IIIa a G IIIb po rozdělení domu roku 1426. Rozdělení si vyžádalo samostatné přístupy do obou polovin suterénu a zazdění prostupů mezi nimi. Podoba šijových schodů z náměstí není doložena, funkčně byly u východního domu nezbytné, u západního pravděpodobné. **Čerchované modře** se dvěma tečkami nakreslena schematická poloha trasy pohybu v přízemí v obou polovinách domu na rozdělený dvůr (kresba M. Rykl, D. Nadrchalová a M. Stočes, 2018).

B – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro fáze G IIIa a G IIIb po rozdělení domu roku 1426 (modeloval M. Stočes, 2018).

Další změny nivelety se od fáze G II nekonají, takže vyvýšení podlahy přízemí nad S6 dosud zůstávalo na úrovni $-0,20$, tedy cca 1,2 m nad terénem v loubí. Doposud to sice asi nebylo nepohodlnější, ale přijatelné a řešitelné. Po rozdělení domu však bylo nutné se pohybovat, zejména na dvůr, víceméně po rovině, tedy po niveletě cca minus 1,40–1,50 k portálu v přízemí v dnešním krámkě P5 a dále na dvůr. Takováto nutná trasa po rovině je s ponecháním klenby ve sklepech S6 sotva slučitelná. Dalším radikálním zásahem do klenby by musela být nová šíje z přízemí do S7 i předpokládaná šíje zásobovací z loubí v JZ koutě do S6. Výsledkem těchto nezbytných zásahů nutně musela být likvidace celé klenby a náhrada trámovým stropem s niveletou cca $-1,40$ v přízemí, odpovídající víceméně okolnímu terénu.³⁹

39 Uvážíme-li, že pozdější goticko-renesanční klenba v S6 má čelní oblouky na niveletě cca $-2,00$, není k posouzení přístupných 0,60 m zdíva, v němž bez problémů mohou být skryty stopy odstraněného dřevěného stropu právě z fáze G IIIa, z doby kolem 1426, který zde byl do fáze PGR III z 2. poloviny 16. století. Průzkum v podlaží přízemí však nebylo možné provést.

Zásadním nálezem je skupina úprav, které jsou vyzděny na shodnou maltu a navíc vykazují logické dispoziční spojitosti.

- Vznikl nízko položený, dnes opět funkční průraz S7-S3 s cihelným ostěním (obr. 9, 10, 21) z nezvykle fialově vypálených a formátovaných cihel.⁴⁰ Tím vznikla chodba prostorem S7 namísto šíje. Portál byl výškově přizpůsoben prostoru S3 – pata cihelného ostění na niveletě max. –4,87, podlaha v S3 na –4,70 až –4,80. Směr přístupu podle cihelného ostění vedl od jihu, tedy z S7 (obr. 9).
- Práh hrotitého portálu S5-S7, těsně před tím ožehlý lokálním požárem, se prohloubením šíje na chodbu S7 na niveletu cca –4,80 ocitá ve výšce cca 1 m nad podlahou chodby. Spodní část niky byla nadezděna, a to i na prodoutnalé prkno podlahy niky. Nešlo však o zazdění portálu, ale o podezdění schodů stoupajících k JZ, do něj vložených (obr. 23: 3). Portál tedy jednoznačně nebyl nadále používán k sestupu z S5 do S7, ale jak dále uvidíme, přesně naopak k sestupu do S5.
- Jako třetí počín s toutéž maltou byl zazděn půlkruhový portál S5-S3 a ponechán jen příhodný výklenek ze strany S5 (obr. 18C, 22A, B, 24). Ruší se tím definitivně přístupové schéma (předtím konečně) stabilizované ve fázi GIIc. Krátký časový odstup dokládá již zmíněné nepatrné opotřebování prahu portálu S5-S3.

Příčinou této skupiny souvisejících změn bylo rozdělení domu, písemně doložené k roku 1426. Z předcházejících fází však víme, že k jakémusi dělení *de facto* dům inklinoval od počátku v podobě dvou „jednotek“ ve sklepech, což bylo jistě odrazem potřeb a poměrů v nadzemních partiích.

Kromě toho, že byl jako akt oddělení zazděn cihelný portál S3-S1, byl zazděn i portál z průjezdu do S6, a tím nutně i zrušena šíje z průjezdu k němu a schody od něj ve sklepě S6. Rozdělené sklepy musely fungovat samostatně.

Sklepy pod západní částí (čp. 507) tak přišly o možnost vstupu z průjezdu. Tím se znovu změnil status sklepa S5 – namísto průchodu se opět stává koncovým sklepem. Přístup do něj bychom předpokládali z S7 – chodby, tedy v opačném přístupovém schématu než dosud. Ale z nálezové situace ze strany S7 a z výkladu v následujícím odstavci bude zřejmé, že tomu bylo ještě jinak.

9.1. Přístupové schéma v západní polovině domu po rozdělení (dnešní čp. 507, obr. 22A, B)

Přístup z průjezdu (jak přístup do S5, tak do S6) byl nutně zrušen. Někdejší přístup z přízemí z komory nad S3 do sklepa S3 je již od fáze GIIc zrušen a nebylo asi ani žádoucí se k němu vracet, zvláště když byl již mimo generační paměť. V přízemí je naopak třeba mít vzadu uzavíratelnou komoru a vedle ní vyčleněný průchod na přináležející polovinu dvora.⁴¹ K tomu posloužil okosený portál v přízemí v P5.

Situace v SV koutě v přízemí v P5 byla tudíž jednoznačně „zadána“ pro horizontální pohyb – přístup na dvůr – a úprava schodů do S5 v SV koutě nebyla žádoucí. Nutno také poznamenat, že do přední síně nad sklepem S6 nebo prostoru za ní, tedy nad S5 a S7, se nadále muselo vměstnat schodiště do patra, i když pro tuto fázi ještě jeho přesnou polohu neznáme. Členěná dispozice v přízemí a výše nad S5 a S7 ještě zřejmě setrvává.

Obr. 23. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507, sklep S5. Detail schodů vložených do západního portálu. (foto M. Rykl, 2017).

Obr. 24. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S5. Severní portál, viz též obr. 18C a 19B. Vysvětlivky: 1 – práh je velmi málo ošlapaný a má stopy opracování zubákem (doklad krátkého života fáze GIIc); 2 – „kontrolní blok“ pozůstatků dlažby z barokní fáze B1, v rámci výzkumu; 3 – vyspravení zdiva okolo v souvislosti s osazením portálu ve fázi GIIc (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

40 Formát cihel 7,5–8 × 10,5 × 23,5 cm.

41 Jako analogii z mladší doby lze uvést úzkou chodbu vyčleněnou ze zadní komory po rozdělení domu čp. 28+29 v Mladé Boleslavi (VYLETOVÁ 2016, 32).

Obr. 25. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S6. Pohled k severu, viz též obr. 29A.

Vysvětlivky: 1 – raně gotické zdívo z fáze G Ia; 2 – hrany šíje z přízemí do S7 a průchodu (pod šíjí) ze sklepa S6 do S7 a dále S3, vše z fáze G IIIa po dělení domu; 3 – snížený cihelný nepravidelný průchod z fáze PGR I z doby kolem 1537 (dendro-datováno); 4 – průraz s druhotně použitým portálem z S5, osazeným zde ve fázi PGR II; 5 – klenba z fáze PGR III (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

nová chodba, dále průrazem cihelného severního portálu do S3 (obr. 21, 22A, B) a též pohodlným průrazem z S7 do S6 (obr. 25, 29C).

Schodiště z portálu S5-S7 se úsporně otáčí již ve dveřní nice a stoupá jižním směrem (obr. 23: 3). Prostor sklepa S5 tedy není přístupný z chodby S7, ale přímo svrchu, ve směru od jihu, z přízemí. Prostor S5 se tak stává koncovým sklepem. Portál mezi S5 a S6 ještě neexistuje. Samo schodiště,

skromné a úměrné velikosti portálu S5-S7, stoupalo na mezipodestu a poté směrem do přízemí. V průchodu chodbou S7 nutně poněkud překáželo, ale jiné jednoduché a hlavně rychle proveditelné řešení přístupu, který by nezabíral místo a nepřekážel důležitému průchodu na dvůr v přízemí, nebylo možné.⁴²

Pro přístup do suterénů byl upraven portál mezi S6 a S7, který byl nyní tak vysoký, že pro provoz v samotném sklepě rozhodně nebyl nezbytný (obr. 25, 29A). Zasahoval neznámo jak vysoko, ale jednoznačně nad podlahu přízemí. Rozšířený průraz zdívem byl opraven pomocí úlomků prejzů jako doplentování (diskuse o prejzech proběhla již v předchozí fázi v kap. 6.5). Také opačná strana byla upravena, obojí však neproběhlo najednou.

Průraz S6-S7 se tímto stal nahoře místem pro schody z přízemí. Schody si lze představit následovně: z přízemí klesají průrazem na mezipodestu při jižní zdi S7. Zaujala patrně celou šířku jižní strany S7 (obr. 22A, B). Mezipodesta na niveletě cca -2,80 byla takto umístěna proto, aby schody ani mezipodesta nepřekážely půdorysně ani výškově v průchodu mezi S6 a S7. Nepřímou indicií je pak podoba portálu z fáze PGR I a oprava se zazdívkou na JZ pilíři v S7, pocházející až z fáze PGR III (obr. 29B). Z předpokládané mezipodesty se pak podél západní zdi sestupovalo severním směrem chodbou S7 a druhým (již zmíněným) drobným schodištěm samostatně do S5. Proto je spodek tohoto schodiště s otiskem prkna v zazdívice dolní části portálové niky již ze zdíva z této fáze. Prudké otáčení a stoupání zde bylo proto, že schody neměly zabírat příliš mnoho místa při procházení chodbou S7.

Sklep S5 se stal svými rozměry na nějakou dobu spíše podružným. Musel být opatřen plochým stropem, případné stopy jsou však skryty nad mladší klenbou. V portálu již nebyly a nemohly být dveře – spodek niky byl již zaplněn prvními dvěma stupni schodů (obr. 23: 3; 26) a křídlo by se nedalo otevírat, i kdyby bylo zkrácené. Nemohlo tu tedy být žádné křídlo.

Rovněž sklep S6 musel být nyní opatřen plochým trámovým stropem v nižší úrovni, než jaké dosahovala stará křížová klenba. V rámci nových komunikačních vztahů úzkého domu by především v přízemí dosavadní vyvýšená úroveň prostoru v přední části byla neúnosnou překážkou. Nová niveleta přízemí nad S6 se tedy dá očekávat již shodná s dnešní, kolem -1,40 m, úměrně portálu průchodu na dvůr.

Šířka průrazu mezi S6 a S7 nasvědčuje pohodlnému zásobování, a tudíž odněkud od jihu. Do průrazu se měl vejít nad sebe jak dole přístup mezi S7 a S6, tak nahoře přístup z přízemí. Poloha takového přístupu do sklepa odpovídá pozici vstupů do sklepů ze síně v přízemí u domů síňových.

Obr. 26. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S5. Západní hrotitý portál, průhled na stísněné schody z fáze G IIIa, PGR II a PGR III. Spodek pravé (severní) stojky opraven hrubou omítkou z fáze baroka (foto M. Rykl, 2017).

⁴² Jak již bylo uvedeno, stává se samostatně přístupným. Nutno zdůraznit, že ještě neexistuje průraz S5-S6, ten funguje až po roce 1537. Varianta, že by v S5 setrvaly schody z přízemí na svém místě, tedy podél jižní zdi S5, je sice teoreticky možná, ale velmi nepravděpodobná. Schody, dříve využívající i tloušťku zdi až k průjezdu, by nutně velmi zestrnily a navíc by v přízemí překážely přímé trase na dvůr podél nové východní sousedské zdi. Nedávalo by také smysl připojení takového prostoru dvojmo: o nejstarších schodech z fáze G IIIa z portálu S5-S7 vzhůru nelze pochybovat, další jsou tedy zbytečné.

V této fázi již nemohl postačovat úzký a relativně strmý přístup do sklepů jen skrze horní část portálu S7-S6 a dále klesající schodiště do S7 a do S5. Nezbytný byl tudíž další, zásobovací přístup do sklepů. Z bývalého průjezdu to již nebylo možné – byl oddělen. Zbývalo tedy opět nové přímé zásobování průrazem z loubí. Šíje umístěná v prostoru v loubí je již vyloučena, schody se musely vejít dovnitř do S6 do JZ kouta. Podobu otvoru neznáme, situace je následně zopakována ve fázi PGR III (analogie viz kap. 10, část shrnutí).

Provozní sklepní linii, víceméně po rovině, pak představují portály S6-S7 a S7-S3, dostatečně dimenzované na manipulaci s většími břemeny. Mezipodesta ze strany S7 zajistila co největší průchozí profil. Právě diskutované napojení na přímý vstup z loubí je tak provozně nasnadě, jednoduché, a tím velmi pravděpodobné.

Na závěr je ještě třeba vyzdvihnout, že všechny sklepy kromě koncového S5 byly omítané kletovanou omítkou. Pokud se situace zachovaly, tak i opravy po průrazech byly doomítány.

9.2. Zadní křídlo západní poloviny domu

Nedostatek místa v rozděleném domě se projevil nejspíše také vznikem zadního křídla, pokračujícího za S3. Nebylo podsklepeno. Po přestavbě na stáje nejpozději v 1. polovině 19. století a při dnešním omítnutém stavu o něm nelze říci nic konkrétního. Datací jeho původ směřuje do G III či mírně poté. Víme ovšem jednoznačně, že fáze PGR III jej již respektuje.

9.3. Situace ve východní polovině domu čp. 506 – nový sklep a dvorní zástavba

V přízemí východní poloviny domu dosud byl jen průjezd na dvůr. Bylo tedy třeba vybudovat nové schody do patra. Půdorysná stopa je dodnes čitelná v podobě čtverce v podélně rozděleném průjezdu uprostřed jeho délky. Průjezd byl zaklenut asi až v některé z následujících fází, blíže dataci prozatím nelze určit. Nouze o místo se nutně projevila v suterénu: jediným sklepem by zde byl po rozdělení domu sklep S1, navíc bez přístupu, neboť portál S1-S3 byl nutně zazděn. Bezpochyby byl tedy brzy či spíše ihned po rozdělení vyhlouben sklep S2. Mezi oběma sklepy byl ve zdivu prorazen portál.

Ostěním byl orientován do S2, přístupové schéma tedy vedlo do sklepa S1 z nového sklepa S2. Nadpraží niky bylo přeloženo dřevěným překladem, který se však vzhledem ke stavu dřeva nepodařilo dendrochronologicky datovat (obr. 27: 2). V novém sklepě S2 musely být i nové schody z přízemí a nejspíše i vnitřní šíje z loubí (obr. 22A, B).

Prozatím ve fázi G IIIa+b sklep S1 zůstává v niveletě –4,80. U sklepa S2, který

nelze zkoumat,⁴³ lze přepokládat totéž – musel se vejít pod podlahu přízemí, která stejně jako bývalý průjezd musela být na niveletě cca –1,40. Propojovací portál mezi S1 a S2 nasvědčuje stejné výšce podlah obou místností. Oba sklepy lze předpokládat plochostropé. Tuto aktivitu lze přiřadit jednoznačně současně k aktivitám G IIIa v západní části domu.

Hlad po dalším prostoru vede v průběhu 15. století k zahuštění zástavby na dvoře. Koresponduje s tím vznik dvorního křídla podél východní sousedské zdi. Jsou zde dvě stavební fáze, obě vybavené pozdně gotickými portály. Souhrnně lze tuto stavební činnost přiřadit k fázi G IIIb. Je samozřejmé, že v rozděleném domě hovoříme o naprosto nezávislých aktivitách ve východním a západním domě. Tyto stavební počiny mají jen společný časový interval od 2. třetiny 15. do začátku 16. století, a to s tím, že u východní poloviny domu lze interval protáhnout na celou 1. polovinu 16. století. To vyplývá z podoby pozdně gotických portálů dvorního křídla a z faktu, že následující fáze s klenbou má velký časový rozptyl.

Obr. 27. Praha 1-Staré Město, čp. 506. Průhled SV sklepem S1 směrem k jihu.

Vysvětlivky: 1 – průchod do S2, posunutý dolů v pozdně gotické fázi z 16. století; 2 – nad ním jsou hrany niky portálu z fáze G IIIa s dřevěným překladem, vkopnuto do zdiva G Ib; 3 – vpravo v Z zdi zazděný opukový portál do S5+7 z fáze G Ic do západní poloviny domu, zrušen již ve fázi G IIb; 4 – hrana cihelné špalety portálu – cihelný portál z fáze G IIa na místě staršího z fáze G Ia+b; 5 – zdivo z fáze G Ib z doby vybudování sklepa S1; 6 – podezdění z doby zřízení klenby v 16. století (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

43 Od roku 1973 je v něm trafostanice. Povrch přístupné části je omítnut cementem.

10. Fáze G IIIb (GOTIKA IIIb) – úprava v koutě S7 (ke schodům)

Tuto fázi lze považovat jen za dílčí úpravu či opravu fáze předchozí. Přizděný pilíř má kapsu na nároží, zrušenou definitivně až při zaklenutí ve fázi PGR III. Kapsa náleží někdejšímu trámku uloženému severojižním směrem (obr. 22A, B, 29B). Výškově dobře odpovídá představě o mezi-podestě cca na úrovni -2,70.⁴⁴ Oprava se bezpochyby týkala konstrukce schodiště. Neměla však asi zatím dopad na jeho trasu.⁴⁵

SHRNUTÍ FÁZÍ G IIIa+b, ANALOGIE

Zásadním počinem bylo definitivní dělení domu *de jure* roku 1426, což si vynutilo odděleně řešit přístup na dvůr, do patra i do sklepa v obou polovinách domu. Dům průjezdový byl rozdělen na dva domy, z nichž se staly domy síňového typu (RADOVÁ ŠTIKOVÁ 1991). Protože žádný z domů nebyl v nárožní pozici v domovním bloku a ulička vzadu již od druhé půle 14. století neexistovala,⁴⁶ musely být oddělené dvorky přístupné jediné skrze domy ze strany Havelského trhu.

V západním domě zůstala v přízemí ještě dispozice členěná zdmi z předchozích fází. Schodišťový uzel do sklepa (a asi i do patra) se přesouvá blíže k západní sousedské zdi, podél zdi východní se stabilizuje poloha průchodu na dvůr skrze (nezbytně oddělenou) východní část zadní komory v přízemí. Klenba v suterénu S6 musela zaniknout, niveleta přízemí se přizpůsobuje okolnímu terénu.

Přístup do sklepa prodělal dílčí úpravy G IIIb. Principiálně jde stále o přístup z přední části domu, určené jako vstupní síň a krám či dílna zároveň. Tento přístup po nepohodlném schodišti do S7 však nebyl asi hlavní zásobovací. Schodiště se používalo spíše jako vnitřní přístup do sklepů a k přinesení menšího množství zboží ze sklepů nahoru. Obdobně stísněné, otiskem dřeva spolehlivě doložené schody vedly k nyní izolovanému sklípku S5. Nedostatek místa se projevil přístavbou zadního křídla, vzniklého nejpozději právě ve fázích G III. Pokud se v dílčí fázi G IIIb (možná) již změnil směr schodů z přízemí do S7, znamená to jen, že se prodlužuje čas, v němž se improvizuje, hledá a ustaluje podoba síňového domu. Konkrétně jde o hledání efektivní polohy schodů v kontradikci s požadavkem na zvětšování prostoru krámu v přední části přízemí. Trasa naskladnění zboží či komodit po přivezení zvenčí již bezpochyby vedla z loubí vnitřní šíjí a plynule po rovině pokračovala relativně širokými portály v trase S6-S7-S3.

Budeme-li hledat analogie k uspořádání v síňovém domě, nalezneme početnou skupinu domů se šíjí do více či méně zahloubeného zadního sklepa či polozahloubené komory. Šíje vystupuje svým objemem do přední části půdorysu, tedy do síně (např. Kutná Hora čp. 114, Mladá Boleslav čp. 99; HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog, 54, 69). Toto schéma může být i doplněno přímým šíjovým přístupem do předního sklepa přímo z ulice další šíjí (Kutná Hora čp. 111; HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog, 69). Uvedené variace představují analogii k námi sledovanému rozdělení domu a fungování v jeho západní polovině.⁴⁷

Východní dům se nutně chová obdobně: v bývalém průjezdu se ihned musí umístit stísněné schodiště do patra a někde, v blíže neznámé pozici v S2, musely být schody do sklepa. Lze předpokládat šíji zvenčí a na ni napojené schodiště vnitřní. Důkazy jsou však jen nepřímé, vycházejí z rozsáhlé výšece v klenbě pozdně gotické fáze (viz PGR III; obr. 22A, B, 28B, 29A, 30B, D). Trasa ve sklepech vede od jihu k severu, prozatím ještě na nezměněné výškové úrovni. Vznik předního sklepa S2 lze považovat za důsledek dělení domu, tedy v G IIIa. Sklepy jsou zatím ještě plochostropé. Také zde dvůr vzadu zaplnilo postupně stavěné křídlo (obecně G IIIb) při východní sousedské zdi s dodnes viditelnými pozdně gotickými portály.

Fázi G IIIa lze datovat ihned po roce 1426 s možnými průtahy, nedatovatelnou úpravu G IIIb kamkoli do 2. poloviny 15. až 1. třetiny 16. století.

44 Podchozí výška vychází od podlahy -4,60 (až -4,80) na 1,90-2,10 m, což je plně vyhovující.

45 Nicméně lze opatrně připustit, že pozdější portál fáze PGR I mezi S6 a S7 již reagoval na stávající stav, tudíž není nereálná varianta změny trasy schodů z přízemí do S7 na směr východ-západ (viz směr schodů na výkrese PGR I na obr. 28A). Pokud by tomu tak již tehdy bylo, signalizuje to jednoznačně, že se v přízemí přeskupuje dispozice a schody do sklepa se přesouvají tak, aby méně překážely. Trend zvětšení krámu-síně v přední části přízemí je pak příznačný pro všechny stavební činnosti také v následujících fázích PGR.

46 Klíčovým objektem je dům čp. 464, který zahradiil uličku při ústí do Melantrichovy ulice. Je uváděn již roku 1360 (TOMEK 1866, 114; PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960b, 1)

47 Jiný model pro hlubší a širší parcelu síňového domu představuje schodišťový uzel na konci nebo za přední místností. Situace je v takovém případě podobná domům průjezdovým a liší se jen dimenzemi a proporcemi průchodu namísto průjezdu a též univerzálním prostorem v přední nedělené části půdorysu při ulici, kde je síň přes celý rozpon půdorysu. Příkladem může být např. dům čp. 183 v Kutné Hoře („Kamenný dům“; HAUSEROVÁ 1988/1989, katalog 58-60).

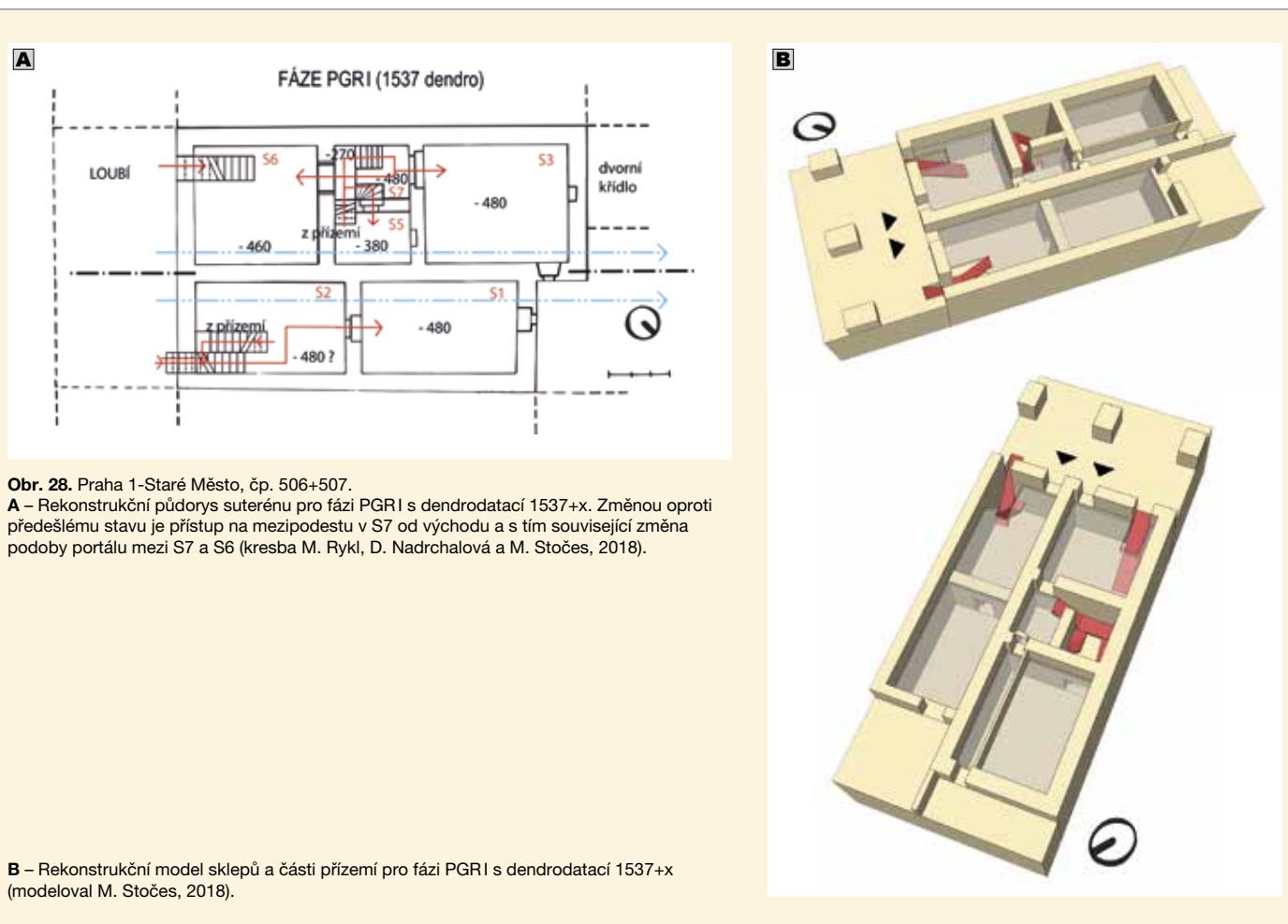
Samotný jev dělení domu není neobvyklý – při průzkumech na něj narážíme stále častěji. Z horizontu dávnějšího lze uvést např. dělení domů v bloku Karlova–Husova–Jalovcová na Starém Městě pražském, kdy lze tento jev ze stratigrafické posloupnosti i nepočetných archeologických dokladů datovat již po požáru roku 1316 a v druhé vlně dělení do doby kolem roku 1352. Jde o dva šířkové domy se středními průjezdy prokazatelně rozdělené na celkem čtyři domy síňové (čp. 150, 151, 153 a 230). Výsledkem byla samozřejmě řada anomálií, včetně mimořádně úzké chodby na dvůr u obou dělených domů čp. 150 a 151 (HAUSEROVÁ/RÝKL 2003; RÝKL/RAKUŠAN/DRA-GOUN 2003; RÝKL 2011). Nedávno byl publikován podrobný průzkum děleného domu čp. 28 a 29 v Mladé Boleslavi – z domu průjezdového na dva síňové (VYLETOVÁ 2016). Z dělení vyplynula řada půdorysných anomálií, ale typ domu síňového byl po rozdělení průjezdového domu logickou funkční nezbytností, stejně jako ve sledovaném domě na Havelském trhu.

11. Skupina fází pozdně gotických až renesančních PGRI–III

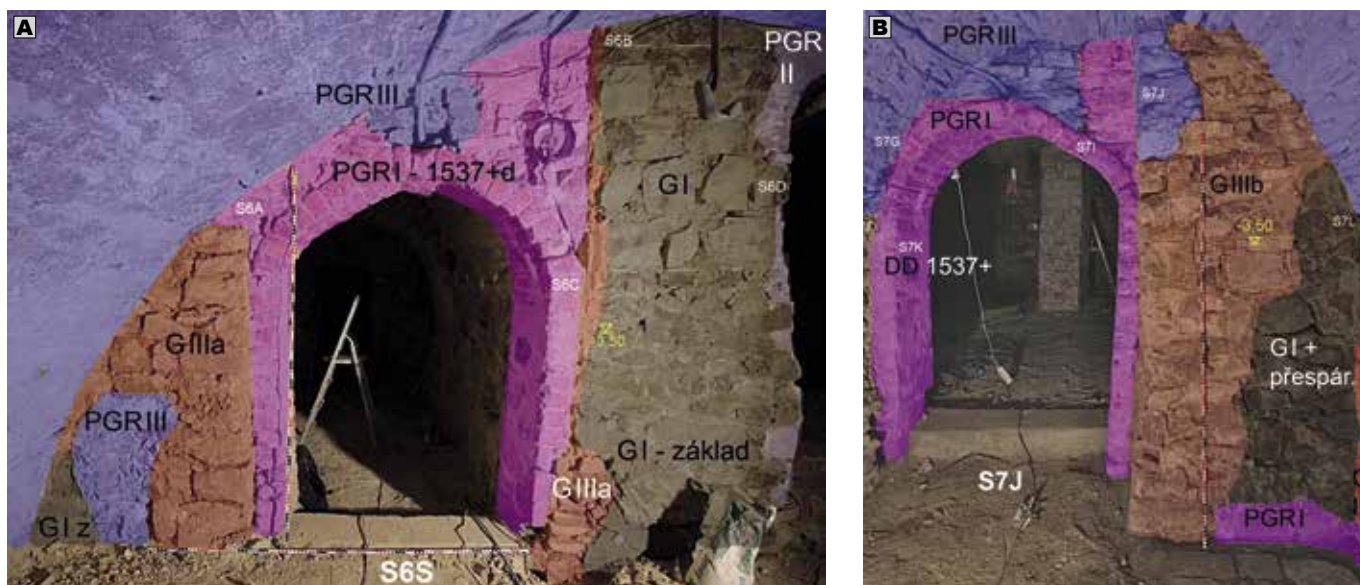
Úpravy PGRI–II jsou na první pohled marginálie, ale při domyšlení jejich příčin zjistíme, že mají širší význam i příčiny – jsou svědky a důsledky větších dispozičních proměn v horních partiích domu. Fáze PGRIIII znamenala petrifikaci stavu hromadným zaklenutím.

11.1. Fáze PGRI (POZDNÍ GOTIKA/RENESSANCE I) v západním domě – dendrodatace 1537 cihelný portál

K fázi PGRI náleží velmi ledabyly postavené nové cihelné ostění mezi S6 a S7 (obr. 28A, B, 29A, B). Postrádá i preferenci směru přístupu, cihly jsou patrně druhotně použity. Zazděný špalík, který poskytl dendrodataci, měl být určen pro petlici, ale nikdy v něm nakonec nebyla. Portál má bez zjevné příčiny západní polovinu oblouku křivě zploštělou.⁴⁸ Nejpodstatnějším faktem je

48 Zvažována byla příčina zploštění, při níž by oblouk reagoval na šikmý směr schodů z S7 do přízemí právě podél portálu. Výškopisně se však taková šikmina míjí s otiskem trámků někdejší mezipodesty.

Obr. 29. Praha 1-Staré Město, čp. 507.

A – pohled na západní část severní zdi JZ sklepa S6; do vysokého otvoru z fáze GI IIa je vložen cihlový portál z fáze PGR I, datovaný po roce 1537; **B** – pohled na jižní zeď sklepa S7. Opačný pohled na cihlový portál z fáze PGR I, datovaný po roce 1537 (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

skutečnost, že ruší dosavadní vstup zasahující svým nadpražím až do přízemí. Zaniká tím tedy trasa přístupu od jihu z přízemí z krámu schodištěm na mezipodestu v S7 a dále do S7. Nový portál je nízký. Přesně tak, že za ním stále mohla být mezipodesta.

Snížení portálu znamená zrušení schodů od jihu k severu v bývalém vysokém prostupu z přízemí do S7. Právě jsme odvodili, že podesta ještě setrvává. Schody byly tudíž přesunuty jinam. Jako nejpravděpodobnější se nabízí změna směru, a to do směru V–Z. Přesun schodů nebyl samoučelný. Schody ve směru od východu jsou zde z hlediska dispozice přízemí nejen akceptovatelné, ale dokonce prostorově vítané. Nové schody byly zatlačeny severně za zeď prvního traktu. Změny v přízemí sjednotily plochu sítě určené ke vstupu, přístupu do sklepů, do patra i k živnosti či obchodu.

O zásobovací šíji zvenčí do S6, předpokládané již dříve, nelze pochybovat, i když důkazy chybějí i pro tuto fázi. Ale pro provoz sklepa při manipulaci s většími objemy je třeba ji považovat za nezbytnou. Zazdívká nad nově zřízeným cihelným portálem byla omítnuta jako doplnění omítek v celém prostoru S6 i v chodbě S7. Prostor S6 je bezesporu nadále plochostropý.

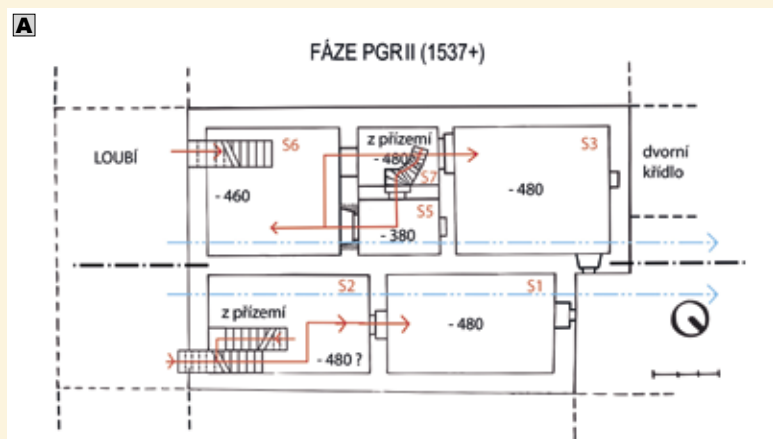
11.2. Fáze PGR II (POZDNÍ GOTIKA/ RENESANCE II) – obecně 2. třetina 16. století portál S5-S6 druhotně přenesený, uvolňování dispozice v přízemí

Průraz portálu mezi S5 a S6 s orientací ostění do S5 by se také mohl jevit jako marginálie sklepních oprav. Zvážíme-li, jaké úsilí bylo věnováno na vytvoření takového průrazu, jistě by se tak nedělo pro přístup do již dlouhodobě podřadného koncového sklípku S5. Takže také tato úprava je průvodním jevem či důsledkem zásadnějších úprav domu ve vyšších partiích (obr. 30A, B). Portál je druhotně sesazen se snahou o co největší světlost. Ostění je opracováno špičákem (obr. 30E). Pojen je vápennou maltou. Průraz zdí byl začištěn jen nahrubo, s ledabylou omítkou. V podstatě bez omítky zůstal cihelný záklenek niky (obr. 30C, D). Cihly s pouze hrubě hozenou tenkou a nesouvislou omítkou na čele ze strany S6 pohltila posléze klenba fáze PGR III. Průraz je tedy starší než klenba, ale mladší než vedlejší cihelné ostění (S6-S7) s datací 1537. Kdyby tomu bylo jinak, byla by omítka opravena a vybílena.

DISKUSE PŘÍSTUPU K PORTÁLU ZE STRANY S5

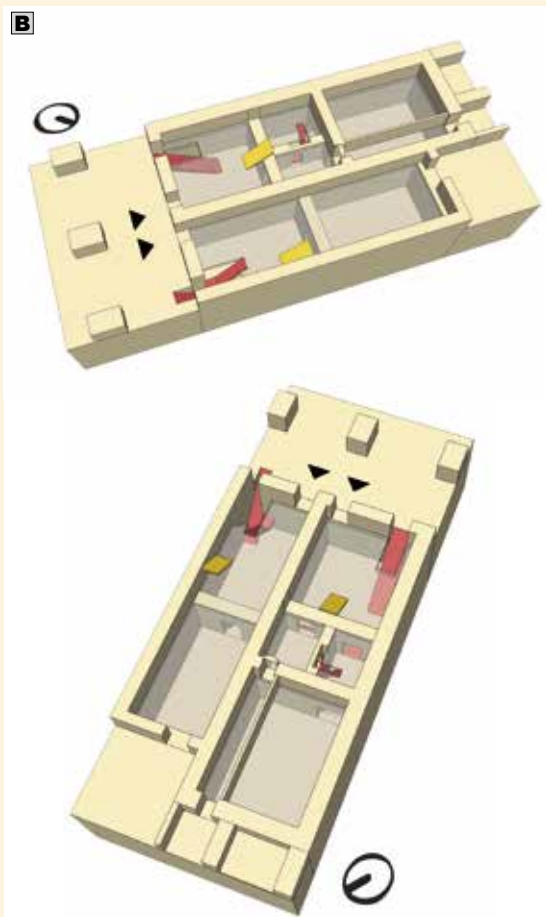
Teoreticky mohly být nějak obnoveny schody z přízemí do S5, ale již víme, že by překážely plynulému průchodu v SV koutě přízemí v P5 na dvůr. Lze je tedy považovat za nepravděpodobné.⁴⁹ Naopak víme, že schody v nice bývalého portálu S5-S7 byly otočeny před fází PGR III (tedy ve fázi PGR II) nebo nejpozději s ní směrem k severu.

⁴⁹ Teoreticky možné by bylo přímé schodiště v přízemí od severu proti portálu, tedy vedle provozní trasy skrze přízemí na dvůr. Překonáváme z přízemí převýšení 2,60 m (z cca -1,30 na -3,90), k dispozici jsou 4 m délky. I toto řešení, ač možné, nejví se pravděpodobné – viz níže.

Obr. 30. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507.

A – Rekonstrukční půdorys suterénu pro fázi PGR II. Zásadní změnou je nový vstup z přízemí přes S5 a s tím související průraz S5-S6 s druhotně použitým portálem (kresba M. Rykl, D. Nadrchalová a M. Stočes, 2018).

B – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro fázi PGR II (modeloval M. Stočes, 2018).

C – Průhled ze sklepa S6 do sklípku S5 druhotně použitým portálem, osazeným ve fázi PGR II. Zcela **vzadu** v průhledu severní půlkruhový portál z fáze GIIc, záhy zazděný již ve fázi GIIla (foto L. Bartoš, 2017).

D – Pohled na druhotně použitý portál S6-S5, osazený ve fázi PGR II jako důsledek proměny přístupu do sklepů (foto L. Bartoš, 2017).

E – Druhotně použitý portál S6-S5, detail opravy špičákem. Pohled na lícovou stranu portálu ze strany sklepa S5. Portál patrně pochází z přízemí, příp. z patra, byl vytesán v období po požáru 1316, není ohořelý (foto L. Bartoš, 2017).

PŘÍČINA PRŮRAZU A PŮVOD PORTÁLU

Průraz nyní provedeného portálu S5-S6 měl větší význam než jen zpřístupnění sklípku. A dvojitý přístup do sklípku S5 zároveň, tedy jak dosavadním systémem schodišť v S7 a nově portálem z S6, eventuálně i svrchu přímo z přízemí, nedává smysl. Nový průraz S5-S6 signalizuje změnu přístupu nikoli do S5, ale hlavně do S6 a dále do ostatních prostorů. Šlo tedy o náhradu dosavadního přístupu z přízemí přes mezipodestu v S7. Cílem bylo bezesporu uvolnit část dispozice v přízemí, protože bylo třeba odsunout nástup na schody do sklepa co nejvíce dozadu. Dosavadní přístup z přízemí do S7 na mezipodestu i celá mezipodesta v S7 tím byly zrušeny.

Zajdeme-li v hypotézách dále, lze ještě nastínit možnost původu tohoto druhotně použitého portálu: není ohořelý, je opracován špičákem, nikoli zubákem. V leccem připomíná portál v SV koutě v krámě P5 v přízemí. Pokud uvažujeme, že v přízemí bylo třeba schody do sklepa posunout dozadu, nabízí se též krok související: „vyčištění“ dispozice v přízemí, přesněji likvidace zdi nad zdi S6-S5+7 a nad zdi S5-S7. A v některé z nich, patrně té starší – východozápadní, mohl být předmětný portál.⁵⁰ Při adaptaci tak mohl být přesunut do suterénu.

V komunikačním schématu má své již setrvalé a nezbytné místo přímý zásobovací vstup z loubí. Vnitřní přístupové schéma bylo následující: z přízemí stísněnými schody do západního portálu S5, dále nově zřízeným portálem do S6 a poté stávajícími portály do S7 a nakonec do S3.

11.3. Fáze PGR III (POZDNÍ GOTIKA/ RENESANCE III) – poslední třetina 16. století klenby stále ještě v gotických formách, konečná podoba schodů do S5 (obr. 31A, B)

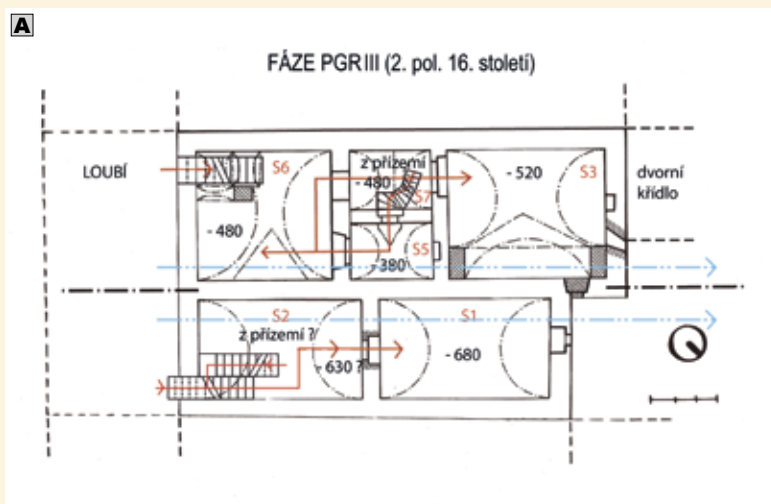
V této fázi byl sklep S6 prohlouben na cca –4,80, tedy asi o 0,2 m, sklep S3 o cca 0,4 m na –5,20. Všechny sklepy byly zaklenuty. Klenby jsou charakteristické pro dobu přelomu středověku a novověku: široká bednicí prkna, čelní oblouky půlkruhové až mírně stlačené, užší čelo výseče v S6 ještě zahrocené. Klenba využívá ještě výhodu hrotitého oblouku u výrazně odlišných šířek klenebních čel (např. obr. 6, 10, 16D, 25, 31C). Zaklenutí bylo tečkou za různými improvizacemi přístupů do sklepů z přízemí, které byly popsány ve fázích GIII–PGR II.

Úzké schodiště z přízemí vede nadále do S5, trasa je nejpozději v této fázi stabilizována. Krkolomné schodiště začíná v přízemí v zadním koutě síně/krámu, co nejvíce v zadní části dispozice. Tato prostorová úspora byla cílem. Schody sestupovaly po rubu klenby, proto je i severní část klenby ve sklepní chodbě S7 nižší, ačkoli jde o tutéž stavební fázi. Dole úspornými zatočenými stupni vedou schody hrotitým portálem. Míří do něj od severu, první stupně stoupají již v jeho ostění (obr. 31A, B, 32A–C). Rozhodně šlo o schodiště pro přesun malého množství zboží vnitřkem domu, zatímco zásobování probíhalo zvenčí, již setrvalé do S6. Zásobovací šije z ulice do sklepa S6 byla prostorně upravena (obr. 31A–C). V klenbě jí odpovídá i charakter výseče, stoupající úsek klenby i kvůli výseči vestavěný pilíř.

Zajímavá situace je v klenbě v místnosti S3. Protože bylo nutno na co nejmenší dobu zkrátit přerušení přístupu na dvůr, byly nejprve vyzdvíženy koutové pilíře v SV a JV koutě a mezi nimi vyklenut klenební pas, jakýsi „most na dvůr“ (obr. 31D). Přístup na něj stále obstarával portálek v SV koutě v P5 v přízemí. Teprve poté byla v S3 prohlubována podlaha a zaklenuta zbývající část prostoru. V témže prostoru se definitivně ruší větráček v SV koutě směrem do průjezdu (již dlouhou dobu vede k sousedům) a je nahrazen větráčkem k severu. Ten se vyhýbá křídlu zde již dříve postavenému.⁵¹

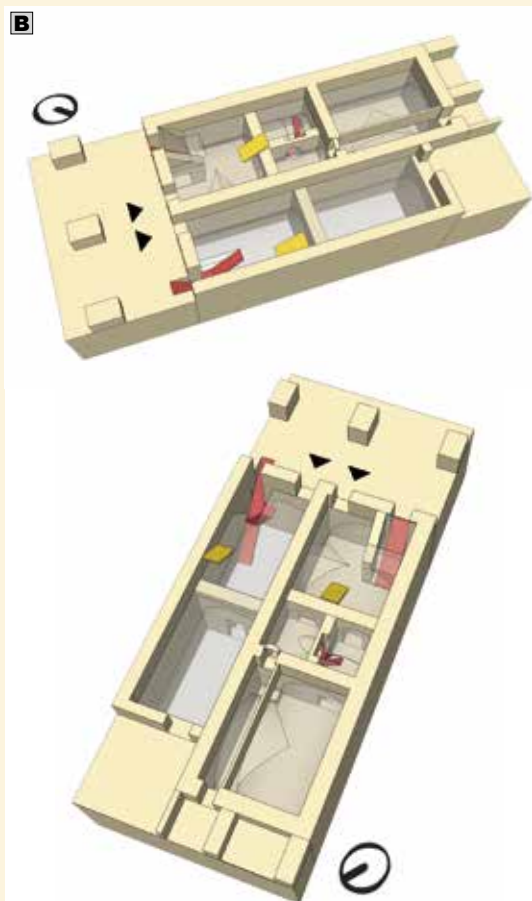
Prohloubení podlahy v S3 s sebou neslo nové komplikace ve zdi mezi S3 a S5. Byla proto, tentokrát ze strany S5, opravována v základové partii (obr. 18C, 19B). Stalo se tak krátce po zaklenutí a oprava byla začistěna omítkou. V základové spáře této opravy byla nalezena nádoba, datovatelná do poloviny 16. století (CYMBALAK v tisku). Nález a datace nádoby je v naprostém souladu se stratigrafií zásahů stavebních: fáze PGR I je dendrodatována 1537, následuje PGR II s portálem S5-S6 spolu s uvolňováním dispozice v přízemí. Do poslední třetiny 16. století náležejí klenby PGR III gotizující tradice a vzápětí tato oprava v místnosti S5 s nádobou. K opravě také náleží dochovaná valounová dlažba v S5 (obr. 34). Klenby nebyly omítány, jen byly ponechány otisky bednění. Ostatní zdivo mělo omítky z fází dřívějších. Interiér schodiště ze západního portálu S5 nahoru byl omítnut ledabylou kletovanou omítkou.

50 Cf. poloha portálů v přízemí vedoucích ze středního dílu do dílu uličního, např. v domě čp. 509 (RYKL 2012, 308, 319–321).
51 Dvorní křídlo je tedy datováno *ante quem* ke klenbě, jak již bylo uvedeno. Jeho počátky byly jistě spojeny s dělením domu a postupnou potřebou půdorysně expandovat.

Obr. 31. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507.

A – Rekonstrukční půdorys suterénu pro fázi PGR III. Sklepy jsou kompletně nově zaklenuty, přístup do S5 z přízemí je stabilizován stísněným schodištěm stoupajícím po rubu klenby nad S7 (kresba M. Rykl, D. Nadrchalová a M. Stočes, 2018).

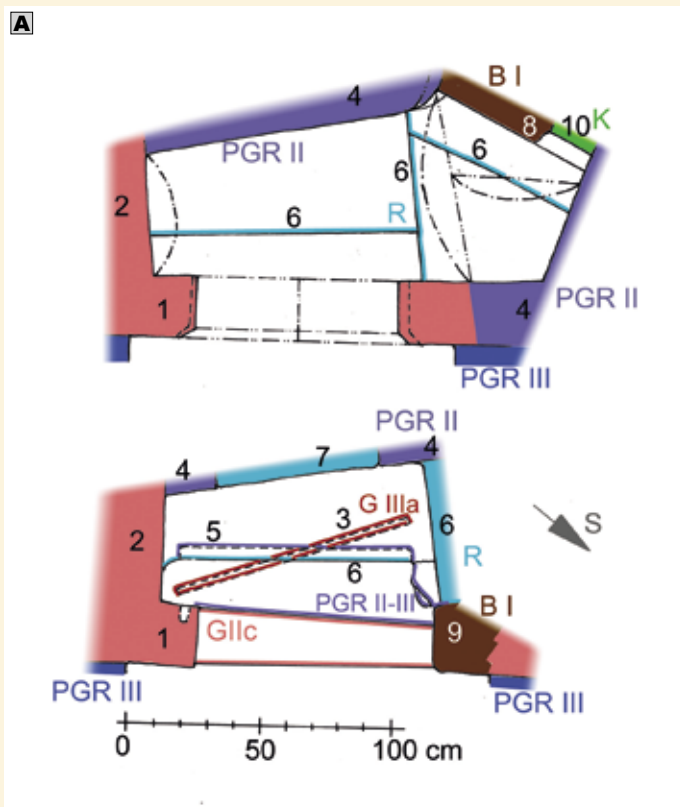
B – Rekonstrukční model sklepů a části přízemí pro fázi PGR III. Model ukazuje definitivní raně novověké řešení přístupů a celkové zaklenutí suterénů (modeloval M. Stočes, 2018).

C – Průhled sklepem S6 k jihu. Pilíř pochází z fáze PGR III a jeho úkolem bylo zajistit spolu s pasem za ním styk hlavní klenby s klenbou šíje z náměstí. Klenba je též na obr. 6 a 16D (foto L. Bartoš, 2017).

D – Klenba ve sklepě S3, SV kout. Šipka ukazuje zřetelnou spáru vyplývající z technologického postupu výstavby klenby – jako první byl postaven klenební pas, na snímku vpravo – „most na dvůr“, poté byla vyzdvížena klenba zbytku prostoru (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

Obr. 32. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S5.

A – Půdorys začátku schodiště. **Nahoře** půdorysný řez v úrovni –2,50, **dole** v úrovni –3,50, tedy cca 0,30 m nad valounovou dlažbou ve sklepe S5. **Liniové vybarvení hran** v pohledu dolů odpovídá fázím zdiva, nadvhledy (klenby) jsou pro přehlednost nevybarveny (klenba prostoru je z fáze PGR II-III z doby změny směru schodiště).

Vysvětlivky: **1** – ostění hrotitého portálu z fáze GIIc; **2** – špaleta portálu z fáze GIIc; **3** – otisk prkenného stupně v JZ směru, stratigraficky náležející do fáze GIIa (z doby rozdělení domu); **4** – změna směru schodů, náležející do fáze PGR II, nejpozději PGR III; **5** – zachovaný otisk prkna dokládající změnu směru schodů, PGR II-III; **6** – oprava, resp. náhrada dřevěných stupňů z fáze PGR II-III cihlami, obecně renesanční z konce 16. či 1. poloviny 17. století, směr kopíruje polohu dřevěných schodů z fáze PGR II-III; **7** – nechtěný průraz do S7, ihned zazděný; **8** – barokní zazdění - zrušení schodiště ve 2. polovině 17. či na počátku 18. století; **9** – barokní oprava stojky ostění; **10** – dílčí beztvářý průraz a zazdívka, 1. polovina 19. století - hledači pokladů(?); **11** – pata klenby prostoru S5 z fáze PGR III (zaměření M. Rykl a M. Šanda; kresba M. Rykl a L. Bartoš, 2017).

B, C – Sklep S5. Pohled ostěním portálu na zazděné strmé schodiště severním směrem. Vysvětlivky viz půdorys na obr. 32A. Celková fotografie viz obr. 19A (foto a úprava M. Rykl, 2017).

V přízemí v P5 byl s konečnou platností uvolněn půdorys až k severní zdi na rozhraní S3 a S5+7, pravděpodobně se tak stalo již ve fázi PGR II. Poblíž SZ kouta v něm bylo již popsáno úzké schodiště do sklepa S5, nad ním dlouhé schody do patra. Víme o nich ze situace v klenbě, kde je patrná podlouhlá mladší plomba (obr. 3: D; 33). Celý prostor krámu byl zaklenut valenou klenbou se západní výsečí s hrotitým čelem. Klenba je tedy stejného charakteru jako klenba v S6 pod ní.

Na dlouhou dobu se tak po předchozích improvizacích ustálila podoba síňového domu s charakteristickými přístupovými schémata. Také jediné pole loubí západního domu bylo zaklenuto, rovněž s použitím hrotitých čelních oblouků. V zadní komoře byla vyčleněna chodba průchodu na dvůr, půdorysně na onom „mostě“ – severojižním pasu v klenbě v S3.

11.4. Situace v souborné fázi PGR ve východním domě

V době srovnatelné s fází PGR III byly oba suterénní prostory prohloubeny podezděním a zaklenuty. Prohloubení severního S1 dosáhlo nivelety až –6,80, u sklepa S2 to nelze přesně určit, ale šlo asi nejméně na niveletu –6,30. Co se týče podoby zaklenutí, jde o charakteristické velké valené klenby suterénů domů z přelomu středověku a novověku. Datace může být jen rámcová. Není zde žádná časová spojitost s klenbami v západní polovině domu. Můžeme je tudíž zařadit do celého rozptylu fází PGR I–III, tedy po celé 16. století (obr. 11B, 12B, 27).

Nový portál mezi S1 a S2 byl prostě posunut níže na novou niveletu, ostění bylo ze strany S2, ale nedochovalo se. I po posunutí dolů si zachovává orientaci přístupu směrem z S2 do S1 (obr. 27). Sklep S2 s trafostanicí nelze zkoumat ani navštívit, proto není komunikační schéma celkového přístupu do suterénů s jistotou prokázáno. Protože v severní zdi do dvora je nynější schodiště v kolizi s bývalým větráčkem, jiný vstup v době PGR by se sem již pro přístup ze dvorku nevešel. Sklepy tedy byly přístupné z loubí asi zásobovacím vstupem v JV koutě s vnitřním schodištěm, analogicky k západní polovině domu (obr. 31A–C). Hypotézu podporuje orientace portálu na průchod z S2 do S1, ale hlavně velká výseč v klenbě sklepa S2, právě v kritickém JV koutě. Zaznamenána je na zaměření z roku 1960. Úvahu dále podpoří i fáze následná: stabilizovaná průchozí trasa s barokními dveřmi je při západní zdi někdejšího velkého průjezdu. Do předpokládané JV šíje mohlo případně ještě ústít nějaké improvizované schodiště v JV koutě uvnitř coby krkolomné příruční schodiště vnitřkem objektu (obr. 31A, B). V klenbě jiné indicie po schodech nejsou.

Průraz pro šíji v severní zdi S1 v pozici dnešního schodiště v S1 má podle plochých hrubozrných cihel podobu až pozdně barokní, popř. klasicistní. Poloha větráčku v S zdi sklepa S1 dokládá, že bývalý průjezd byl zredukován na dveře, a to v pozici nynějších dveří do dvora, ovšem patrně užší než dnešní. Větráček ústil do zadržky východně od dveří, zhruba v místech dnešního pilíře a části barokní vstupní šíje.

Obě části půdorysu přízemí byly zaklenuty rámcově v téže době pozdně gotické či renesanční. Nyní jsou bez možnosti hlubšího zkoumání. Východní pole loubí, náležející východní polovině domu, však zůstalo dodnes plochostropé. Můžeme důvodně předpokládat, že nad omítaným podhledem v něm bude ještě gotický strop. Jinak by asi bylo v některé novověké fázi zaklenuto.

11.5. Výpověď písemných pramenů

Zpracované prameny, excerpované Miladou Vilímkovou v roce 1960, pro 15. a 16. století neposkytují žádné použitelné informace o majitelích, část pramenů (uváděná Františkem Ruthem) ani není citována. Ve východní polovině domu snad v 1. polovině 16. století bydlel konšel Jan Žatecký z Veikersdorfa, dalšími majiteli byli Beneš Funk z Goldburka a Melichar Stork ze Storkenfelsu (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 1). K západní polovině domu nemáme od dělení domu až do pobělohorské doby žádné zpracované písemné zprávy (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 4).

12. Novověk

Stavební aktivitu v suterénech od počátku 17. do poloviny 19. století jen zřídka přiřadíme k výpovědi písemných pramenů, kromě opětovného spojení domů v roce 1804. Úpravy ve sklepech částečně odrážejí aktivitu v nadzemních partiích. Jedinými většími změnami byly úpravy přístupu do sklepů, jak v západní, tak ve východní polovině domu.

12.1. Fáze R (RENESSANCE) v západním domě – obecně 1. polovina 17. století oprava schodů

Dřevěné stupně krkolomného schodiště z přízemí do S5 byly nahrazeny stupni cihelnými (obr. 23: 6; 32A, C).⁵² Oprava je stratigraficky mladší než klenba v S7, ale akce proběhla dříve, než byly postaveny o něco pohodlnější schody při východní zdi S5. Oprava schodů byla doprovázena snahou o jejich rozšíření, přičemž došlo k neúmyslnému probourání patou klenby do chodby S7. Průraz byl opraven týmiž cihlami, z nichž byly postaveny nové schodišťové stupně. Tvar schodů, a tím i vyústění v přízemí, se nezměnily. Cihelné schody byly intenzivně používány, jsou velmi sešlapané.

Obr. 33. Praha 1-Staré Město, čp. 507. Přízemí, krám v přední části domu. Obdélné úzké zaslepené pole vyznačené v půdorysu (obr. 3: D) je prostup schodů z přízemí do patra klenbou z fáze PGR III (foto L. Bartoš, 2017).

52 Cihly formátu 23 × 15 × 6,2 cm.

12.2. Fáze BI (BAROKO I) – obecně 2. polovina 17. století nové schody v S5

Nepohodlné schody z přízemí do sklepa S5 byly sice v přízemí mimořádně prostorově úsporné, ale pro každodenní provoz dlouhodobě nevhodné. Proto byly podél V zdi S5 vybudovány schody nové (obr. 34). Jsou také strmé se zatočenou výstupní čarou, přesto však zjevně pohodlnější. Samozřejmě za cenu úbytku místa v přízemí, kde také nutně musely překážet přímé trase na dvůr. Schody jsou cihelné, cihly formátu 27 × 13 × 6,5 cm, tedy odlišné od opravy fáze R i fáze BII.

Součástí akce byla oprava základů zdi mezi S5 a S3, západně od gotického portálu. V této části byla také odstraněna valounová dlažba, po opravě podlaha navýšena na niveletu –3,02 a zadlážděna cihelnými dlaždicemi (obr. 18C, 19A, B, 24). Ty přiléhaly i k tělesu nového schodiště jakožto závěrečná fáze prací. V jižní části prostoru S5 zůstala valounová dlažba z fáze těsně po klenbě

PGRIII. Porušení valounové dlažby na styku s novými schody je zjevně opraveno týmiž znovu použitými valouny (obr. 34). Opraveny byly i základy v okolí nově zakládaných schodů, tedy V zeď pod úrovní podlahy. Šlo o místa v pozici portálu a jeho zazdívky upravovaná již dříve. V základové spáře přízdívky byly drobnou archeologicky pořízenou sondou pod podlahou (CYMBALAK v tisku) nalezeny „pozůstatky stravování“ v době stavby: rybí páteř, rozbitá nádoba se zelenou glazurou a zbytek skleněné lahve, která celý soubor datuje do 17. století. Celá úprava je proto datovatelná obecně do 2. poloviny 17. století, s možným přesahem dále. Nelze ji však spojovat s leto počtem 1716 na domovních dveřích, ten náleží stavební aktivitě u sousedů v rozděleném domě.

Dosavadní, velmi opotřebované schodiště v západní

části S5 bylo svrchu zaslepeno a ponecháno jen jako odkládací výklenek. Poničené stojky ostění hrotitého portálu byly podezděny týmiž cihlami, z nichž je zbudováno nové schodiště u protilehlé V zdi (obr. 23: 9). Opravy i zdivo nového schodiště pokryla hrubě strhávaná omítka. Komunikační schéma mezi sklepními prostory se novým schodištěm nezměnilo – výchozí místností pro operativní přístup z přízemí je stále S5, hlavní zásobovací šije z loubí setrvává beze změny v JZ koutě S6.

12.3. Barokní úpravy ve východním domě – kolem roku 1716 a později

Datace na dveřích 1716 s monogramem WT za vlastnictví Václava Teplého (obr. 35)⁵³ časově zařazuje nejen dveře samotné včetně ostění, ale i úpravy dispozice v přízemí východního domu, potažmo asi i změny ve sklepe.

53 Václav Teplý byl majitelem východního domu již roku 1713, dále je jmenován i při příležitosti vyhotovení vizitační tabule roku 1726 (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 2).

Obr. 34. Praha 1-Staré Město, čp. 507, sklep S5. Cihelné schody při východní zdi z fáze BI. Valounová dlažba v popředí pochází z fáze PGRIII, lokálně opravena byla při zřízení tohoto schodiště (foto M. Rykl, 2017).

Portál je nikoli náhodou umístěn zcela v JZ koutě bývalého průjezdu a opatřen nadsvětlíkem: právě tehdy vznikla nebo byla do cihelné podoby přestavěna podélná dělicí zeď, vložená pod průběžnou klenbu, jejíž stáří lze datovat do 16. století (souhrnné fáze PGR). Vymezena tedy byla úzká chodba, právě na šířku nového portálu. Vedle ní vznikla samostatná místnost, bezpochyby ve vizitační tabelle ztotožnitelná s „klenutým pokojem“ v přízemí. Za ním v dalším půdorysném dílu setrvaly schody do patra a na konci komora. Dům tedy jde cestou vymezení samostatného krámu a úzké chodby celým domem, zatímco vedlejší západní dům má v předním dílu univerzální komunikační a prodejní prostor. Ve vizitační tabelle jsou uvedeny 2 sklepy „dole“, a to ihned po zmínce o dvorku. To koresponduje s vyhodnocením prostorových souvislostí – s vložením chodby nutně souvisela úprava schodů do sklepa, který bylo třeba zpřístupnit ze dvora, a nikoli jen ze samostatného krámu: vedle vyústění chodby na dvůr byla ihned nebo s nějakým časovým odstupem proražena severní šíje do sklepa S1, kterou se do sklepů vstupuje dodnes (obr. 16E). Obezdívka zrušila někdejší větráček ve zdivu. Je vystavěna z plochých hrubozrných cihel, které můžeme označit za barokní. Přístup se tedy otočil, a tak se portálem mezi S1 a S2 prochází (dodnes) opačným směrem vůči ostění (obr. 27).

12.4. Fáze BII (BAROKO II) v západním domě – průběh 18. století opět dělení sklepa

Z vizitačních tabell z roku 1726 víme, že tehdejším majitelem byl Bernard Wondrák (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a, 5). Sklepy jsou uvedeny dva. Je to logické, šlo o sklepy S6 a S3, zatímco průchozí sklípek S5 a chodba S7 nestály za záznam. Příznačné je, že sklepy jsou uvedeny v posloupnosti místností v přízemí a potom teprve je zmíněn dvorek. Přístupné tedy byly z interiéru, jak je zřejmé i z výpovědi stavby samé.⁵⁴

Ploché hrubozrné cihly byly použity na skupinu úprav, které lze považovat opět za barokní, obecně z 18. století.⁵⁵ Bezesporu předcházejí opětovnému spojení domů roku 1804. Stálé statické poruchy již několikrát z obou stran střídavě podezříváné zdi mezi S5 a S3 si tentokrát vynutily přezdění části líce ze strany S3 (viz obr. 9). V předchozí fázi BI to bylo z opačné strany v S5.

Z tenkých plochých cihel (cca 28 × 14,5 × 5,5 cm) byla někdy v průběhu 18. století vyklenuta klenba nové sklepni šíje podél V zdi do sklepa S3 (obr. 36A). Šíje začínala v koutě rozlehlé síně a zároveň krámu či dílny P5 v přízemí, kde využila spodní část opukového půlkruhového

Obr. 35. Praha 1-Staré Město, čp. 506. Barokní portál s nadsvětlíkem do chodby východní poloviny rozděleného domu. Dvěřní křídlo datováno 1716 s monogramem WT – Václav Teplý (foto L. Bartoš, 2017).

Obr. 36. Praha 1-Staré Město, čp. 507. Přestavěné schody do sklepního prostoru S3, klesající podél mezitraktové zdi. Pocházejí z barokní fáze BII. A – Pohled k východu na mezitraktovou zeď; na snímku vpravo využily spodní část gotického portálu ze SV kouta krámu v přízemí. Výšková kóta zobrazuje úroveň prahu portálu v přízemí (viz též obr. 15) na úrovni -1,38 metru. Vysvětlivky: 1 – jizva po patce barokní klenby schodů z fáze BII (opětovné rozdělení sklepa); 2 – ponechané torzo barokní klenby schodů zapojené do nově zřízeného klasicistního schodiště; 3 – klenba a 4 – zatočené schody jsou klasicistní po roce 1810 z doby zřízení nových schodů celým domem. B – Pohled jižním směrem na schody stoupající dnes ze sklepa S3 k jihu. V průhledu zazděný portál do SV kouta krámu v přízemí (v půdoryse obr. 3: B). Vysvětlivky: 5 – dnešní úroveň podlahy v krámě; 6 – spodek stojky portálu; 7 – otlučená stojka portálu; 8 – přesun průchodu na dvůr ve fázi BII, kdy byly gotickým portálem (5-7) proraženy schody do sklepa (foto a úprava L. Bartoš, 2017).

54 Cf. posloupnost popisu u vedlejšího domu, kde se do sklepů vcházelo ze dvorka (viz kap. 12.3).

55 Hrubozrné cihly mají formát 26 × 14 × 5,5–6 cm.

gotického portálu. Schodiště muselo půdorysně zasahovat do prostoru přízemí, vymezeno bylo nástupem na stávající schody do S5. Obě schodiště musela po jistou dobu fungovat společně, protože sklepy byly stavebně rozděleny. Stalo se tak zazděním portálu mezi chodbou S7 a sklepem S3 (obr. 9). V zazdívce byla ponechána jen nika.

První jednotka vypadala následovně: vstupovalo se „raně barokními“ schody z přízemí do S5, dále se procházelo do S6 a nakonec do S7 – bývalé chodby, která se na nějakou dobu stala koncovým sklepem. Druhá jednotka byla přístupná z kouta síně v přízemí novými schody do S3, což byl její jediný, zato však rozsáhlý prostor. Že byly obě jednotky přístupné z jednoho místa, nevadilo, neboť prostor nynějšího krámu P5 si zachoval univerzální funkci komunikační a byl v domě prostorem společným. Vložením nových schodů do kouta P5 byl ale znemožněn přístup na dvůr, ještě stále rozdělený. Proto byl v přízemí západně od gotického portálu ihned proražen nový průchod z místnosti P5 (viz obr. 3) do zadní komory, resp. z ní vyčleněné chodby na dvůr. V podobě zazděné niky je tento bývalý průchod zachován dodnes (obr. 36B: 8).

Ploché cihly jsou použity také v zaslepení šíje v JZ koutě sklepa S6 – asi nebylo nadále dovoleno vstupovat do sklepa z loubí. Nicméně nelze u této úpravy vyloučit i původ pozdější, až v souvislosti s klasicistními krámskými výkladci.

13. Úpravy po sjednocení domů roku 1804 a v průběhu 19. století

V roce 1804 byly domy opět majetkově spojeny Franzem Grünerem, což otevřelo cestu k dispozičnímu propojení a nápravě soustavných improvizací a nemotorných řešení v rozděleném domě. Schody do S3 z přízemí byly možná nejprve jen napojeny nahoře průrazem na chodbu, nyní již opět společnou pro obě poloviny domu. Nicméně ještě po určitou dobu zůstávají obě schodiště. V přízemí byly jistě proraženy propojující dveře mezi oběma dvorky (obr. 3: J, K) a průchod západnějším domem buď zrušen, nebo nepoužíván. Nový majitel sjednotil fasádu obou domů klasicistní úpravou (obr. 2), přestože zůstaly obě poloviny jinak výškově vyvinuty. Stalo se tak podle projektu Zachariáše Fiegertha roku 1810 (VLČEK 1996, 342). Zároveň bylo definitivně přeřešeno vnitřní uspořádání schodů. Obě dodatečná schodiště do patra děleného domu byla zrušena. V západní polovině domu bylo zrušeno schodiště do sklepa S5 z přízemí. Omítka na zazdívce je totožná s omítkou na pilíři pro nové schody.

Nové schody podkovovitého půdorysu byly proraženy dispozicí po celé výšce domu. Svou podobou jsou typicky klasicistní s vřetenovou zdí. Přístup na ně vede z průjezdu, resp. chodby. Zaujaly tedy opět logické místo v obvyklé poloze, kde nacházíme schody v domech středověkých (obr. 3: O). Řešení vzniklo spontánně, aniž stavitel měl jakékoli poznatky o poloze středověkých schodů. Protože těleso bylo velmi hmotné, bylo třeba opět posílit nevalnou a stále poruchovou

Obr. 37. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507, sklep S3. Celkový pohled k jihu. Arkáda v popředí vynáší klasicistní schodiště a navazující zeď od přízemí výše (v půdorysu přízemí, viz obr. 3: O). Klenba z fáze PGR III. Vlevo schody do přízemí. V průhledu náleží situace na jižní zdi S3, viz obr. 9 (foto L. Bartoš, 2017).

Obr. 38. Praha 1-Staré Město, čp. 506+507. Průhled loubím k SV. V popředí dvojice klasicistních výkladců z fáze po opětovném sloučení domu. Před levým z nich ústila šíje ze sklepa S6. Vpravo neklenuté loubí východní poloviny domu s barokním portálem z roku 1716 do chodby východního domu (foto L. Bartoš, 2017).

zeď mezi S3 a S5 ze strany S3 přezděním horní části (obr. 9) a také podepřením části zdi pilířem, vezděným do SV kouta S5 (obr. 4, 18C). V obou případech byla porušena i klenba tak, aby nové zdivo bylo průběžné. Paradoxně však v S5 byl pilíř založen na dlažbě (!). Severní polovina „podkovy“ byla podepřena konstrukcemi vloženými do sklepa S3 (obr. 37).

Sklepy pod západní částí domu byly opět sjednoceny. V zadržce mezi sklepy S3 a S7 byl proražen otvor, který je zde dodnes (obr. 9). Přístupové schéma je od této doby shodné s dnešním. Příchozí do sklepů pod západní částí vstoupil z chodby (průjezdu) v přízemí nejprve do prostoru nového schodiště, sestoupil částí nových schodů a poté ponechaným barokním schodišťovým ramenem do sklepa S3. Prošel sklepem S3, pokračoval chodbou S7 do S6; sklep S5 se ocitl v poloze koncové. Ve východní polovině domu se nezměnilo nic – šíje z nádvoří do S1 v téže pozici setrvává, z ní příchozí pokračuje do S2. Mezi sklepy západní a východní poloviny domu nebylo propojení.

V přízemí se v této fázi objevily v loubí v obou polovinách domu výkladce s dveřnicemi a s ostěním se segmentovým nadpražím (obr. 38). Po zrušení schodů do patra i do sklepa z prostoru P5 byl v tamní klenbě (z fáze PGR III) zaplombován otvor po schodišti (obr. 33) a prostor byl asi postupně rozčleněn příčkami. Zachycuje je ještě průzkum SÚRPMO z roku 1960 (obr. 3). Průchod na dvůr západní polovinou domu definitivně zanikl. Na dvůr východní i západní poloviny domu se od té doby až dodnes chodí jen chodbou v bývalém průjezdu ve východní polovině domu.

Je možné, že přestavba již reflektovala skutečnost, že část dvorní zástavby na západní straně byla odprodána expandujícímu domu čp. 508 (obr. 3: L). Jüttnerův plán z roku 1816 ukazuje ještě průběžný dům čp. 507, stabilní katastr v roce 1840 již oddělenou zadní část ve prospěch čp. 508. Langweilův model, dokončený roku 1826, též jednoznačně u zadního bočního křídla západní části domu ukazuje vrata a okna směrem do čp. 508, zbývající dvorky nejsou ve zcela věrohodných proporcích. K odprodeji tedy došlo někdy krátce po roce 1816, přičemž stejně lze datovat i průběh úprav.

V bývalé parcelní zdi mezi dvorky, v úseku odprodaném ve prospěch čp. 508, je zřejmá vybudovaná zeď, za níž je nové křídlo čp. 508. Chatrný stav před odprodejem zde tak zůstal dodnes zakonzervován v hraniční zdi mezi domy čp. 507 a 508 díky nové výstavbě u souseda.

14. Úpravy z konce 19. a z 20. století

S výjimkou plíživé proměny přístupového schématu ve sklepech lze soubor těchto zásahů považovat stavebně za marginální. Před JZ výkladcem byla v čele sklepa S6 někdy koncem 19. či počátkem 20. století obezděna šachta s poklopem v dlažbě loubí. V meziválečné době byla nově upravena dlouhá schodišťová šíje ze dvora do S1 z režných cihel – přístupové schéma zavedené

v baroku se nemění. Za druhé světové války byly proraženy únikové průlezky mezi S2 a S6 a dále v západní zdi S6 do domu čp. 508 (obr. 6). Předpokládaná průlezka z S2 (dnes trafostanice) do domu čp. 505 není nyní přístupná.

V přízemí v P5 postupně mizí klasicistní příčky, naposled zachycené zaměřením z roku 1960 v pasportu SÚRPMO. Prostor se tak navrácí k rozměrné síni v rozsahu pozdně gotickém, s tím, že již není vstupní do domu a slouží jen jako krám.

V letech 1969–1972 byl sklep S2 změněn na veřejnou trafostanici.⁵⁶ Byl přepažen, omítnut a z prostoru loubí byla vyhloubena šachta na spouštění trafostanice. Zda byla tato akce sledována archeologicky, není známo. Komunikační schéma sklepů bylo recentně znejasněno průrazem (cca roku 2016) zvětšením válečné průlezky mezi S2 a S6 (obr. 16D) a vybetonováním vyrovnávacích schodů mezi odlišnými výškami podlah mezi S2 a S6.

15. ZÁVĚREČNÉ SHRNUÍ

Analyzovaný dům je případem, kdy se na 13 m široké a přibližně 43 m dlouhé, pravidelně vytyčené parcele, tedy v pevných mantinelech, odehrává stálá improvizace, dělení a z něj vyplývající opětovná improvizace, a to po celé jeho středověké i raně novověké dějiny.

15.1. Nejstarší skupina stavebních fází GI – 2. třetina 13. století do požáru roku 1316

Souborným pohledem na skupinu dosud podrobněji probádaných domů na severní straně Havelského trhu zjistíme pro první skupinu fází řešeného průjezdového domu, že sice nacházíme za sebou tři trakty, tak jako u ostatních domů, ale v případě čp. 507 jsou v detailech jisté odlišnosti.

Vyvázání JZ nároží dokládá systematickou posloupnost zahájení výstavby domů, rozpoznanou i na jiných zkoumaných domech.

Střední díl domu čp. 507 je „navázán“ na díl zadní (S3) a není, alespoň zpočátku, chápán jako samostatná dispozičně-konstrukční jednotka. Pevná, nespalná klenutá polosuterénní komora je na rozdíl od většiny jiných (nejen) zde zkoumaných domů nikoli vzadu, ale při ulici. Výrazně vyčnívá nad terén o cca 2,3 metru.

Orientace portálu S7-S3, mířícího dále šíjí, tedy do suterénní komory, je znepokojivá – očekávali bychom ostění od jihu, tedy z komunikačního středu. Umístění části vyrovnávacích schodišť do samotného prostoru S3 – tedy zadní komory – je signálem k úvahám o postupné výstavbě a o blíže neznámých komplikacích při stavbě nadzemních partií, a to navzdory pravidelnému založení a z něj pramenícímu obvyklému i skutečně realizovanému stavebnímu vztahu k sousedovi čp. 508. V úvahu připadá i blíže neznámý požadavek na dispoziční vazbu mezi zadní komorou a suterénem.

Z následujících dějin zjistíme, že již hotové atypicky umístěné schody v S3 s velkou pravděpodobností setrvaly i po dokončení „správného“ schodišťového uzlu v S5. Tato dispoziční anomálie či improvizace tedy podle několika signálů z nálezových situací setrvala a zdvojení schodišť vytvořilo zároveň možnost a pobídku k vymezování jakýchsi provozně samostatných jednotek v rámci následujících předpožárových i popožárových úprav.

Protože v pozdně gotickém období po dělení domu byla přední část od přízemí (včetně) výše zcela vybourána, nelze stanovit ani hypotézu o podrobnější podobě přední JZ části v přízemí, natož v patře. Zjevné je jen, že uliční trakt v přízemí nad S6 kvůli svému vyvýšení prakticky nemohl mít přímý kontakt s venkovním „veřejným“ prostorem.

15.2. Skupina fází GII – obnova po požáru roku 1316

Obdobně jako již u řady dalších zkoumaných domů se rýsuje rychlá obnova s improvizacemi. S časovým odstupem je podniknuta velká přestavba (nebo přestavby) s přeřešením přístupů a opukovými portály. Utilitární oprava sklepů vystačila na dlouhou dobu, bezpochyby déle, než tomu bylo v nadzemních podlažích. Teprve někdy koncem 14. století se větší přestavba nadzemních partií propsala do suterénu.

⁵⁶ Doloženo spisovou agendou uloženou ve složce domu čp. 506+507 ve spisovně NPÚ ÚOP v Praze.

15.3. Skupina fází G III – rozdělený dům roku 1426; přestavby na dům síňový

Předně je třeba zmínit, že jakýsi „neklid“ ve využívání suterénních prostorů i v době ještě předpožárové nasvědčuje existenci a fungování jakýchsi autonomních celků v rámci domu, jejichž rozsah se asi měnil, ale nejsme schopni jej lépe definovat. Právní akt roku 1426 možná byl jen tečkou za procesem, který se projevoval již delší dobu. Od toho roku pak s rozdělením „natvrdo“ musíme počítat ve všech aspektech – každý z domů musel především vyřešit své schodiště do suterénu i do patra a přístup na definitivně rozdělený dvorek, jinak než přes dům nepřístupný. Ulička vzadu již byla v tu dobu zrušena.

V západní polovině domu zůstala v přízemí ještě dispozice členěná zdmi z předchozích fází. Schodišťový uzol do sklepa (a asi i do patra) se přesouvá blíže k západní sousedské zdi – do severojižní, tedy podélné osy domu, logicky jako u domů síňových. Podél zdi východní se stabilizuje poloha průchodu na dvůr skrze východní část zadní komory. Nutně zaniká křížová klenba v suterénu předního dílu, neboť v nových komunikačních vztazích na více místech překáží. Trasa naskladnění zboží či komodit do sklepa po přivezení zvenčí již bezpochyby vedla z loubí vnitřní šíjí a plynule po rovině pokračovala relativně širokými portály v trase S6-S7-S3. Nedostatek místa se projevil přístavbou zadního křídla, vzniklého nejspíše právě ve fázích G III.

V následujících dílčích fázích G IIIb, ale i dále, se improvizuje, hledá a ustaluje podoba síňového domu. Konkrétně jde o hledání efektivní polohy schodů v kontradikci s požadavkem na zvětšování prostoru krámu v přední části přízemí. Pro úzký dům je tento „hlad“ po prodejním místě v krámě či dílně v síni vpředu charakteristický.

Východní polovina domu se nutně chová obdobně: v bývalém průjezdu se ihned musí umístit stísněné schodiště do patra a někde, v blíže neznámé pozici v S2, schody do sklepa. Trasa ve sklepě vede od jihu k severu vnitřkem, prozatím ještě na nezměněné výškové úrovni. Vznik předního sklepa S2 lze považovat za důsledek dělení domu ve fázi G IIIa. Sklepy jsou zatím ještě plochostropé.

Také zde dvůr vzadu zaplnilo postupně stavěné křídlo (obecně G IIIb) při východní sousedské zdi s dodnes viditelnými pozdně gotickými portály.

15.4. „Pozdně gotické“ fáze PGRI-III – 2. a 3. třetina 16. století

Fáze PGRI-II jsou zdánlivé marginálie stálých dílčích přestaveb. Jejich tématem bylo vyladění přístupů do suterénu. Hledal se vyvážený poměr prostorové náročnosti schodů v nepříliš velkém prostoru v přízemí oproti jejich potřebné užitkovosti při pronášení zboží. Je zjevné, že rozdělení domu bylo aktem, s nímž dispozice původně nepočítala. Stabilizace nastala až zaklenutím ve fázi PGRI-III, což stratigraficky překvapivě vychází až do 2. poloviny či konce 16. století, ačkoli čelní oblouky jsou zčásti ještě hrotité. Výhoda lomeného oblouku pro různě široká čela klenebních polí byla v povědomí zedníka stále živá.

Druhým příznačným momentem je technologie přestavby domu za provozu. Nápadné je to ve sklepě S3, kde při klenutí na konci 16. století museli okamžitě zajistit fungující průchod na dvůr, takže nejprve byl postaven klenební pas – jakýsi „most na dvůr“, poté teprve byla zbývající plocha sklepa prohlubována a zaklenuta.

Druhá – východní – polovina domu řeší problémy obdobné. Vznikají typické (nedatovatelné) valené klenby v suterénech S1 a S2 i v přízemí.

15.5. Příznačný další vývoj

S drobnými nuancemi v této podobě dům, resp. dva domy, přetrvává až do začátku 19. století. Pokračuje hledání nejlepšího přístupu do sklepa z krámu/síně P5. Vystřídá se několikrát poloha schodů ze 17. až konce 18. století.

Po opětovném sloučení domů v roce 1804 se sice nějakou dobu jen různě za provozu upravuje stávající stav, ale s nevelkým odstupem⁵⁷ se základní komunikační schéma domu, dialekticky řečeno, „po spirále“ vrací: nové klasicistní schodiště zaujalo pozici v někdejší komunikačním uzlu středověkém, aniž by o něm byl klasicistní stavitel nějak blíže informován. Přístup byl logicky obnoven z průjezdu, dodatečná schodiště obou polovin domu byla zrušena.

Potvrdilo se tak, že středověké komunikační schéma pro dům na parcele šířky 13 m bylo správné.

57 Roku 1810 a dále.

PRAMENY

NA TK — Národní archiv, fond Tereziánský katastr, inv. č. 129 (Visitations- Tabellen der Königl. Altstadt Prag 1725–1726).

Spisová složka domu čp. 506+507. Uloženo: spisovna NPÚ ÚOP v Praze.

LITERATURA

AUGUSTINKOVÁ/KOUŘILOVÁ 2018 — Lucie AUGUSTINKOVÁ / Dana KOUŘILOVÁ: Bauforschungsanalyse, Wohn- und Geschäftshaus Nr. 122 in Retz, Hauptplatz 19 Bundesland Niederösterreich, Politischer Bezirk Hollabrunn, Stadt Retz (Rakousko) 2018, rukopis. Uloženo: Městský úřad v Retzu.

BARTOŠ/RYKL 2017a — Ladislav BARTOŠ / Michael RYKL: Dům U Modrého lva čp. 507 na Starém Městě pražském, stavebněhistorický průzkum sklepů. Praha 2017, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.

BARTOŠ/RYKL 2017b — Ladislav BARTOŠ / Michael RYKL: Dům čp. 510/I na Havelském trhu v Praze : Výsledky pokračujícího průzkumu – House No. 510/I on Havel Market in Pague : Continuing Research Results. In: Archeologie ve městě. (= Forum urbes medii aevi, sv. 10/2), I. Boháčová / J. Podliska (eds), Brno 2017, 196–209.

BROŽ/SKOPEC/RYKL 2014 — Tomáš BROŽ / Jaroslav SKOPEC / Michael RYKL: Žatec, dům čp. 102, nálezořá zpráva. Zpracováno v rámci výzkumného projektu „Dokumentace, digitalizace a prezentace ohroženého kulturního dědictví v příhraniční oblasti SZ Čech“. Ústí nad Labem 2014, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Ústí nad Labem.

CYMBALAK v tisku — Tomasz CYMBALAK: Praha 1-Staré Město, Havelská ulice čp. 507. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2017–2018. Pražský sborník historický, v tisku.

CYMBALAK/RYKL 2018 — Tomasz CYMBALAK / Michael RYKL: Nové poznatky k počátkům organizované zástavby na pražském pravobřeží. Archaeologica Pragensia 24, 2018, v tisku.

DRAGOUN/ŠKABRADA/TRYML 2002 — Zdeněk DRAGOUN / Jiří ŠKABRADA / Michal TRYML: Románské domy v Praze. Praha–Litomyšl 2002.

DRAGOUN 2009 — Zdeněk DRAGOUN: Rytířská ul. čp. 401 a 402. In: Zd. Dragoun a kol., Archeologický výzkum v Praze v letech 2007–2008. Pražský sborník historický 37, 2009, 438–441.

HAUSEROVÁ 1988/1989 — Milena HAUSEROVÁ: Vývoj středověkého městského obytného domu ve středních Čechách. Praha 1988–1989, kandidátská disertační práce (text + katalog). Uloženo: Ústav dějin umění AV ČR.

HAUSEROVÁ/RYKL 2003 — Milena HAUSEROVÁ / Michael RYKL: Dům čp. 150–151 na Starém Městě pražském – Das Haus Nr. 150–151 in der Altstadt in Prag. In: Dějiny staveb 2002 : Sborník příspěvků z konference Dějiny staveb. J. Anderle et al. (eds), Plzeň 2003, 57–72.

HAUSEROVÁ 2012 — Milena HAUSEROVÁ: Příspěvek k poznání domovní zástavby Havelského Města – A Contribution on the Knowledge of the Residential Built-up Area of Gallus Town. In: MUSÍLEK ET AL. 2012, 274–296.

HRDLÍČKA 2009 — Ladislav HRDLÍČKA: Praha – databáze podrobné mapy archeologických dokumentačních bodů na území pražské památkové rezervace (aktualizace k 31. 12. 2005) – Comments to the detailed map of archaeological documentation points on the territory of Prague Heritage Reserve. Praha 2009 (CD-ROM).

KOVÁŘ 2012 — Miroslav KOVÁŘ: Příspěvek k diskuzi o počátku a formování raně gotické zástavby Havelského Města – A Contribution to the Discussion on the Beginning and Forming of the Early Gothic Built-up Area of Gallus Town. In: MUSÍLEK ET AL. 2012, 232–273.

LÍBAL/MUK/PAVLÍK 1966 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK / Milan PAVLÍK: Raně gotické Havelské město – Die frühgotische St.-Galli-Stadt. Pražský sborník historický 3, 1966, 44–55.

LÍBAL/MUK 1996 — Dobroslav LÍBAL / Jan MUK: Staré Město pražské : Architektonický a urbanistický vývoj. Praha 1996.

MUSÍLEK ET AL. 2012 — Martin MUSÍLEK ET AL.: Havelské Město pražské ve středověku : Historie – archeologie – stavební historie. Praha 2012.

PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960a — Milan PAVLÍK / Milada VILÍMKOVÁ: Praha-Staré Město, stavebněhistorický průzkum Prahy a dokumentace k asanačnímu plánu, čp. 506–507. Praha 1960, strojopis (= pasportizace SÚRPMO). Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.

PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960b — Milan PAVLÍK / Milada VILÍMKOVÁ: Praha-Staré Město, stavebněhistorický průzkum Prahy a dokumentace k asanačnímu plánu, čp. 464. Praha 1960, strojopis (= pasportizace SÚRPMO). Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, dokumentační fondy.

RADOVÁ ŠTIKOVÁ 1991 — Milada RADOVÁ ŠTIKOVÁ: Stavební proměny a typy středověkého domu. In: Milada RADOVÁ ŠTIKOVÁ / Jiří Škabrada, Příspěvky k poznání středověkého stavitelství. Praha 1991, skriptum FA ČVUT, 17–21.

RYKL 2011 — Michael RYKL: Dovednost, ale nedbalost, řád i zmatek : Hloubkový průzkum skupiny vzájemně konstrukčně provázaných staveb. In: Zkoumání historických staveb – The study of history buildings. V. Razím / P. Macek (eds), Praha 2011, 133–137.

- RYKL 2012 — Michael RYKL: Výpověď stavební historie domu čp. 509 pro poznání dějin Havelského Města – The Testimony of the Building History of House No. 509 for the Knowledge of the History of Gallus Town. In: MUSÍLEK ET AL. 2012, 298–322.
- RYKL 2014 — Michael RYKL: Charakteristické projevy zdiva v základech a spodních částech staveb – Charakteristische Erscheinungsformen des Mauerwerkes im Grund- und Unterbau. In: Historické zdivo (K 60. narozeninám Ing. Lumíra Tejmaru). (= Svorník, sv. 12), Praha 2014, 165–174.
- RYKL 2015 — Michael RYKL: Příklady domů s cihelnými konstrukcemi v Praze na Starém Městě pražském – Beispiele von Häusern mit Ziegelkonstruktionen in der Prager Altstadt. In: Cihla a stavební keramika ve středověku a novověku v městské architektuře střední Evropy. (= Forum urbes medii aevi, sv. 9/2), Z. Měřinský (ed.), Brno 2015, 208–235.
- RYKL v tisku — Michael RYKL: K otázce pozice větších kuchyní ve 14.–17. stol. v podrobně probádaných pražských staroměstských domech. In: Městský dům. (= Svorník, sv. 15). Praha, v tisku.
- RYKL ET AL. 2015 — Michael RYKL ET AL.: „Panský dům“ v Týnci nad Labem : dějiny vzestupů a úpadků jednoho domu – „Herrenhaus“ in Týnec nad Labem / Elbeteinitz : Geschichte der Aufstiege und Verfälle eines Hauses. Praha 2015.
- RYKL/BERÁNEK 2006 — Michael RYKL / Jan BERÁNEK: Výstavný středověký dům čp. 234/I v Praze na Starém Městě – Prachtig erbautes mittelalterliches Haus Katastr.-Nr. 234/I in Prag-Altstadt. Průzkumy památek 13, 2006/1, 3–34.
- RYKL/RAKUŠAN/DRAGOUN 2003 — Michael RYKL / David RAKUŠAN / Zdeněk DRAGOUN: Poznámky k pokračujícímu výzkumu domů čp. 150, 151 a 153/I v Karlově ulici na Starém Městě pražském. Staletá Praha 24, 2003, 99–131.
- STAŇKOVÁ/SEMERÁD 2015 — Veronika STAŇKOVÁ / Matouš SEMERÁD: Nálezová zpráva : Praha 1-Staré Město, Havelská čp. 509 : Zjišťovací archeologický výzkum – vstupní šíje. Výzkum NPÚ ÚOP v Praze č. 2015/20. Praha 2015, rukopis. Uloženo: NPÚ ÚOP v Praze, odbor archeologie, čj. 311/59050/2015.
- STAREC 2007 — Petr STAREC: Praha 1-Staré Město, Havelská ul. před čp. 507/I, ppč. 1085 : Zpráva o archeologické akci. Praha 2007. Uloženo: Archiv ARÚ AV ČR, Praha, úsek NZ, čj. 11910/07/ARÚ.
- TOMEK 1866 — Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Základy starého místopisu Pražského I. : Staré město Pražské. Praha 1866.
- TOMEK 1872 — Václav Vladivoj TOMEK (ed.): Základy starého místopisu Pražského III., IV., V. : Malá Strana, Hrad Pražský a Hradčany, Vyšehrad. Praha 1872.
- VLČEK 1996 — Pavel VLČEK: heslo Čp. 506/I a 507/I. In: Pavel Vlček et al., Umělecké památky Prahy : Staré Město, Josefov. Praha 1996, 342.
- VYLETOVÁ 2016 — Eva VYLETOVÁ: Průzkum suterénu domů čp. 28 a 29 v Mladé Boleslavi (příspěvek ke stavebnímu vývoji městského domu a parcelaci ve středověku) – Die Untersuchung des Unergesschosses der äuser nr. 28 und 29 in Mladá Boleslav : Ein Beitrag zur Bauentwicklung des Stadthauses und zur Parzellierung im Mittelalter. Průzkumy památek 23, 2016/2, 25–34.

ZUSAMMENFASSUNG

ZU VIELE PORTALE UND TREPPEN. DIE KOMMUNIKATIONSPERIPETIEN IM HAUSE NR. KONSKR. 506, 507/I IN DER HAVELSKÁ G.

Die Untersuchung der Untergeschossräume des Hauses Nr. Konstr. 506,507/I in der Havelská (Gallus-) G. (Gallusmarkt) in Prag 1-Altstadt brachte ein überraschend detailliertes Bild der mittelalterlichen und frühneuzeitlichen Umwandlung eines scheinbar unauffälligen Hauses auf der gewöhnlichen Lokationsparzellierung herbei. Es handelt sich dabei um ein Beispiel, wie sich auf dem regelmäßig abgemessenen Grundstück, also in festen Grenzen, eine stetige Improvisation, Teilung und weitere davon herauskommende wiederholte Improvisationen abspielen, und zwar durch seine ganze mittelalterliche und frühneuzeitliche Geschichte hindurch. Bei der Suche nach der gemeineren Bedeutung der Untersuchungsergebnisse, und dabei auch dem Skizzieren der Bedeutung des Hauses für die Erkenntnis der Geschichte der Baukultur des Mittelalters im städtischen Milieu lassen sich vier historische Etüden definieren.

Die älteste Bauphasengruppe Gotik G Ia–c: Ein Durchfahrthaus seit 2. Drittel des 13. Jh. bis zum Brand 1316

Das mittelbreite Haus (Grundstückbreite 13 m) aus der 2. Hälfte des 13. Jahrhunderts ist ähnlich wie die übrigen früher untersuchten Häuser dieser Zeile der Havelská G. in der Parzellierung sowie dem Verhältnis zum Nachbarn systemgemäß gegründet. Es ist aber auf seinem Grundstück nicht standard entwickelt, es expandiert rasch, und daher sofort mit Teilmodifikationen.

Das Durchfahrthaus hat in der westlichen Grundrisshälfte drei nacheinander folgende Teile in der Parzellentiefe. Der Mittelteil des Hauses Nr. 507 ist an den Hinterteil (S3) „angeschlossen“ und ist, zumindest anfänglich, nicht als eine selbständige Konstruktionseinheit der Anlage verstanden. Die feste, feuerbeständige, gewölbte, zum Teil eingesenkte Kammer befindet sich im Unterschied zu mehreren übrigen (nicht nur) hier untersuchten Häusern nicht hinten in der Haustiefe, sondern vorn, an der Straßenseite des Hauses. Sie ragt deutlich über das umgebende Gelände empor – ca. um 2,30 m im Bezug zum Erdgeschossfußboden.

Die Orientierung des weiter durch den Hals, d. h. in die Untergeschosskammer führenden Portals S7-S3 ist beunruhigend – man hätte das Gewände von Süden erwartet, also vom Kommunikationszentrum aus.

Sie bedeutet nämlich die Lokalisierung der Treppe in denselben Raum S3 (d. h. in die hintere Kammer); das kann sich als Signal zum Überlegen vom sukzessiven Ausbau und den nicht näher erklärten Komplikationen beim Bau der überirdischen Hauspartien gedeutet werden, und zwar trotz der regelmäßigen Hausanlage und der davon herauskommenden gewöhnlichen sowie tatsächlich ausgeführten baulichen Beziehung zum Nachbarhaus Nr. 508. Es kommt auch eine nicht näher bekannte Forderung der Verbindung zwischen der hinteren Kammer und dem Untergeschoss im Rahmen der Hausanlage in Frage. Das Binden der Südwestecke belegt eine systematische Aufeinanderfolge der Baubeginne in der Häuserflucht, die auch an anderen untersuchten Häusern identifiziert wurde.

Aus der nachfolgenden Geschichte erfährt man, dass die schon fertigen atypisch lokalisierten Stiege in S3 mit hoher Wahrscheinlichkeit auch nach der Vollendung des „richtigen“ Treppenknötens in S5 vor Ort blieben. Diese Anomalie oder Improvisation in der Anlage dauerte somit gemäß etlichen Signalen aus den Fundsituationen weiter und die Verdoppelung der Treppen bildete zugleich Möglichkeit und Anlass zum Abgrenzen von gewissen betriebsselbstständigen Einheiten in den nachfolgenden Umgestaltungen sowohl vor dem Brand 1316 als auch nach ihm.

Da in der Spätgotik nach der Hausteilung 1426 der ganze Vorderteil des Hauses samt dem Erdgeschoss losgebrochen wurde, lässt sich eine Hypothese von genauerer Gestalt weder für den vorderen Südwestteil im Erdgeschoss, noch im Obergeschoss festsetzen. Es ist offenbar, dass der Straßentrakt über dem Raum S6 mit Rücksicht zu seiner Erhebung praktisch keinen Kontakt mit dem äußeren „öffentlichen“ Raum haben konnte.

Die Wiederherstellung nach dem Brand – Gruppe der Phasen GIIa–d, seit 1316 bis Anfang des 15. Jahrhunderts

Ähnlich wie bei mehreren weiteren erforschten Häusern in der Prager Altstadt zeichnet sich eine rasche Erneuerung mit Improvisierung aus. Mit einem Zeitabstand verlief ein großer Umbau (oder mehrere Umbauten) mit Übertragen der Eingänge mit Plänerportalen (GIIc) zu Folge. Die zweckbestimmte Reparatur reichte für eine längere Zeit, ohne Zweifel länger als in den oberirdischen Geschossen. Erst der größere Umbau der oberirdischen Hauspartien kopierte sich ins Untergeschoss wohl gegen Ende des 14. Jahrhunderts.

Die Teilung des Hauses in zwei Häuser im J. 1426 und nachfolgende Adaptierungen, Umbauten zum Flurhaus – Gruppe der Phasen III

Die Zweiteilung des Hauses hat eine „musterhafte“ Umwandlung seiner Anlage vom Durchfahrthaus zu zwei Dielenhäusern initiiert; zunächst improvisiert und etwas verworren (die Phase GIIa+b), später übersichtiger (die Phasen PGRI–III).

Es ist vor allem erforderlich zu erwähnen, dass eine gewisse „Unruhe“ in Ausnutzung der Untergeschossräume auch noch in der Zeit vor dem Brande das Vorhandensein und Funktionieren bestimmter autonomer Komplexe im Rahmen des Hauses belegt, deren Ausmaß wohl wechselhaft war, aber wir sind nicht mehr im Stande sie auf bessere Weise zu definieren. Die Rechtshandlung aus dem Jahr 1426 stellte möglicherweise nur einen Punkt hinter dem Prozess dar, das sich seit einer längeren Zeit her auswirkte. Ab diesem Jahr muss man mit der „harten“ Teilung in allen Hinsichten rechnen, jedes der Häuser musste vor allem seine Treppe ins Untergeschoss sowie in das Obergeschoss, und den Zugang in den definitiv geteilten, sonst als über das Haus nicht zugänglichen Hof lösen. Das Gässchen an der Hinterseite war schon in jener Zeit aufgehoben.

Im westlichen Hausteil ist im Erdgeschoss noch die mit Mauern aus den vorherigen Phasen gegliederte Anlage geblieben. Der Treppenknoten in den Keller (und wohl auch in das Obergeschoss) verschob sich näher zur westlichen Parzellenmauer, in die Nord-Süd- – also die Längsachse des Hauses, logisch wie bei den Flurhäusern. Entlang der östlichen Mauer stabilisiert sich die Lage des Durchgangs in den Hof über den Ostteil der hinteren Kammer. Das Kreuzgewölbe im Untergeschoss des Vorderteils verschwindet unvermeidlich, denn es hindert an mehreren Stellen den neuen Kommunikationsbeziehungen. Die Trasse zur Lagerung der Waren oder verschiedenen Artikel für die Zufuhr führte wohl ohne Zweifel von der Straßenlaube über den inneren Hals und weiter in einer Ebene durch die Portale in der Bewegungslinie S6–S7–S3. Den Platzmangel löste ein Zubau des hinteren Flügels, am spätesten bereits in den Phasen GIII.

In den nachfolgenden Teilbauphasen GIIIb, aber auch weiter, man improvisiert, sucht und stabilisiert die Gestalt des Flurhauses. Es handelt sich namentlich um Suche nach der effektiven Lage der Stiege in Kontradiktion mit der Forderung nach Vergrößerung des Geschäftstraums im Erdgeschossvorderteil. Im Fall des schmalen Hauses ist ein solcher „Hunger“ nach dem Verkaufsplatz im Laden oder Werkstatt an der Vorderseite charakteristisch.

Der Ostteil des Hauses verhält sich unvermeidlich ähnlich. In der ehemaligen Durchfahrt musste man sofort eine enge Treppe ins Obergeschoss und irgendwo in einer näher unbekannten Position in S2 die Kellerstiege einbauen. Die innere Kellertrasse führt von Süden nach Norden, bislang noch im unveränderten Höhenniveau. Die Entstehung der vorderen Kellers S2 lässt sich für eine Folge der Hausteilung, also GIIa halten. Die Keller waren vorübergehend noch flachgedeckt. Auch an dieser Seite hat der östliche sukzessiv (allgemein in GIIIb) wachsende Flügel bei der östlichen Parzellenmauer mit den bis heute sichtbaren spätgotischen Portalen den Hofraum ausgefüllt.

Die „spätgotischen“ Phasen PGRI–III aus dem 2. und 3. Drittel des 16. Jahrhunderts

Die Phasen PGRI–III sind scheinbar eher Marginalien der stetigen Teilumbauten. Ihr Thema stellte die Harmonisierung der Zugänge ins Untergeschoss dar. Man suchte das ausgewogene Verhältnis der Raumansprüche solcher Stiege in einem nicht zu großen Erdgeschossraum zu ihrer erforderlichen Nutzbarkeit beim Manipulieren mit den Waren. Es ist offenbar, dass die Hausteilung einen Akt darstellte, mit dem die Innenanordnung nicht gerechnet hatte. Eine Stabilisierung kam erst mit der Wölbung in der Phase PGRI, die überraschend stratigraphisch erst in die 2. Hälfte, ja zum Ende des 16. Jahrhunderts herauskommt,

obwohl die Bogen zum Teil noch spitzig sind. Der Vorteil des Spitzbogens für unterschiedlich breite Schildbogen war im Bewusstsein des Maurers noch lebendig.

Die zweite kennzeichnende Tatsache stellt die Technologie des Umbaus des Hauses unter Betrieb dar. Das ist im Kellerraum S3 auffallend, in dem man bei der Wölbung zu Ende des 16. Jahrhunderts unverzüglich einen funktionsfähigen Durchgang zum Hof gewährleisten musste, so dass zunächst ein Gurtbogen – eine gewisse „Brücke zum Hof“ errichtet worden war, und erst danach die übrige Kellerfläche vertieft und gewölbt wurde.

Die zweite – östliche – Hälfte des Hauses löste ähnliche Probleme. Dabei sind die typischen (nicht datierbaren) Tonnengewölbe in den Untergeschossräumen S1, S2, sowie im Erdgeschoss entstanden.

Die neuzeitlichen Adaptierungen im 17.–18. Jahrhundert

Mehrere Adaptierungen und Translozierungen von halsbrechenden Zugängen ins Untergeschoss in engen räumlichen Bedingungen des geteilten Hauses.

Die wiederholte Vereinigung zu Beginn des 19. Jahrhunderts

Der Umbau nach der Wiedervereinigung des Hauses hat das Prinzip des mittelalterlichen Anordnungszustandes wiederhergestellt. Die neue klassizistische Treppe nahm die Position im historischen mittelalterlichen Kommunikationspunkt ein, ohne dass der klassizistische Baumeister davon irgendwie näher informiert wäre. Der Zugang wurde somit logisch von der Durchfahrt erneuert, die nachträglichen Treppen beider Hälften des Hauses wurden aufgehoben.

Abb. 1. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. Konskr. 506+507. Lage der Unbeweglichkeit, Topomappe von Prag 1. Heruntergeladen von <<http://www.geoportalpraha.cz/mapy-online>> [vid. 218-11-05]; © IPR Praha; Druckgestaltung S. Babušková, 2018).

Abb. 2. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. 506 (**rechts**) und 507, in der Periode 1426-1804 selbständige Häuser „Zum blauen Löwen“ (**links**) und „Zum Teplý“. Trotz der vereinigenden klassizistischen Fassade ist die lange dauernde Teilung des Hauses stets deutlich (Foto und Druckgestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 3. Prag 1-Altstadt, Haus Nr. Konskr. 506+507, Grundriss vom Erdgeschoss laut SÚRPMO (PAVLÍK/VILÍMKOVÁ 1960). Der Plan ist identisch wie der analytische Untergeschossgrundriss gedreht. Der nachfolgende Kommentar der Urheber nähert die aktuellen Untersuchungsergebnisse an. Legende: **A** – ehemalige Stelle der Ausmündung des Kellerhalses vom Raum S6 (mindestens seit Phase GIIa); **B** – das Halbkreisportal in der Nordostecke des heutigen Ladens (Phase GIIa); **C** – Stelle der einstigen Ausmündung der engen Stiege vom Westportal des Kellers S5; **D** – die Verblendung einer Öffnung im spätgotischen Gewölbe (PGR III) für einstige Stiege ins Obergeschoss des Westteils des geteilten Hauses (**grau**); **E** – Einstige Stelle der Stiege im Ostteil des geteilten Hauses; **F** – Selbständiger Hofflügel mit spätgotischem Portal, der stratigraphisch ältere Teil; **G** – Selbständiger Hofflügel mit spätgotischem Portal, der stratigraphisch spätere Teil; **H** – Grundrissausmaß der hinteren Kammer in der Höhe vom Erdgeschoss über dem Keller S3; **I** – Hofflügel des Westteils nach der Teilung des Hauses, letzter Umbau für klassizistische Ställe; **J** – Kleiner Hof des Westteils des geteilten Hauses, im 1. Viertel des 19. Jahrhunderts verkürzt; **K** – Kleiner Hof des Ostteils nach der Hausteilung; **L** – Der im 1. Viertel des 19. Jahrhunderts an die benachbarte Nr.-Konskr. 508 veräußerte Teil vom Grundstück des westlichen Hauses; **M** – Stelle der ehemaligen Ausmündung der Barockstiege (Phase BI) aus dem Keller S5; **N** – Barockportal mit dem 1716 datierten Türflügel mit Monogramm WT (Wenzel Teplý); **O** – Klassizistische Treppenhausmauer, auf dem großen Gurtbogen im Keller S3 stehend; **P** – der graue Pfeil zeigt zur Position des Durchgangs in den Hof seit der Hausteilung bis Entstehung der Stiege Barock II, danach der Durchgang ca. 1,5 m westlicher verschoben; **Q** – Ausmündung des Kellerhalses, in dieser Position seit dem Barockumbau.

Abb. 4. Prag 1, Altstadt, Nr. 506+507. Grundriss des Untergeschosses mit chronologischer Analyse bestehender Baukonstruktionen. Im Rechteck der Zeichenerklärung, der Farbton links stellt die Konstruktion im Schnitt dar, der hellere Farbton rechts entspricht den Konstruktionen über der Schnittebene, d. h. den Wölbungen und Gewölben (Bauforschungsanalyse M. Rykl und L. Bartoš; Zeichnung L. Bartoš, 2017).

Abb. 5. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Rekonstruktionsgrundriss des Untergeschosses für die älteste mittelalterliche Phase (G Ia). **Rot** – Zugangsschema (**Pfeile** bedeuten also nicht die Aufstiegslinien der Treppen, sondern die Bewegungsrichtung des Kommenden). **Grün** – der zweite Zugang nach Vollendung des Erdgeschosses, wohl mit einem Zeitabstand ausgeführt, spätestens aber in der Phase G Ib (Zeichnung M. Rykl, D. Nadřchalová, 2017). **B** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die älteste mittelalterliche Phase (G Ia). **Beschreibung des Modells (gemeinsam für die Rekonstruktionsmodelle von allen weiteren Entwicklungsphasen):** Das Modell ist von oben in der „Waagrissebene“ ± 0 „beschnitten“. Die Decken und Gewölbe sind für eine bessere Übersicht als transparent modelliert. Die Treppen sind lediglich als Platten dargestellt, als ein Raumschema ohne Anspruch an die Modellierung der Stufen und ohne die konkrete Gestalt der Konstruktionsdurchführung. Unter einem Teil von ihnen ist das gewachsene Gelände, andere müssen als freitragende, d. h. hölzerne Konstruktion gelöst worden sein. **Rot** – Treppen und Rampen in die Keller; **blau** – die direkt vom Geländeniveau in Erdgeschossräume führenden Stiege; **gelb** – Treppe ins Obergeschoss. Die Abbildung zeigt die Alternative mit Zugängen in die Erdgeschossräume durch den Grundrissmittelteil (modelliert von M. Stočes, 2018). **C** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die älteste mittelalterliche Phase (G Ia). Alternative mit Direktzugängen in die Erdgeschossräume aus der Hausdurchfahrt (modelliert von M. Stočes, 2018). **D** – Überprüfung der Form und Größe des Untergeschossengewölbes in zwei Varianten. Die Grundlage für die Darstellung bildet die Schildbogenspur an der Westmauer in der Südwestecke (s. Abb. 6), ferner die Maße des Kellers S6 und die Voraussetzung, dass der Diagonalbogen sich dem Halbkreis nähert. Für die nicht vollkommen belegten Schildbogen darf man vom deformierten gestelzten oder sogar dem spitzigen Bogen überlegen. Man kann sowohl von

der horizontalen (fortgeschrittenen), als auch von der gebrochenen steigenden (gewöhnliche Ausführung im 13. Jahrhundert) Scheitellinie überlegen. Die Gewölbegröße und die üblichen Maße der Gewölbekonstruktion bestimmten zwangsläufig die Fußbodenhöhe im erhöhten Erdgeschoss über dem Raum S6 vorher, und zwar in der Kote -0,20 m unter der Vergleichsebene – s. Abb. 5B, C (modelliert von M. Stočes, 2018).

Abb. 6. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, **Vorder-** (Südwest-) Keller S6, südliche Partie der Westmauer. **Oben** gut deutlicher Teil vom Schildbogen des ursprünglichen Kreuzgewölbes. **Links** sukzessive neuzeitliche Vermauerungen des Eingangshalses vom Laubengang. Waagrecht liegender Zollstab markiert die Niveauebene -2,50 m. (d. h. 192,80/Seehöhe Ostsee); das ungefähr dem Terrinniveau vor dem Hauses in der Bauphase Gla-c entspricht. **Rechts unten** befindet sich rezent zugemauertes Mannloch aus dem 2. Weltkrieg, das im benachbarten Keller Nr. 508 mündete (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 7. Längsschnitt über die Untergeschossräume (**von links**) S3-S7-S6 für die Phase GIa. Deutlich ist das Verhältnis zur Geländekonfiguration – der Keller S6 ist halbgesenkt, er ragt ca. um 2,30 m über das damalige Gelände heraus. Die Treppenarme und -absätze sind mit gleichen Farben wie in der Raumdarstellung bezeichnet. Das Modell ist von oben mit der Vergleichsebene ± 0 beschränkt (Modellierung M. Stočes, 2018).

Abb. 8. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S7, Westmauer: **1** – Abschnitt von auffallend schräger Trennlinie zwischen dem Fundament- und einhäutigen Mauerwerk – sie entspricht der Halsneigung; **2** – Untermauerung, Vertiefung aus der Phase GIc, spätestens GIIa; **3** – Abgerissenes Mauerhaupt der Phase GI aus dem 13. Jahrhundert zum Einbau des Gewölbefußes der Phase PGR III aus der 2. Hälfte des 16. Jahrhunderts; **4** – der wegen der Treppe auf der Gewölberückseite erniedrigte Teil des Gewölbes der Phase PGR III (s. Abb. 32B; Foto L. Bartoš, 2017; Zeichnung M. Rykl, 2018).

Abb. 9. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, nördlicher Keller S3, Südmauer. **1** – vom Brand beschädigte Portalpfosten der Phase GIa, mit Strichlinie bis zur Zwischenpodesthöhe gezogen; **2** – Projektion vom Höhenniveau der ehemaligen Schwelle und des Podestes aus der Seite von S3, Kote -3,25; **3** – Negativ der Stufen, Phase GII in der Gegenrichtung – s. Abb. 18B; **4** – Unregelmäßiges Fundamentmauerwerk der Phase GIa vor dem Portal, bis zur Kote ca. -3,25 (s. Abb. 9: 2), in der Phase G IIc bei der Umdrehung des Treppenlaufs abgebrochen und freigelegt; **5** – Das neu durchgebrochene Portal der Phase G IIIa, in das Mauerwerk der Phase G IIc gebrochen, es führt in den Hauptgang des Untergeschossbetriebs nach der Hausteilung 1426 (Stiege Nr. 3 aufgehoben); **6** – Nische im Raum der Treppe der Phase GI, vom Brand gesengt und in der Phase G IIb aufgehoben (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 10. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, nördlicher Keller S3 (+S4), Nordmauer. **1** – Verblendung der Belüftungsöffnung; **2** – Ablegenische; **3** – jüngeres („Belüftungs-“) Fensterchen aus der Phase PGR III, zeitgleich mit dem heutigen Gewölbe; **4** – Fußbodenniveau für die Phase GI (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 11. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Untergeschoss, Rekonstruktionsgrundriss für die Phase GIIb. **Rot** – Zugangsschema in den Grundrissen; **schraffiert** – Änderungen gegen die vorherige Phase (auch in weiteren Grundrissen) – neues Mauerwerk. Der Zugang in die Räume S5+S7 aus der Durchfahrt ist schon wahrscheinlich, aber noch nicht ganz unentbehrlich. Neu ist der neu ausgehöhlte Keller S1 (Zeichnung M. Rykl, D. Nadrchalová, 2017). **B** – Keller S1, Südwestecke. **1** – Ummauerung des Fundaments des Kellers S3 aus der Phase GIa mit Mauerwerk aus kleinem Kiesel-schiefer in der Phase GIIb (s. auch Abb. 12B); **2** – Ummauerung des schon vorhandenen Hoftorpfilers; **3** – neu gemauertes geflüchtetes Mauerwerk der Phase GIIb; **4** – Untermauerung und Gewölbe aus der spätgotischen Phase PGR, allgemein aus dem 1.–2. Drittel des 16. Jahrhunderts (in der Zeit des geteilten Hauses); **5** – Belüftungsfensterchen, spätestens aus der Phase des Gewölbes (in Kollision mit der Durchfahrt, nicht aber mit dem verschmälerten Durchgang im Erdgeschoss). (Foto L. Bartoš, Gestaltung M. Rykl, 2017.) **C** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die mittelalterliche Phase GIIb. Alternative mit Zugängen ins Erdgeschoss im Mittelteil der Anlage. Eine wesentliche Innovation stellt der neue Keller unter der Durchfahrt dar. Der Zugang in S5+S7 aus der Durchfahrt ist schon wahrscheinlich, aber noch nicht ganz unentbehrlich (modelliert von M. Stočes, 2018). **D** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die mittelalterliche Phase GIIb. Alternative mit Zugängen in die Erdgeschossräume direkt vom Durchfahrtsflur. Diese zwei Alternativen verbleiben aus der vorherigen Phase (modelliert von M. Stočes, 2018).

Abb. 12. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Rekonstruktionsgrundriss vom Untergeschoss für die Phase GIIc. Ein Novum stellt der schräge Durchbruch von S5+S7 in S1, s. auch das Portal (Nr. 3–5), Abb. 12B, und die damit zusammenhängende Vertiefung S5+S7 an die niedrigere Kote dar (Zeichnung M. Rykl und D. Nadrchalová, 2017). **B** – Keller S1, Westmauer. **1** – Ummauerung des Fundaments des Kellers S3 aus der Phase GIa mit Mauerwerk aus kleinem Kiesel-schiefer in der Phase GIIb; **2** – Fundamentgraben des Portals von S5, Phase GIIc; **3** – Plänergewände des Portals von S5, Phase GIIc; **4** – dto, Negativ nach dem herausgerissenen Gewände; **5** – dto, Plänerschwelle, Kote -4,80; **6** – die mit Ziegeln umsäumten Laibungen des Portals von S3, s. auch. Abb. 16C, Phase GIIc, vermauert bei der Hausteilung in der Phase GIIa; **7** – Untermauerung und Gewölbe aus der spätgotischen Phase PGR allgemein aus dem 16. Jahrhundert (in der Zeit des geteilten Hauses; Foto L. Bartoš, Gestaltung M. Rykl, 2017). **C** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die mittelalterliche Phase GIIc. Ein wesentliches Novum stellt die Änderung des Zugangs in den Keller S1 durch neuen Hals von S5 dar. Der Zugang aus der Durchfahrt in S5+S7 ist schon im Kontext der Zugangsänderung in S1 unentbehrlich. **D** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die mittelalterliche Phase GIIc, Ausschnitt, Teilansicht von Südosten in die Ecke mit dem neuen schräg durchgebrochenen Zugang (**rot**) in S1 vom Mittelteil S5 zu (Modellierung M. Stočes, 2018).

Abb. 13. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S3, Detail zum Foto der Abb. 9. Gesengte Pfosten des Portalgewändes der Phase GIa vom Raum S3 in S7 (Foto und Gestaltung M. Rykl, 2017).

Abb. 14. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507, Untergeschoss, Rekonstruktionsgrundriss für die (Backstein-) Phase GIIa – erste Renovierung nach dem Brande 1316. Sie unterscheidet sich nicht von der vorherigen Phase GIIc im Raum- und Zugangsschema, sie ist daher auch nicht mit einem selbständigen Raummodell visualisiert (Zeichnung M. Rykl, D. Nadrchalová, 2017).

Abb. 15. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507, Erdgeschoss, der in der Bauaufnahme SÚRPMO mit der Zahl 5 bezeichnete Laden, Nordostecke mit dem Portal aus der Phase GIIa (Foto L. Bartoš, 2017).

Abb. 16. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Untergeschoss, Rekonstruktionsgrundriss für die Phase GIIb. Es kam wieder zum Wandel des Zutrittes in Keller S1 und zur Gestaltung eines neuen Förderungseinganges ins S6 (Zeichnung M. Rykl und D. Nadrchalová, 2017). **B** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die mittelalterliche Phase GIIb (Modellierung M. Stočes, 2018). **C** – Keller S3/Treppe S8, Ostmauer, Detail. **1** – Kante einer für den Eingang in den zukünftigen Keller S1 im Schiefer-Kieselschiefermauerwerk GIIa vorbereiteten Nische; **2** – eingebautes Ziegel-Spitzbogenportal der Phase GIIb; **3** – Portalverblendung aus der Hausteilung, Phase GIIa; **4** – gotisch-renaissancezeitliches Gewölbe, Phase PGR III; **5** – Barockzeitiger Durchbruch BII für die Stiege; **6** – Wölbung des klassizistischen Einbaus im Erdgeschoss für die klassizistische Treppenkonstruktion (Foto und Gestaltung M. Rykl, 2017). **D** – Keller S6, Ostmauer. **1** – Mauerwerk der Phase GIIa; **2** – Ziegelkante der Laibung des Eingangs aus dem Durchfahrtsflur, Phase GIIb; **3** – Verblendung aus wiederverwendeten Ziegeln von der Hausteilung (GIIa); **4** – Putzreste aus der Phase GIIb, in der Phase GIIa repariert, sie laufen unter das Gewölbe; **5** – Gewölbe aus der Phase PGR III; **6** – Mannloch aus dem 2. Weltkrieg in den Keller S2, rezent gestaltet (Foto L. Bartoš, Gestaltung M. Rykl, 2017). **E** – Durchfahrtsportal, Hofansicht. **1** – Gewände, wahrscheinlich aus gebrannten Formziegeln; **2** – barockzeitlicher Kellerhals in S1; **3** – Verengung des Hofeingangs für die Tür – mehr Phasen, seit der Barockzeit beginnend; **4** – Trennmauer zwischen den Höfen der Häuser Nr. 506 und 507 – Rest aus der Zeit des geteilten Hauses (Foto L. Bartoš, Gestaltung M. Rykl, 2017).

Abb. 17. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S5, westliches Spitzbogenportal, Detail der Spuren nach ursprünglicher Bearbeitung mit Zahneisen und nach Absengen vom lokalen Brand, dessen Spuren mit dem spätgotischen Gewölbe der Phase PGR III überdeckt sind (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 18. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Untergeschoss, Rekonstruktionsgrundriss für die Phase GIIc. Gründliche Reorganisation des Zugangs in das Untergeschoss mit Hauptzugang über den Raum S5 (Zeichnung M. Rykl, D. Nadrchalová, 2017). **B** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die mittelalterliche Phase GIIc (Modellierung M. Stočes, 2018). **C** – Der mittlere Keller S5. Ansicht des Portals in der Nordmauer (im Maßstab), mit Ergänzung der Perspektive zum Begreifen der Raumzusammenhänge. Altersanalyse einzelner Konstruktionsteile mit anschließenden archäologischen Terrains. **Strichlinien** – Höhenlinien –3,00 und –3,50 m, Portalschwelle an der Kote –3,80 m. Die archäologische Sonde von T. Cymbalak, 2017. Bedeutend ist der Fund des Kiessanduntergrunds. In den zeitlichen Zusammenhang mit der Wölbung und der Reparatur der Fundamentsohle gehört auch der Fund des ins 16. Jahrhundert datierbaren Gefäßes. **1** – kontaminierte begehbare Oberfläche; **2** – neuzeitliche Verschüttung (grobkörniger); **3** – neuzeitliche Verschüttung (grobkörnig); **4** – Kiessand (Untergrund). (Fundstelle des Gefäßes mit **Pfeil** bezeichnet – Zeichnung T. Cymbalak, D. Nadrchalová und M. Serbousková, 2017.)

Abb. 19. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S5. **A** – Nordwestecke mit dem Paar von Portalen der Phase GIIc (Foto L. Bartoš, 2017). **B** – Detail der archäologisch dokumentierten Sonde unter dem westlichen Nordportalpfosten. Grafische Analyse s. Abb. 18C, auf dem Boden der Sonde ist der Kieselsanduntergrund (Sohle) um die Kote –4,20 m, nach der spätgotischen Untermauerung (Phase PGR III) und der Barockreparatur. Der Fußboden war seit der Phase GI ständig auf der Kote –3,80 m, samt der Portalschwelle. Der Fundort des Gefäßes in der Fundamentsohle unter der Untermauerung PGR III ist mit **Pfeil** bezeichnet (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017). **C** – Keller S3, Südwestecke, Westmauer. **1** – unregelmäßiges Fundamentmauerwerk der Phase GIIa vor dem Portal, bis zur Kote ca. –3,25, in der Phase GIIc bei der Umdrehung des Treppenaufgangs abgebrochen und freigelegt; **2** – die in der Phase GIIc (s. Abb. 9) bei der Umdrehung des Treppenaufgangs durchgeführte Übermauerung des abgebrochenen Fundaments; **3** – der bei der in der Phase GIIc durchgeführten Um- und Untermauerung des freigelegten Fundamentmauerwerks der Phase GIIa entstandene Pfeiler; **4** – Gewölbefuß der Phase PGR III; **5** – der unter dem Gurtbogen aus den klassizistischen Umgestaltungen der Anlage im Erdgeschoss und höher eingebaute Pfeiler (Foto und Gestaltung M. Rykl, 2017).

Abb. 20. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S6. Detail der Reparatur des Durchgangs aus S6 nach S7 mit zweitverwendeten Mönch-Nonne Dachziegeln (Foto L. Bartoš, 2017).

Abb. 21. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S7, Nordwand mit Durchgang in S3, Farbenbezeichnung einzelner Phasen s. Abb. 4. Auch die Höhendarstellungsgrundkote und Position einzelner Fundsituationen sind bezeichnet. Ein ausdrucksvolles Element stellt das Backsteinportal der Phase GIIa dar, über dem die Kanten der Portalnische der Phase GIIa deutlich sind. Die Fundsituation S7A zeigt den Winkel der Portalnische auf der Kote –3,25 aus der Phase GIIa, die am spätesten in der Phase GIIc verblendet wurde. In die Vermauerung wurde das Backsteinportal GIIa durchgebrochen (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 22. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Rekonstruktionsgrundriss vom Untergeschoss für die Phasen GIIa und GIIb nach der Hausteilung 1426. Die Teilung erforderte selbständige Zugänge in jede Untergeschosshälfte und Verblendung aller Durchgänge zwischen ihnen. Die Gestalt der Halstreppe vom Marktplatz ist nicht belegt, aus dem Blickpunkt der Funktion war sie beim östlichen Haus unentbehrlich, beim westlichen wahrscheinlich. Die **blaue Doppelstrichpunktlinie** – schematische Lage der Bewegungstrasse im Erdgeschoss beider Haushälften zum geteilten Hof (Zeichnung M. Rykl, D. Nadrchalová, M. Stočes, 2018). **B** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die Phasen GIIa und GIIb nach der Hausteilung 1426 (Modellierung M. Stočes, 2018).

Abb. 23. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507, Keller S5, Detail der in das westliche Portal eingebauten Stiege (Foto M. Rykl, 2017).

Abb. 24. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S5, Nordportal, s. auch Abb. 18C und 19B. **1** – Die Schwelle ist sehr wenig abgetreten und trägt Spuren nach Bearbeitung mit Kröneleisen (Beleg der kurzen Existenz der Phase GIIc); **2** – „Kontrollblock“ der Pflasterungsreste der Phase Barock I, im Rahmen der Forschung; **3** – Reparatur des umgebenden Mauerwerks im Zusammenhang mit dem Portaleinbau in der Phase GIIc (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 25. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S6, Blick nach Norden, s. auch Abb. **29A. 1** – frühgotisches Mauerwerk der Phase G Ia; **2** – Kanten des Halses vom Erdgeschoss zu S7, darunter die des Durchgangs vom Keller S6 zum S7 und weiter S3, alles aus der Phase G IIIa nach der Hausteilung; **3** – erniedrigter unregelmäßiger Ziegeldurchgang aus der Phase PGR I, um 1537 (d); **4** – Durchbruch mit dem in der Phase PGR II sekundär eingebauten Portal aus S5; **5** – Gewölbe aus der Phase PGR III (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 26. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S5, westliches Spitzbogenportal, Durchblick zu den engen Stiegen der Phasen G IIIa, PGR II und PGR III. Unterteil des rechten (nördlichen) Pfostens mit Grobputz in der Phase Barock repariert (Foto M. Rykl, 2017).

Abb. 27. Prag 1-Altstadt, Nr. 506, Blick durch den Nordostkeller S1 nach Süden hin. **1** – Durchgang in den Keller S2, nach unten in der spätgotischen Phase aus dem 16. Jahrhundert verschoben; **2** – darüber Kanten der Portalnische aus der Phase G IIIa mit Holzsturz, in das Mauerwerk G Ib eingebrochen; **3** – rechts in der Westmauer eingemauertes Plänerportal zu S5+7 in den Westteil des Hauses aus der Phase G Ic, schon in der Phase G IIb aufgehoben; **4** – Kante der Ziegel-Portallaibung – Ziegelportal aus der Phase G IIa an Stelle eines älteren aus der Phase G Ia+b; **5** – Mauerwerk der Phase G Ib aus der Zeit der Errichtung des Kellers S1; **6** – Untermauerung aus der Zeit der Errichtung des Kellergewölbes im 16. Jahrhundert (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 28. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Untergeschoss, Rekonstruktionsgrundriss für die Phase PGR I, dendrochronologische Datierung 1537+x. Die Änderung gegen den vorherigen Zustand stellen der Zugang zum Zwischenpodest in S7 von Osten und die damit zusammenhängende Umgestaltung des Portals zwischen S7 und S6 dar (Zeichnung M. Rykl, D. Nadrchalová, M. Stočes, 2018). **B** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die Phase PGR I mit dendrochronologischer Datierung 1537+x (Modellierung M. Stočes, 2018.)

Abb. 29. Prag 1-Altstadt, Nr. 507. **A** – Südwestkeller S6, Nordmauer, westlicher Teil. In eine hohe Öffnung der Phase G IIIa ist das Backsteinportal aus der Phase PGR I eingebaut, nach 1537 datiert. **B** – Keller S7, Südmauer. Rückseite des nach 1537 datierten Backsteinportals aus der Phase PGR I (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 30. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Untergeschoss, Rekonstruktionsgrundriss für die Phase PGR II. Eine grundsätzliche Änderung stellt der neue Eingang vom Erdgeschoss über S5 und der damit zusammenhängende Durchbruch S5-S6 mit sekundär verwendetem Portal dar (Zeichnung M. Rykl, D. Nadrchalová, M. Stočes, 2018). **B** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die Phase PGR II (Modellierung M. Stočes, 2018). **C** – Durchblick vom Keller S6 in S5 durch das in der Phase PGR II eingebaute sekundär verwendete Portal. Ganz **hinten** in der Durchsicht das nördliche Halbportal aus der Phase G IIc, bald danach schon in der Phase G IIIa verblendet. **D** – Sekundär verwendetes Portal S6-S5, in der Phase PGR II als Folge des veränderten Zugangs in die Keller eingebaut. **E** – Das sekundär verwendete Portal S6-S5, Detail der Bearbeitung mit Spitzseisen, Vorderseite des Portals aus der Seite des Kellers S5 zu gesehen. Das Portal stammt wohl aus dem Erd-, bzw. Obergeschoss, in der Zeit nach dem Brand 1316 gehauen, es ist nicht abgesengt (Foto L. Bartoš, 2017).

Abb. 31. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507. **A** – Untergeschoss, Rekonstruktionsgrundriss für die Phase PGR III. Die Keller sind sämtlich neugewölbt, der Zugang in S5 aus dem Erdgeschoss ist mittels einer engen Treppe auf der Gewölberückseite von S7 stabilisiert (Zeichnung M. Rykl, D. Nadrchalová, M. Stočes, 2018). **B** – Keller und Teil vom Erdgeschoss, Rekonstruktionsmodell für die Phase PGR III. Das Modell zeigt die definitive frühneuzeitliche Lösung der Zugänge und die Wölbung vom gesamten Untergeschoss (Modellierung M. Stočes, 2018). **C** – S6, Durchblick nach Süden hin. Der Pfeiler entstammt der Phase PGR III, seine Aufgabe war zusammen mit dem hinter ihm situierten Gurtbogen die Stoßlinie zwischen dem Hauptgewölbe und dem Gewölbe des von der Straße führenden Halses zu sichern. Das Gewölbe s. auch Abb. **6, 16D** (Foto L. Bartoš, 2017). **D** – Keller S3, Gewölbe, Nordostecke. **Pfeil** zeigt zur deutlichen technologischen Fuge vom Gewölbeausbau, zunächst hatte man den Gurtbogen gebaut, Foto **rechts** – „Hofbrücke“, danach hat man den ganzen Raum überwölbt (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 32. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S5. **A** – Grundrissdetail des Treppenanfangs. **Oben** Grundrisschnitt in der Höheebene -2,50, **unten** in der Höheebene -3,50 m, d. h. ca. 0,30 m über dem Kopfsteinpflaster im Keller S5. Die **Farbe der Kanten** entspricht den Bauphasen des Mauerwerks, die Überdeckung (Gewölbe) ist der Überschaubarkeit wegen nicht verfärbt (die Wölbung des Raums gehört der Phase PGR II–III an, der Zeit der Wende der Treppenorientierung): **1** – Gewände des Spitzbogenportals der Phase G IIc; **2** – Portallaibung, Phase G IIc; **3** – Abdruck der Brettstufe in der Südwestrichtung, stratigrafisch der Phase G IIIa angehörend, aus der Zeit der Hausteilung; **4** – Umorientierung der Treppe, der Phase PGR II, spätestens PGR III angehörend; **5** – Der erhaltene, die Umorientierung der Treppe belegende Brettabdruck, Phase PGR I–III; **6** – Reparatur, bzw. Ersatz der Bretterstufen aus der Phase PGR II–III mit Ziegeln, allgemein Renaissance, Ende des 16. oder 1. Hälfte des 17. Jahrhunderts; die Richtung kopiert die Lage der Holzstufen aus der Phase PGR II–III; **7** – der unbeabsichtigte Durchbruch in S7, sofort verblendet; **8** – barocke Verblendung – Aufhebung der Treppe in der 2. Hälfte des 17. oder zu Anfang des 18. Jahrhunderts; **9** – Barockreparatur des Gewändepfostens; **10** – formloser Teildurchbruch und Verblendung, 1. Hälfte des 19. Jahrhunderts – Schatzsucher?; **11** – Gewölbefuß im Raum S5 aus der Phase PGR III (Aufnahme M. Rykl, M. Šanda; Zeichnung M. Rykl, L. Bartoš 2017). **B, C** – Durchblick durch das Portalgewände zur vermauerten steilen Treppe in der nördlichen Richtung. Legende s. Grundriss, Abb. **32A**, Gesamtfoto s. Abb. **19A** (Foto und Gestaltung M. Rykl, 2017).

Abb. 33. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Laden im Vorderteil des Hauses. Das schmale rechteckige verblendete Feld, im Grundriss als Abb. **3: D** bezeichnet, ist der Treppendurchlass vom Erdgeschoss ins Obergeschoss durch das Gewölbe der Phase PGR III (Foto L. Bartoš, 2017).

Abb. 34. Prag 1-Altstadt, Nr. 507, Keller S5, Ziegelstiege bei der Ostmauer aus der Phase B I. Die Kopfsteinpflasterung im Vordergrund stammt aus der Phase PGR III, lokal bei Errichtung dieser Treppe repariert (Foto M. Rykl, 2017).

Abb. 35. Prag 1-Altstadt, Nr. 506, Barockportal mit Oberlicht in den Flur der östlichen Hälfte des geteilten Hauses. Türflügel, 1716 datiert, mit Monogramm WT – Wenzel Teplý (Foto L. Bartoš, 2017).

Abb. 36. Prag 1-Altstadt, Nr. 507. Umgebaute Treppe in den Kellerraum S5, entlang der Zwischentraktmauer laufend. Sie stammt aus der Phase BII. **A** – Blick nach Osten zur Zwischentraktmauer, **rechts** der von der Treppe asgenutzte Unterteil des gotischen Portals aus der Nordostecke des Erdgeschossladens. Die Kote -1,38 m bezieht sich zur Höhe der Erdgeschossportalschwelle (s. auch Abb. 15). **1** – Stelle des Fußes vom barocken Treppengewölbe aus der Phase BII (wiederholte Teilung des Kellers); **2** – überlassener Torso des Barockgewölbes, in die neu errichtete klassizistische Treppe eingegliedert; **3** – das Gewölbe und **4** – klassizistische gebogene Stiege nach 1810 aus der Zeit der Errichtung der neuen Treppe durch das ganze Haus. **B** – Blick in der Südrichtung zu der heute aus dem Keller S3 nach Süden steigenden Treppe: im Durchblick das vermauerte Portal in die Nordostecke des Ladens im Erdgeschoss (s. Abb. 3B, Grundriss). **5** – heutige Fußbodenhöhe im Laden; **6** – Portalpfostenunterteil; **7** – angeschlagener Portalpfosten; **8** – Verschiebung des Portals in den Hofraum im BII, als man durch das Portal (**5–7**) die Treppe in den Keller durchgebrochen hat (Foto und Gestaltung L. Bartoš, 2017).

Abb. 37. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507, Keller S3, Gesamtansicht nach Süden. Die Arkade im Vordergrund trägt die klassizistische Treppe und die anschließende, ab Erdgeschoss höher reichende Mauer aus (im Erdgeschossgrundriss Buchstabe Abb. 3: O). Das Gewölbe aus der Phase PGRIII, links die Stiege ins Erdgeschoss. In der Durchsicht die Fundsituationen an der Südmauer von S3, s. Abb. 9 (Foto L. Bartoš, 2017).

Abb. 38. Prag 1-Altstadt, Nr. 506+507, Straßenlaube, Blick nach Nordosten. Im Vordergrund zwei klassizistische Auslagen aus der Zeit nach der Wiedervereinigung des Hauses. Vor der linken mündete der Hals vom Keller S6, rechts die nicht gewölbte Laube des Ostteils des Hauses mit Barockportal aus dem J. 1716 vom Flur des östlichen Hauses (Foto L. Bartoš, 2017).

Übersetzung von Jindřich Noll

*Tato práce vznikla v rámci plnění výzkumného cíle Národního památkového ústavu **Výzkum nemovitých památek v ČR. Aplikace nových metodik průzkumu a dokumentace – ohrožené druhy památek a jejich vybrané exempláře**, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj výzkumné organizace.*

doc. Ing. Michael RYKL, Ph.D.
historik architektury
FA ČVUT v Praze
rykl@fa.cvut.cz

Ing. arch. Ladislav BARTOŠ
historik architektury
NPÚ ÚOP v Praze
bartos.ladislav@npu.cz